

ALANYA ALAADDİN KEYKUBAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Wegagen Jifara NEGASA

DIŞA AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME: ETİYOPYA ÖRNEĞİ

Danışman
Doç. Dr. Harun UÇAK

Uluslararası Ticaret Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Alanya, 2017

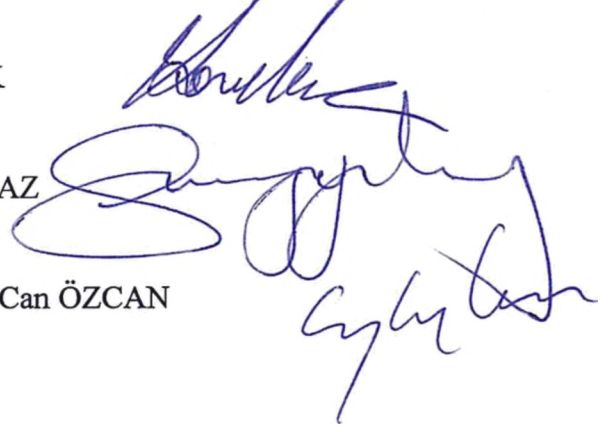
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Wegagen Jifara NEGASA'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası Ticaret Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Harun UÇAK

Üye : Doç. Dr. Güneş YILMAZ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ceyhun Can ÖZCAN

Tez Başlığı: Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme: Etiyopya Örneği

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi 16/08/2017

Mezuniyet Tarihi :.../...../2017

Müdür
Doç. Dr. Harun UÇAK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum 'Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme: Etiyopya Örneği' adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Wegagen Jifara NEGASA

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ETİYOPYA EKONOMİSİ

1.1 Etiyopya.....	4
1.2 Etiyopya'nın Ekonomik Yapısı.....	5
1.3 Ekonomik Büyümede Sektörlerin Payı.....	6
1.3.1 Tarım Sektörü.....	7
1.3.2 Hizmet Sektörü.....	8
1.3.3 Sanayi Sektörü.....	10
1.4 Döviz Kuru.....	11
1.5 Etiyopya'nın Dış Ticaret Yapısı.....	12
1.5.1 İhracat Yapısı.....	12
1.5.1.1 İhracat Kalemlerinin Payı.....	12
1.5.1.2 İhracat Hedef Ülkeleri.....	14
1.5.2 İthalat Yapısı.....	15
1.6 Ticaretin GSYH İçerisindeki Payı.....	17
1.6.1 İhracatın GSYH'ye Oranı.....	18
1.6.2 İthalatın GSYH'ye Oranı.....	18
1.6.3 İhracatın ve İthalatın GSYH İçerisinde Paylarının Karşılaştırılması.....	19

İKİNCİ BÖLÜM DIŞA AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME

2.1 Giriş.....	20
2.2 Ekonomik Büyüme İle İlgili Kavramlar.....	20
2.2.1 Gayri Safi Yurt İçi Haşıla.....	20

2.2.2 Gayri Safi Milli Hasıla.....	21
2.3 GSYH'nin Hesaplanması	21
2.3.1 Harcamalar Yöntemi.....	21
2.3.2 Gelir Yaklaşımı.....	22
2.3.3 Üretim Yöntemi ile Hesaplama	22
2.4 Ekonomik Büyüme Modelleri	22
2.4.1 Klasik Büyüme Modeli.....	23
2.4.2 Keynesyen Büyüme Teorisi.....	24
2.4.3 Neoklasik Büyüme Teorisi	25
2.4.4 İçsel Büyüme Teorisi	26
2.5 Ekonomik Büyümenin Belirleyicilere İlişkin Ampirik Literatür	26
2.5.1 Fiziksel Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme	27
2.5.2 Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme	27
2.5.3 Teknoloji ve Ekonomik Büyüme	28
2.5.4 İhracat ve Ekonomik Büyüme	28
2.6 Dışa Açıklık.....	30
2.6.1 Dışa Açıklığın Tanımı	30
2.7 Dış Ticaret Yapma Nedenleri	31
2.7.1 Üretimin Yeterli Olmaması	31
2.7.2 Serbest Ticaretten Faydalanma.....	31
2.7.3 Ölçek Ekonomileri.....	32
2.7.4 Uzmanlaşma.....	32
2.7.5 Pazar'ın Büyümesi.....	32
2.8 Ticari Korumacılık	32
2.8.1 Ulusal Güvenlik Tartışması	33
2.8.2 Bebek Endüstriler Tezi	33
2.8.3 Çeşitlendirme Argümanı.....	33
2.9 Açıklığın Ölçülmesi.....	34
2.9.1 Ticari Akış Doğrultusunda Açıklığı Ölçmek.....	35
2.9.1.1 İhracat Çeşitlendirmesi.....	36
2.9.2 Korumacılık Ölçümleri	38
2.10 Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	39
2.10.1 Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme Etkilediğini Gösteren Ampirik Çalışmalar	40
2.10.2 Ekonomik Büyümenin Dışa Açıklığı Etkilediğini Gösteren Ampirik Çalışmalar	42

2.10.3 Dışa Açıklığın ve Ekonomik Büyümenin Birbirini Etkilediğini Gösteren Çalışmalar	43
2.10.4 Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişkinin Olmadığı Gösteren Çalışmalar	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1 Değişkenlerin Tanımı	46
3.2 Veri Kaynağı ve Metodolojisi	46
3.3 Durağan ve Durağan Olmayan Seriler	47
3.3.1 ADF Testi	47
3.4 Değişkenler için Gecikme Uzunluğunun Tanımlaması.....	48
3.5 Eş Bütünleşme Testi	50
3.6 Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM)	53
3.6.1 Uzun Vadeli İlişki	53
3.6.2 Kısa Vadeli İlişki	54
3.7 Granger Nedensellik Testi	55
SONUÇ VE ÖNERİLER	58
KAYNAKÇA.....	61
EKLER	69
Ö Z G E Ç M İ Ş	89

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Ekonomik Büyümede Sektörlerin Payı	6
Şekil 1.2 Tarımın GSYH'deki payı	8
Şekil 1.3 Hizmet sektörünün GSYH'deki payı	9
Şekil 1.4 Sanayi sektörünün GSYH'deki payı	11
Şekil 1.5 Döviz Kuru	12
Şekil 1.6 Ana İhraç Kalemlerinin Toplam İhracat İçerisindeki Yüzdeler Payları (2001-2015)	13
Şekil 1.7 2014 yılında ihracat yapılan ülkelerin toplam ihracattan aldıkları yüzde değerler ...	14
Şekil 1.8 Ana İthalat Kalemlerinin Toplam İthalat İçerisindeki Yüzdeler Payları (2001-2015)	16
Şekil 1.9 Ticari Açıklık Ölçümü (1981-2015).....	17
Şekil 1.10 İhracatın GSYH'ye oranı.....	18
Şekil 1.11 İthalatın GSYH'ye oranı	18
Şekil 1.12 İhracatın ve İthalatın GSYH İçerisinde Paylarının Karşılaştırılması	19

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1 Analizde kullanılan değişkenlerin ADF test sonucu	48
Tablo 3.2 Açıklık 1 ve Ekonomik Büyümenin Gecikme uzunluğu	49
Tablo 3.3 Açıklık 2 ve Ekonomik Büyümenin Gecikme Uzunluğu	49
Tablo 3.4 Açıklık 3 ve Ekonomik Büyümenin Gecikme Uzunluğu	49
Tablo 3.5 Açıklık 1 ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Johansen Koentgre Testi (Eş bütünleşme Testi).....	51
Tablo 3.6 Açıklık 2 ve Ekonomik büyüme Arasındaki Johansen Koentgre testi (Eş bütünleşme Testi).....	52
Tablo 3.7 Açıklık 3 ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Johansen Koentgre Testi (Eş bütünleşme Testi).....	52
Tablo 3.8 Açıklık 1 ile ekonomik büyüme arasındaki uzun süreli VHDM test sonucu.....	53
Tablo 3.9 Açıklık 2 ile ekonomik büyüme arasında uzun süreli VHDM test sonucu.....	54
Tablo 3.10 Açıklık 1 ve Ekonomik Büyüme Kısa Dönem İlişkisi.....	54
Tablo 3.11 Açıklık 2 ve ekonomik büyüme kısa dönem ilişkisi	55
Tablo 3.12 Açıklık 1 ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Granger Nedensellik Testi	56
Tablo 3.13 Açıklık 2 ve ekonomik büyüme arasındaki Granger nedensellik testi.....	57
Tablo 3.14 Açıklık 3 ve Ekonomik büyüme arasındaki Granger nedensellik testi	57

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD:** Amerikan Birleşik Devletler
DB: Dünya bankası
DYY: Doğrudan Yabancı Yatırımları
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
ETB: Etiyopya Birr (para birimi)
GDP: Gross Domestic Product
GSMH: Gayri safi milli hasıla
GSYH: Gayri Safi Yurt içi Hasıla
GTP: Büyüme ve Dönüşüm Planın
İHR: İhracat
İMF: uluslararası para fonu
İTH: İthalat
NBE: Etiyopya Merkez Bankası
NDAFG: Net Diş alem faktör gelirleri
SSA: Sahra Altı Afrika
TYO: Ticaret Yoğunluk İndeksi
VAR: Vektör oto regresyon
VECM: Vector error correction Model
VHDM: Vektör Hata düzeltme Modeli
WITS: World Integrated Trade System

ÖZET

Bu çalışmada, Etiyopya'nın ekonomisi üzerine dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Literatürde iki değişken arasındaki ilişkinin sonucu ile ilgili farklı çalışmalar bulunmaktadır. Araştırmada, sonuçların büyük bir kısmı olumlu bir ilişkiyi desteklemesine rağmen, olumsuz ilişkinin olduğunu ya da hiçbir ilişkinin olmadığını bulan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu araştırma, 1981 ve 2015 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak yapılmıştır. Değişkenlerin durağanlığı, ADF testi kullanılarak test edilmiş ve birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan, değişkenler arasındaki eş bütünleşme, Johansen eş bütünleşme testi kullanılarak test edilmiştir. Son olarak, kısa ve uzun vadeli ilişkileri tespit etmek için VECM kullanılırken, nedensellik yönünü belirlemek amacıyla Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, açıklık 1 ve Açıklık 2 eş-bütünleşik olduğu tespit edilirken, açıklık 3 eş-bütünleşik olmadığı görülmüştür. Uzun vadede değişkenler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu halde, kısa vadede anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucu elde edilmiştir. Ayrıca, Dışa açıklığından ekonomik büyümeye uzanan tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Son olarak, bulgulara dayanarak potansiyel politika reformları önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dışa Açıklık, Ekonomik Büyüme, Zaman Seri Analizi, Etiyopya

SUMMARY

TRADE OPENNESS AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF ETHIOPIA

This paper examines the relationship between trade openness and economic growth on Ethiopia's economy. The relationship between the two has been controversial in literature. Even though most findings support positive relationships, there are still plenty of findings claiming negative or no relationship at all. This research is carried out using annual data for the period between 1981 and 2015. The stationarity of variables is tested using ADF and was found to be stationary at first difference. The co-integration of variables was tested using Johansen co-integration test. Finally, VECM was used to identify short-term and long-term relationships while Granger causality test is used to identify the direction of causality.

Based on the analysis, it was found that trade openness (when measured in the form of Openness 1 and Openness 2) and economic growth are co-integrated in Ethiopia. However, trade openness is not co-integrated to economic growth when measured in the form of Openness 3. While a significant and positive relationship is found between the variables in the long run, it is found that there are no significant relationships between openness and growth in the short run. On the other hand, there exists unidirectional causality extending from trade openness to economic growth.

Key words: Trade Openness, Economic Growth, Time Series Analysis, Ethiopia

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında ve şekillenmesinde değerli bilgi ve önerileri ile katkıda bulunan tez danışmanlığımı yürüten Doç. Dr. Harun Uçak'a sağlanmış olduğu katkılardan dolayı sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tez süresi boyunca değerleri fikirleri ve yardımlarıyla her türlü manevi desteklerini benden esirgemeyen tüm arkadaşlarıma ve hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Bugünlere gelmemdeki en büyük katkıyı sağlayan ve Beni her konuda destekleyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Dünya bankası ve uluslararası para fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalar ve hazırlanan raporlarda dışa açıklığın gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik reformun ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu konu, literatürde sık sık tartışılmakta olup ülke veya ülke gruplarına yönelik uygulamalı çalışmalar yer almaktadır. Daha önce yapılan çalışmaların çoğu, verimlilik ya da GSYH büyümesi açısından ölçülen ticari politikalar ile uzun vadeli ekonomik performans arasındaki bağlantıyı sağlamaya odaklanmaktadır. 1950 ve 1960'larda içe dönük politikalar geliştiren kuramlar ortaya çıkmasına rağmen, ithalat ikame politikaları sürdürülemedi ve genellikle yıkıcı etkileri göz ardı edildi. Bunun temel nedeni, açık bir dış ticaret rejiminin potansiyel yararlarının yanında maliyetlerinin de olmasından kaynaklanmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında, korumacılığın hükmü altındayken ve açıklık popüler bir politika değilken, 1950'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu bu yöntemi sanayileşmeye yönelik orijinal bir yol olarak izledi. İthal ikame stratejisi, ilk olarak Prebisch (1950) ve Singer (1950) tarafından ortaya atıldı. İki temel varsayım üzerine kuruldu: (i) gelişmekte olan ülkelerin fiyat dalgalanmalarına maruz kalan tarımsal malları üretmeye devam etmeleri suretiyle, kişi başına düşen gelir farkı ile zenginler ve yoksullar arasındaki fark daha da artacak ve (ii) az gelişmiş ülkelerdeki yeni gelişmekte olan imalat sektörünün korunmaya ihtiyacı olduğunu söyleyen varsayımlardı. 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca, bu korumacı görüş, Dünya Bankası ve IMF gibi birçok ekonomist ve uluslararası kurum tarafından benimsendi ve ithalat-ikame stratejilerinin uygulanmasını yapılandırmak için bu konuya önemli bir zaman ayrıldı. Ayrıca, korumacı politikalar önemli bir meydan okumayı da içermektedir. Tarihsel süreçte araştırmacılar farklı ekonomik yöntem ve metodoloji kullandılar ve dışa dönük ülkelerin içe dönük ülkelere göre daha iyi performans gösterdiğini belirten kanıtlar sundular. Yetmişli yıllarda dışa açıklığın kalkınma için daha iyi bir yol olduğu yönündeki görüş ekonomistler ve politika yapımcılar arasında bir miktar destek görmeye başlamıştır.

1980'lerde araştırmacılar ve kredi veren kurumlar, ticari engelleri azaltarak ve yerli para birimi devalüasyonu yaparak dışa yönelmeyi bir kalkınma stratejisi olarak önermeye başladılar. Ampirik kanıtların artması üzerine, Dünya Bankası, IMF ve diğer kredi kuruluşları, ithalat ikamesi stratejisi hakkındaki görüşlerini değiştirdi ve dışa dönük ticari politikalarını finansal yardım için rutin bir gereklilik haline getirdiler. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde önemli ticaret reformlarına rağmen, dışa dönük ekonomilerin başarı öykülerinde ticaretin rolü

konusunda bazı tartışmalar devam etmektedir. Son zamanlardaki ampirik çalışmalar örneğin, dışa açıklığın ekonomik büyümeye olumsuz etkisini göstermektedir. Yakın bir örnek vermek gerekirse, Olufemi tarafından 2004 yılında yapılan araştırma, Nijerya'nın ekonomik gerçekliği göze almadan dış ticarete açılması, ülkedeki son yıllarda yaşanan ekonomik durgunluğun nedeni olabileceğini göstermiştir. Ticaret sektöründeki olumsuz gelişmelere karşı savunmasız olan ithalata bağımlı sanayi sektörü uluslararası piyasalardan gelen rekabeti absorbe etmekte güçsüz görünüyordu.

Tadesse (2012) de Etiyopya'da, dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kısa vadede olumsuz olduğunu ancak uzun vadede bunun olumlu bir etkisi olduğunu bulmuştur. Araştırmacılar, sonuçların iyi organize olmuş yabancı firmaların uyguladığı zorlu rekabet sonucu güçsüz yeni endüstrinin çökmesine bağlı olabileceğini öne sürdü. Ayrıca, uzun vadeli olumlu etkiler, dışa açıklığı ve teknolojik ilerleme, artan önemli pazarlar ve artan rekabet gibi çeşitli kanallar vasıtasıyla da uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik edebilir.

Öte yandan, 1960'lı yılların başından itibaren siyasetçiler ve araştırmacılar, açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğe büyük bir ilgi duydu. Onların ana amacı ve motivasyonu, bir ülkenin daha iyi bir ekonomik büyüme elde etmek için açıklığını artırıp artırmadığını veya başından başlayarak daha fazla ticarete yönlendirmek için ekonomik büyümeyi teşvik edip etmediğini bilmek istemeleridir. Dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ile ilgili dört olasılıktan bahsedilebilir: bazı araştırmacılar, nedensellik yönünün açıklıktan ekonomik büyümeye olduğu sonucunu bulmuşlardır (Manni ve Afzal, 2012; Koshiyama vd., 2007 ve Edwards, 1997). Bu hipoteze göre, ticari gelişim ve piyasaya serbest giriş ve çıkış ekonomik büyümenin temel nedenleri olarak görülmektedir. Örneğin, firmalar kaynakların daha verimli dağılımından, ekonomilerin ölçeklenmesinden ve yabancı rekabetin ortaya koyduğu olumlu gelişmelerden veya yaratıcılığı ve yeniliği teşvik etmenin avantajlarından yararlanabilirler. Diğer taraftan, nedensellik yönünün ekonomik büyümeden dışa açıklığa doğru olduğunu destekleyen çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Bu hipotez, ihracatın geliştirilmesi, işgücünün beceri seviyelerinin artması ve teknolojik ilerlemenin neden olduğu verimlilik avantajlarından yola çıkılarak belirlenmiştir. Üçüncü olasılık, ihracat ile ekonomik büyüme arasında bir geribildirim ilişkisi olduğu şeklindedir. Diğer bir deyişle, dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi vardır (Zeren ve Arı, 2013; Muhammad vd., 2010). Son olarak ise, bu iki değişken arasında bir ilişki yoktur ya da sadece basit bir eşzamanlı ilişki söz konusudur (Sarkar, 2005). Dışa açıklık ile büyümenin bileşeni arasındaki ilişki üzerine birçok ampirik çalışma olmasına rağmen, dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisi halen tartışmalıdır ve konu ampirik çalışmalar ile sık sık incelenmektedir.

Bunun nedeni, dışa açıklığın büyüme düzeyine etkisinin bir ülkeden diğerine farklılık gösteriyor olması ve etkiyi yalnızca bir ülkenin deneyimini kullanarak genellemenin zorluğudur. Bu nedenle, bu alışma Etiyopya'daki dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma, 1981 ile 2015 yılları arasındaki dönemde Etiyopya'da dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkinin büyüklüğünü araştırmaktadır. Etiyopya'nın ekonomik büyümesinde dışa açıklığın etkisi üzerine yapılan araştırmalardan farklı olarak, bu araştırmada daha kapsamlı bir metodoloji kullanılacaktır. Araştırma, Etiyopya'daki açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme, hata düzeltme ve Granger nedensellik tekniklerini kullanarak incelemekte ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için gerekli ticari politikaları ve müdahale alanlarını göstermeyi hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİYOPYA EKONOMİSİ

1.1 Etiyopya

Etiyopya, resmi adıyla Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti, doğu Afrika'da Afrika Boynuzunda yer alan bir ülkedir. Eritre ile kuzey ve kuzeydoğu, Cibuti ve Somali ile doğu, Sudan ve Güney Sudan ile batı ve güneyde Kenya ile sınırlarını paylaşmaktadır. Nüfusu 100 milyonun üzerinde bulunan Etiyopya, dünyadaki en kalabalık denizi olmayan ülke olmasının yanı sıra Afrika kıtasında Nijerya'dan sonra ikinci en kalabalık devlettir. 1.100.000 km²'lik (420.000 mil²) bir alanı kaplar ve başkenti ayrıca en büyük şehri de olan Addis Ababa'dır.

19. Yüzyılın sonlarında Afrika iç savaşı sırasında benzersiz bir şekilde başarılı olan askeri direnişi ile Etiyopya, bir Avrupa sömürge iktidarını yenip, egemenliğini koruyan tek Afrika ülkesi olarak prestij elde etti. Ardından birçok Afrika ülkesi bağımsızlığını takiben Etiyopya bayrağı renklerini benimsedi. 20. yüzyıldaki Uluslar Birliği ve Birleşmiş Milletler'in ilk bağımsız Afrika üyesidir. 1974'te bir askeri cunta olan Derg, İmparator Haile SELASSIE'yi (1930'dan beri yöneten) görevden aldı ve bir sosyalist devlet kurdu. Kanlı darbe, ayaklanma, geniş çaplı kuraklık ve kitlesel mülteci sorunlarıyla ayrılan rejim, 1991 yılında Etiyopya Halkının Devrimci Demokratik Cephesi isyancı güçleri koalisyonu tarafından devrildi. 1994 yılında bir anayasa kabul edildi ve Etiyopya'nın ilk çok partili seçimleri 1995 yılında yapıldı <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Ethiopia> (erişim tarihi: 08.02.2017).

Etiyopya'nın nüfusu hızlı biçimde artış sağlamıştır. 19. Yüzyılda nüfus yaklaşık olarak 9 milyondur. 2007 Nüfus ve Konut Sayımı sonuçlarına göre, Etiyopya nüfusu 1994 ile 2007 yılları arasında yıllık ortalama %2,6 oranında artarken, 1983-1994 döneminde %2,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Şu anda, nüfus artış hızı dünyadaki ilk on ülke arasındadır. Nüfusun 2060 yılına kadar 210 milyonun üzerine çıkması bekleniyor ve bu da 2011 yılı tahminlerinden yaklaşık 2,5 oranında bir artışa neden olacaktır.

Ülkenin nüfusu oldukça farklı 80'den fazla etnik grup içermektedir. Etiyopya'nın 2007 yılı ulusal nüfus sayımına göre Oromo, Etiyopya nüfusunun %34,4'ü ile en büyük etnik grubu oluşturmaktadır. Somali ve Tigreliler nüfusun, sırasıyla %6,22'sini ve %6,08'ini temsil ederken, Amhara, ülke sakinlerinin %27'sini temsil etmektedir <http://www.worldbank.org/en/country/ethiopia> (erişim tarihi: 08.02.2017).

1.2 Etiyopya'nın Ekonomik Yapısı

Afrika'nın ikinci en kalabalık ülkesi olan Etiyopya, son yıllarda hızlı ekonomik gelişme yaşamıştır. Etiyopya, on yıldan fazla bir süredir, IMF üyesi 188 ülke arasında en hızlı büyüyen devlet olmuş ve yıllık %8 ila %11 arasında bir büyüme oranı sergilemiştir. Bu büyüme, hükümetin altyapı yatırımlarının yanı sıra tarım ve hizmet sektörlerinde sürekli ilerleme kaydetmektedir. Etiyopya nüfusunun %70'inden fazlası hala tarım sektöründe çalışmakla birlikte GSYH içindeki payı hizmet sektöründen daha azdır.

Etiyopya son yıllarda büyüme ve yoksulluğun azaltılması konusunda etkileyici bir gelişme göstermiştir. GSYH büyümesi 2010-2015 döneminde ortalama %10,1 olmuş ve kişi başına düşen GSYİH %8 oranında yükselmiştir. Yoksulluk belirgin bir şekilde azalmaktadır ve eşitsizlik uluslararası ve Sahra Altı Afrika (SSA) standartlarına göre düşüktür. Ancak kişi başına düşen gelir, Sahra Altı Afrika ortalamasının yalnızca üçte birinden biraz fazla, yani 645 ABD doları seviyesinde olup, halen dünya ortalamasının oldukça altındadır. Etiyopya için temel politika hedefi, 2015-2020 yılları arasında yıllık ortalama %11'lik büyüme ile 2025 yılına kadar daha düşük bir orta gelirli ülke olmaktır <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html> (erişim tarihi: 12.02.2017).

Dünya Bankası verilerine göre 2014'te çift haneli büyümeden sonra, Etiyopya'nın ekonomik büyümesi, son kuraklık nedeniyle 2015'te yavaşladı. 2014'teki %10,4'lük büyümeye nazaran 2015 yılında reel GSYH %8 arttı. Ekonomik aktivitedeki son yavaşlama esas olarak, ana hasat mevsimi boyunca düşük ürün üretimiyle sonuçlanan El-Niño afetinin neden olduğu tarımsal üretimin azalmasıyla açıklanmaktadır. Ana sezon mahsulü üretimi %1,3 oranında geriledi, ancak küçük sezon üretiminde iyileşme düşüşü telafi etti ve 2015'te genel tarımsal üretim artışını %2,4'e çıkardı. Diğer taraftan kuraklık diğer sektörleri de etkilemiştir. Özellikle ticaret ve turizm etkilenen sektörler arasından en önemliler arasındadır. Yine de Etiyopya, ekonomisi ile, bir ülkenin nasıl olumsuz şokların üstesinden geldiğini gösteren dünyanın en hızlı büyüyen ülkeleri arasında olmuştur. Etiyopya ekonomisi 2004 yılından 2015 yılına kadar ortalama reel olarak %10,5 büyümüştür. Bu ekonomik büyümenin temelinde sektörlerdeki gelişmelerin de önemli payı bulunmaktadır. İnşaat alt sektörü büyümeye 2,1 puan katkıda bulunurken, imalat sanayisi katkısı nispeten 0,9 puan artmıştır <http://www.worldbank.org/en/country/ethiopia/overview> (erişim tarihi: 14.02.2017).

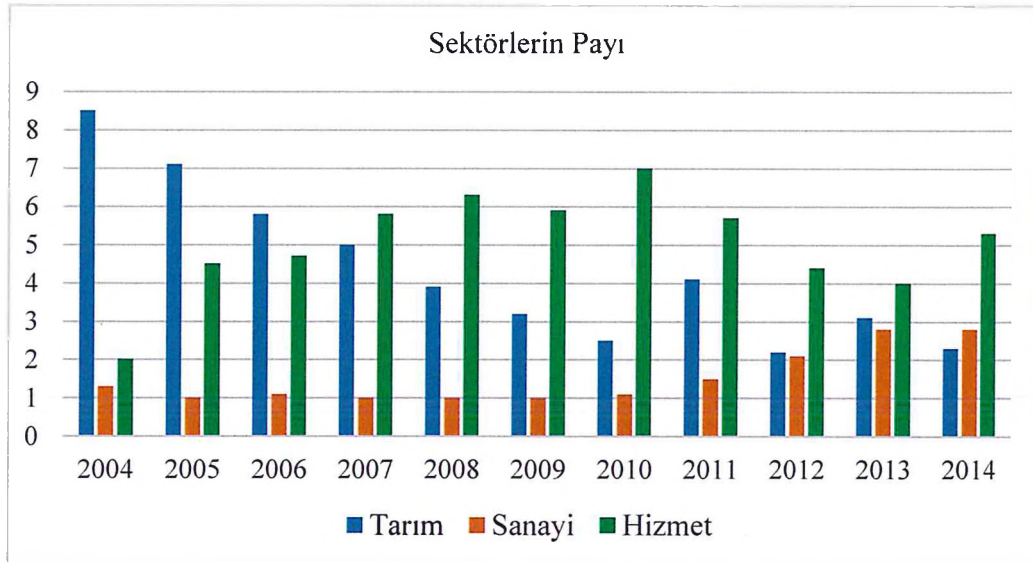
Talep tarafında, 2015/16 döneminde GSYH'nin büyümesinin çoğunu yatırım sonrası özel tüketim oluşturmuştur. 2015 yılında toplam yatırım, GSYH'nin büyümesine yüzde 5,9 katkıda bulunurken, özel tüketimin GSYH büyümesine katkısı yüzde 1,5 olmuştur. Kamu

tüketiminin katkısı, hükümetin kuraklığın etkilerini azaltmak için harcamalarının artması sonucunda bir önceki yıla göre yüzde 1,0 artmıştır.

Yakın gelecekte, kamu sektörünün önemli bir rol oynaması beklenmektedir ve hükümet de özellikle ihracata yönelik bir imalat sektörü kurmak için özel sektörün gelişimi ve doğrudan yabancı yatırım üzerinde önemli adımlar atmıştır. İmalat ve tarım sektörlerinin, hükümetin lojistik kanallarını geliştirerek ülkenin altyapı omurgasına yaptığı yatırım nedeniyle 2016 ve 2020 yılları arasındaki reel GSYH'nin büyümesine katkıda bulunması beklenmektedir. Etiyopya'nın sabit sermaye oluşumu ve inşaat sektörüne yaptığı yatırım dolayısıyla, 2016 ve 2017 yılları boyunca yılda %14 oranında büyümesi beklenmektedir. Bu, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması için ülkedeki Doğrudan Yabancı Yatırımları kendine çekmesinde önemli bir gösterge olarak yer almaktadır (Dünya Bankası, 2014).

1.3 Ekonomik Büyümeden Sektörlerin Payı

Etiyopya ekonomisinin tarıma bağlı olmasına rağmen son yıllarda sanayi ve hizmet sektörü katkısı artmaya başlamıştır. Ülkenin nüfusunun büyük kısmı tarım sektöründe istihdam edilmesine rağmen, hizmet ve sanayi sektörünün ekonomiye katkısı son yıllarda büyük bir yükseliş göstermiştir.

Şekil 1.1 Ekonomik Büyümeden Sektörlerin Payı

Kaynak: Dünya Bankası (2014)

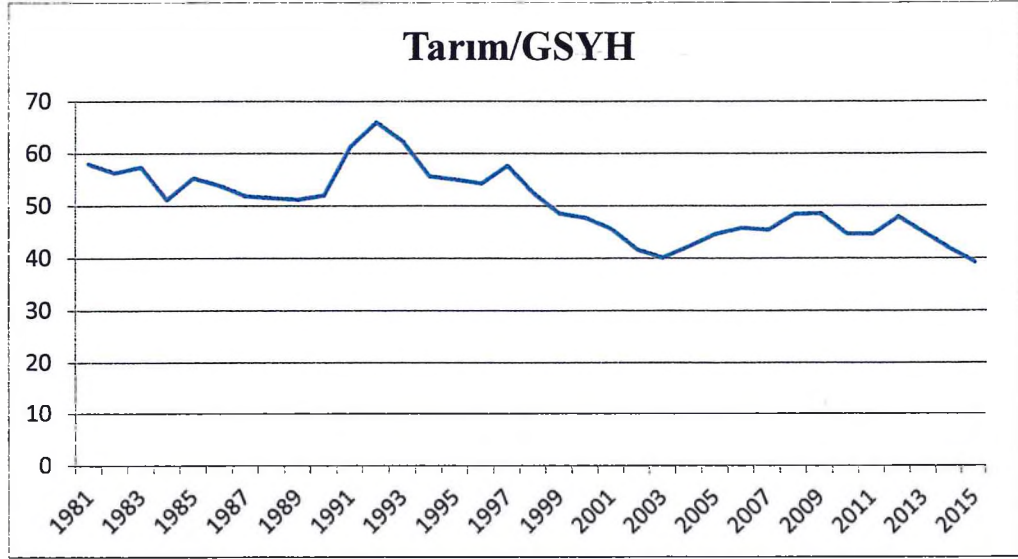
Yukarıdaki grafikten görülebileceği gibi, büyüme öncelikle hizmetler ve tarım tarafından sağlanmıştır. Tarım, artan büyümenin başlıca lideri değildir. 2004 yılında yaklaşık dörtte bir büyüme tarımdan kaynaklanmıştır. 2014'e kadar gelişmenin dörtte birinde azı bu sektörden gelmiştir.

Son yıllarda Hizmet sektörünün, tarım sektörüne kıyasla ekonomiye daha fazla katkısı olmuştur. Bu durum ayrıca ülke ekonomisinin kalkınmasında olumlu bir işaret olarak görülebilmektedir. Bu kayma, esas olarak 2007'den beri gözlemlenmiştir. Öte yandan, sanayinin yakın zamandaki yükselişi inşaat sektörünün büyümesinden kaynaklanmaktadır ve GSYH'nin yaklaşık %4'ünde, çok küçük kalan imalat sektörünün etkisi oldukça azdır. Aşağıda üç sektörün her birinin GSYH'ye katkısı ayrı ayrı açıklanmıştır.

1.3.1 Tarım Sektörü

Tarım, Etiyopya ekonomisinin temelini, dolayısıyla da ülkenin günümüzde yapı taşını oluşturmaktadır. Tarım sektörü, ihracatın %85'ini, işgücündeki toplam istihdamın %80'inden fazlasını oluşturmaktadır. Başlıca ürünler arasında kahve, kesme çiçek, yağlı tohumlar ve şeker kamışı sayılabilir. Ancak Etiyopya'nın tarım sektörü birçok tehdit altındadır. Bunlar, aşırı kullanım, kuraklık, yüksek vergi oranları, düşük sübvansiyonlar ve zayıf altyapı nedeniyle toprak dejenerasyonudur. Etiyopya tarım endüstrisinin, önümüzdeki 5 yıl içinde şeker endüstrisinde beklenen %14,8 büyümesine dayanarak 2015-2020 arasında hızla büyüyeceği tahmin edilmektedir. Etiyopya, hükümetin Büyüme ve Dönüşüm Planında (GTP) belirtilen 2020 yılı itibarıyla dünya çapında en iyi 10 şeker üreticisi olmayı hedeflemektedir (Deloitte, 2016).

Bu sektör, ayrıca 2015 yılının yaklaşık %40'ını oluşturan tüm ekonomik üretimin önemli bir bileşenidir. Tarım sektörü, Tarımsal üretimin yaklaşık %70'ini oluşturan bitkisel üretimin hâkimiyeti altındadır ve bunu hayvancılık (%20) ve ormancılık (%10) izlemektedir (KPMG, 2016).

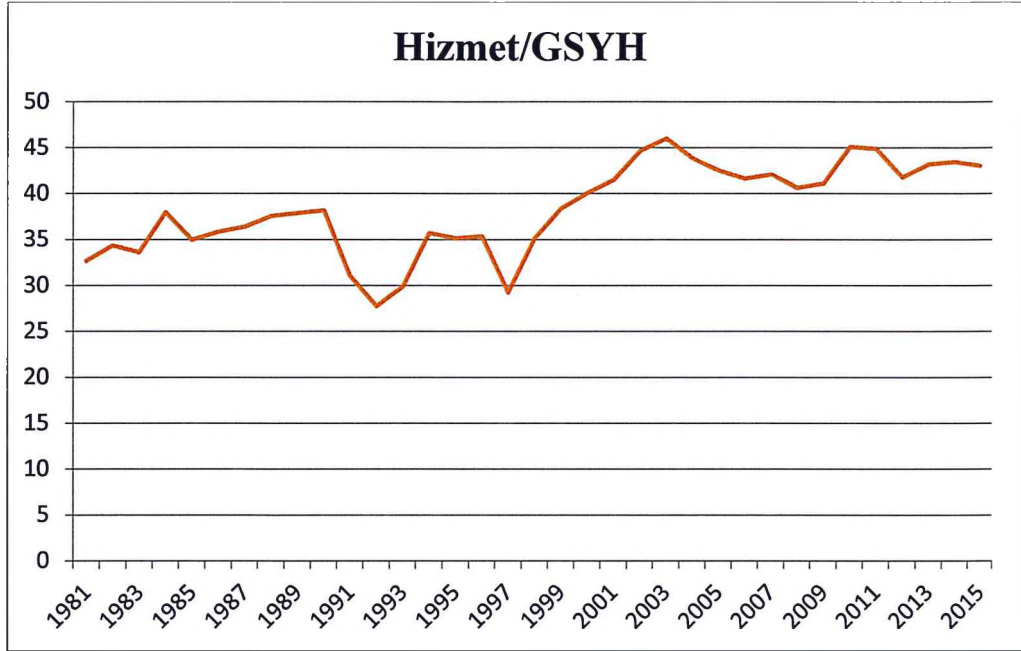
Şekil 1.2 Tarımın GSYH'deki Payı

Kaynak: Dünya Bankası <http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=ET> (erişim tarihi: 04.04.2017).

Yukarıdaki grafikten görüleceği üzere, tarımın toplam GSYH'ye oranının zamanla azaldığı görülmektedir. 1991'de %60 civarında olan Tarımın payı, 2015'te %40'a gerilemiştir. Bu azalma oransal bir azalma olup, miktar olarak artış sürmektedir. Bunun nedeni, esasen tarımla karşılaştırıldığında diğer sektörlerin yükselmesidir. Ülkenin kalkınma sürecinin tarım-sanayi- hizmet şeklinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Etiyopya ekonomisinin kalkınma sürecindeki gelişmesi görülmektedir.

1.3.2 Hizmet Sektörü

Tarımdan sonra Etiyopya ekonomisine en büyük katkıyı sağlayan hizmet sektörü, son yıllarda yükseliş eğilimi göstermiştir. 1981 yılında GSYH'deki payı yaklaşık %30 iken 2015 yılının sonunda %40'ın üzerine çıkmıştır. Bunun en büyük nedenlerinden bazıları otel sektörünün büyümesi, Etiyopya hava yollarının gittikçe genişlemesi ve inşaat sektörünün iyileştirilmesidir.

Şekil 1.3 Hizmet Sektörünün GSYH'deki Payı

Kaynak: Dünya Bankası: <http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS?locations=ET> (erişim tarihi: 4.04.2017).

Ayrıca, son yıllarda hizmet sektörü tarım sektörünü aşarak GSYH'ye en büyük katkıyı yapan sektör olmuştur. Toptan ve perakende ticareti hizmet sektörünün büyük kesimini oluştururken gayrimenkul, oteller, ulaşım ve iletişim alanları sektöre en büyük katkıyı sağlamışlardır (KPMG, 2016).

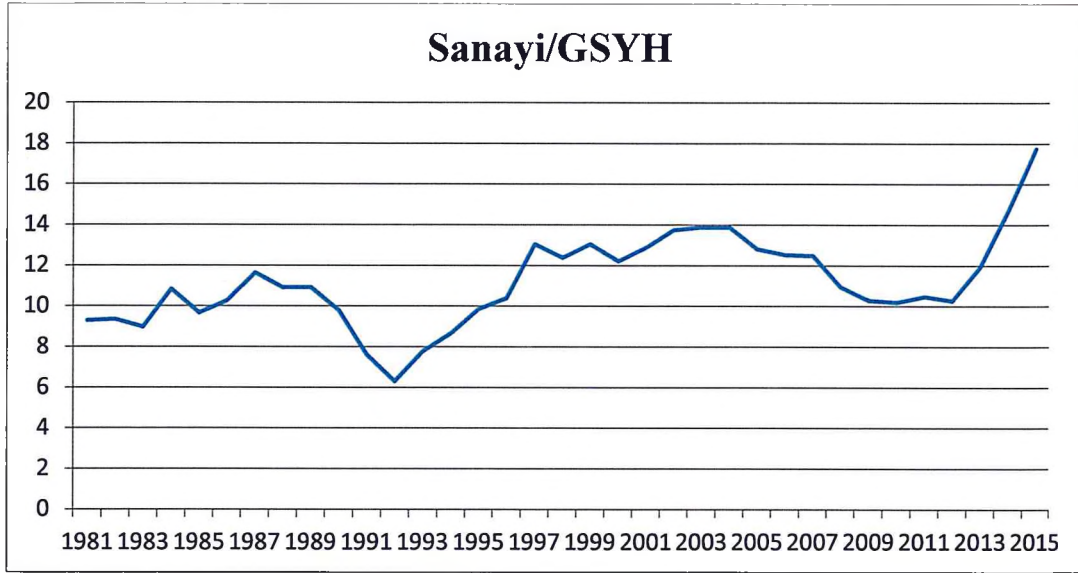
Hizmet sektörü altında bankacılık sektörü incelenecek olursa, ülkede 2 adet kamu bankası ve 16 adet özel banka bulunmaktadır. IMF (2015) göre ülkedeki toplam malvarlıkların %70'ini Etiyopya Ticari Bankası kontrol etmektedir. Geri kalan %30, diğer özel bankalar tarafından kontrol edilmektedir. Etiyopya Ticari Bankası'nın başarısının nedeni, oldukça iyi çalışabilen ve verimli bir banka olması ve hükümetin verdiği teknik ve finans desteğidir. Etiyopya'daki finans sektörünün yüksek derecede kontrolü ve yabancı şirketlere tamamen kapalı olduğunu belirtmek gerekir. Finans sektörünün yabancı şirketlere tamamen kapatılması finans sektöründeki rekabet fırsatlarını kısıtlamıştır. Etiyopya Kalkınma Bankası (DBE), endüstriyel ve tarımsal projeler de dahil olmak üzere uygulanabilir kalkınma projeleri için kısa, orta ve uzun vadeli kredileri uzatmaktadır. Aynı zamanda diğer bankacılık hizmetleri, müşterilere bu tür kontrol ve tasarruf hesaplarını sağlar. İnşaat tesisleri, okullar, konut edinimi veya bakımı ve gayrimenkul geliştirme için uzun vadeli krediler sağlar. Buna ek olarak, işletme için diğer tüm ticari bankacılık hizmetlerini de sunmaktadır.

Sonuç olarak, mali aracılık düşük ve düşüş eğiliminde kalmaktadır. Toplam bankacılık sektörü kredilerinin özel sektör kredilerindeki payı 2008'de yüzde 66,5 iken, 2014 yılında yüzde 40,1'e kadar sürekli düşüşte olmuştur. Benzer şekilde, özel sektör kredilerinin GSYH'ye oranı 2004 yılında yüzde 15,4 iken, 2014 yılında yüzde 10,9'a düşmüş ve incelenen dönemde SSA ortalamalarının altında kalmıştır. Genel olarak, GSYH'nin payı olarak krediler 2008'den bu yana düşüş eğilimi göstermekte ve SSA ortalamasının altında kalmaktadır. Mikro finans sektörü nispeten iyi gelişmiş ancak kesinlikle denetlenmemiştir. Sonuç olarak, yaklaşık 31 Mikro Finans Kuruluşu, 2,4 milyon insana ulaştı, ülkede faaliyet gösterdi ve birçok çiftçiye ve işletmeye büyük finansal hizmet kaynağı oldu. Ruhsatsız bazı Sivil Toplum Kuruluşları, ayrıca mikro finans hizmetlerinin kayıt dışı kanallar vasıtasıyla sağlanmasında aktif rol oynamaktadır. IMF'ye göre, Etiyopya önümüzdeki yıllarda sektörde büyüme gösterecek olsa da ancak uluslararası bankalara açılarak ufkunu büyük ölçüde artırabilir (Deloitte, 2016).

1.3.3 Sanayi Sektörü

Sanayinin Etiyopya ekonomisindeki payı hâlâ düşük olmasına rağmen, son yıllarda hızlı bir büyüme göstermiştir. 2009 yılında GSYH'deki payı yalnızca %10 olan sanayi, 2015'te GSYH'den yaklaşık %17 pay almıştır. Devlet, Etiyopya'yı doğu Afrika bölgesinin önde gelen elektrik üreticisi ve ihracatçısı olarak geliştirmeye çalıştığı için sanayi sektörü, çoğunlukla kamu altyapı yatırımları tarafından yönlendirilmektedir. Şu anda Sanayi sektörünün ekonomiye katkısı büyük olmasa da, devlet tarafından yapılan yatırımlar ve artmaya başlayan Doğrudan Yabancı Yatırımlar, gelecekte bu sektörün çok büyük katkısının olacağını göstermektedir.

Diğer taraftan, son yıllarda imalat sektöründe çok az ilerleme kaydedilmiştir. GSYH'nin sadece %6'sını oluşturan imalat sektörünün büyük kısmını gıda, içecek, tekstil, deri ve deri endüstrileri almaktadır ve imalat sektörü düşük büyüme oranları ile karşı karşıyadır. Bu düşük büyüme oranını önlemek amacıyla devlet Endüstri Parkı Programı'nı başlatmıştır. Bu program yabancı ve yerli yatırımcıların imalat sektörüne adım atmaları için on şart sunmaktadır. Devlet, imalat sektörünün büyümesinin çok sayıda genç ve yarı vasıflı işçi için önemli çalışma fırsatı oluşturacağına ve yeni ticaret ürünleri üzerine uzmanlaşarak dış ticaret haddinin iyileşeceğine inanmaktadır (Deloitte, 2016).

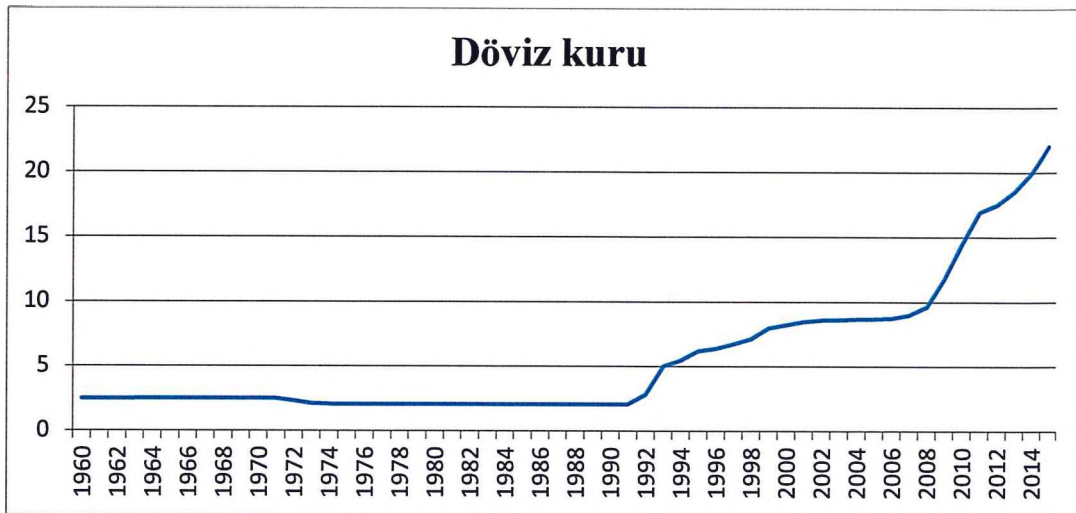
Şekil 1.4 Sanayi Sektörünün GSYH'deki Payı

Kaynak: Dünya Bankası

<http://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?locations=ET> (erişim tarihi: 4.04.2017).

1.4 Döviz Kuru

Etiyopya para birimi (ETB), ithal enflasyonun etkisini dengelemek ve ihracat rekabet gücünü artırmak üzere ETB'nin değerini düşürerek dengeleyen döviz kurunu bir politika aracı olarak kullanan Merkez Bankası tarafından yakından yönetilmektedir. IMF'ye göre, Etiyopya Merkez Bankası (NBE) tarafından yönetilen değişken faizli döviz kuru sistemi ile uyumlu olarak ETB'nin, ABD Doları karşısında %19 ve 2016-2020 yılları arasında Euro karşısında %33 oranında yavaş yavaş zayıflaması beklenmektedir. ETB'nin zayıflamasının, ithal hammadde ve makinaların ürün fiyatlarının daha pahalı olmasını sağlaması yukarı yönlü bir baskı oluşturması beklenmektedir. Öte yandan, ETB'nin önümüzdeki yıllarda ürünlerin ihracatını teşvik etmesi beklenmektedir. Aşağıdaki grafikten görülebileceği gibi, ETB, 1990'lı yılların başından günümüze sürekli değer kaybetmektedir (Deloitte, 2016).

Şekil 1.5 Döviz Kuru

Kaynak: Dünya Bankası <http://data.worldbank.org/indicator/PA.NUS.FCRF?locations=ET> (erişim tarihi: 4.04.2017).

1.5 Etiyopya'nın Dış Ticaret Yapısı

Etiyopya'da birbirini izleyen üç rejimin dış ticaret politikaları incelendiğinde (İmparatorluk, Derg ve EPRDF) ülkenin dış ticaret politikasının serbest ticaret politikasından kontrollü ticaret politikası rejimine geçtiği ve daha sonra yine serbest ticaret rejimine döndüğü görülmektedir. Genel olarak, 1974 öncesi dönemde hem kamu sektörü hem özel sektör için işi kolaylaştırmak adına çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Ancak 1974-1991 yılları arasında, dış ticarete devletin katılımcı merkezi ekonomik sistemi benimsediği gözlenmektedir. 1991'den sonra dış ticaret bir kez daha serbestleştirilmiş ve özel sektörün dış ticarete katılımını artırmak amaçlanmıştır.

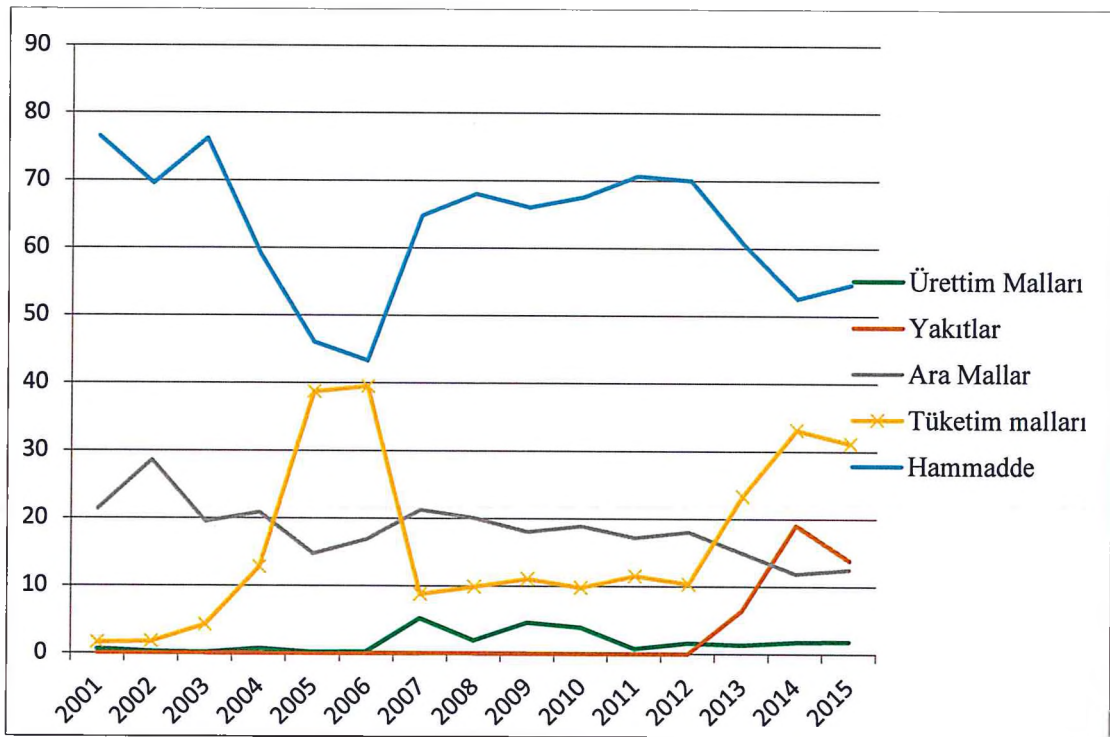
1.5.1 İhracat Yapısı

1.5.1.1 İhracat Kalemlerinin Payı

Etiyopya'nın ihracat sektörü, birkaç ana mal üzerinde yoğunlaşmakta olup fazla çeşitlilik göstermemektedir. 2015 yılında ihracatın değeri 5 milyar dolara ulaşmıştır. Etiyopya'nın ihracatında tarım sektörünün ihracattaki ağırlığı hissedilmekte, özellikle sebze - meyve, kahve ve kesme çiçek önemli ihraç ürünleri arasında yer almaktadır. 1995 yılında toplam ihracatın %79'unu yaş sebze ürünleri oluşturmaktaydı. 2015 yılında canlı hayvan ve hayvansal ürünler toplam ihracatın %8,8'ini oluşturmuştur. Yaş sebze ve meyve ürünlerinin toplam ihracattan aldığı pay, diğer ürünlere oranla daha fazla olmasına rağmen bu oran gittikçe azaldığı gözlenmektedir. Son zamanlarda yeni ihraç ürünleri ortaya çıkmakta, yakıtların ihracatı önemli ölçüde artmaktadır. Başlangıçta önemsiz olan mineral yakıtların (altın

ve değerli taşlar) ihracatı, son yıllarda daha fazla dikkat çekmektedir. Bu durum ülkenin ihracat ürünlerini çeşitlendirdiği ve ihracat sektörünün bir çeşit modernizasyon sürecine girdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Son zamanlarda kesme çiçek, ülkedeki en büyük ihracat kalemleri arasında yer almaya başlamıştır. 2005/06 öncesi dönemde ihracat gelirleri bakımından önemli bir yere sahip olmayan kesme çiçekte son dönemlerde önemli bir artış sağlanmıştır. Son beş yıllık ihracat verileri incelediğinde bu sektörün yakaladığı başarı açıkça anlaşılacaktır. Bu sebeple, günümüzde kahve ihracatında görülen düşüş, yağlı tohum, çiçek ve mineral yakıtlar gibi yeni ihracat kalemlerinin ihracat gelirlerindeki artışla telafi edilmektedir.

Seçilmiş başlıca ihracat kalemlerinin yıllık büyüme hızı incelendiğinde, büyüme oranlarının aşırı dalgalanma gösterdiği görülmektedir. Bu durum, ülkenin birkaç ihraç kalemi üzerindeki bağımlılığı ile birlikte, ülkedeki ihracat istikrarsızlığının da bir yansımasıdır. Bu istikrarsızlığın içinde yer alan diğer faktörler ise kötü hava koşullarının tarım sektörünü kötü etkilemesi, fiyatların belirlenmesinde yaşanan sıkıntılar, zayıf üretim sistemi ve pazarlama sorunları olarak belirtilebilir (Geda, 2011).

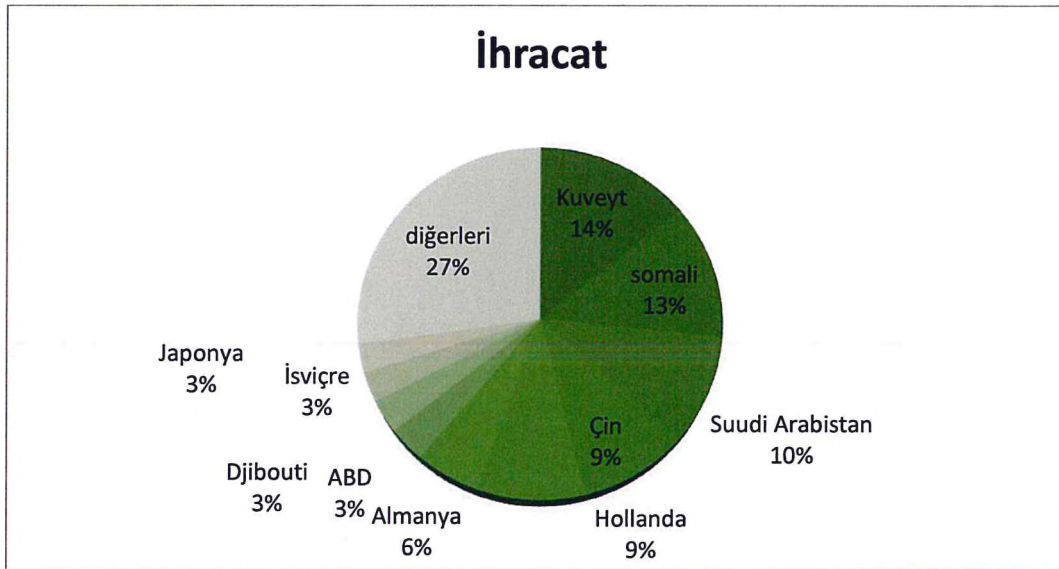
Şekil 1.6 Ana İhraç Kalemlerinin Toplam İhracat İçerisindeki Yüzdelik Payları (2001-2015)

Kaynak: WITS

<http://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/ETH/StartYear/2011/EndYear/2015/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-TRD-VL/Partner/WLD/Product/stages-of-processing> (erişim tarihi: 22.11.2016).

Etiyopya'nın ihracatı halen en düşük seviyesinde olmasına rağmen son birkaç yıldır yükseliş eğilimi göstermektedir. İhracat mallarının türüne bakıldığında, Etiyopya'nın ihracatının çoğu hammaddelerden oluşmaktadır. Ekonomi büyük ölçüde tarıma bağımlı olduğundan, tarımsal hammaddelerin ihracatı ülke ihracatının büyük kesimini oluşturmaktadır. Kahve, baharatlar, yağlı tohumlar ve kesme çiçekler hammadde ihracatının büyük kısmını oluşturan ürünler arasındadır. Hammaddeleri takiben, tüketim malları Etiyopya ihracatında ikinci sırada yer almaktadır. Tüketim mallarının 2007 ve 2012 yılları arasındaki aldığı pay düşük seviyelerde olmasına rağmen bu pay 2012'den sonra büyümeye başlamıştır. Ara malların payı yıllardır büyük bir dalgalanma göstermemiştir. Ancak, son yıllarda bu pay düşüş göstermeye başlamıştır. Öte yandan, az gelişmiş imalat sektörü nedeniyle üretim mallarının ihracattaki payı düşük bir seviyede kalmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus, yakıtların yeni bir ihracat kalemi olarak gelişmesidir. 2012'den önce önemli olmayan yakıtların ihracattaki payı, son yıllarda hızla büyümeye başlamış olup, 2014 yılında %19'a ulaşmıştır. Grafikten görüldüğü gibi Etiyopya'nın ihracat kalemleri fiyat dalgalanmalarına maruz kalan tarımsal ürünlerden oluşmaktadır ve ihracatın çeşitlendirmesi hala düşük seviyede kalmaktadır.

1.5.1.2 İhracat Hedef Ülkeleri

Şekil 1.7 2014 Yılında İhracat Yapılan Ülkelerin Toplam İhracattan Aldıkları Yüzde Değerler

Kaynak: WITS <http://wits.worldbank.org/#> (erişim tarihi: 23.11.2016).

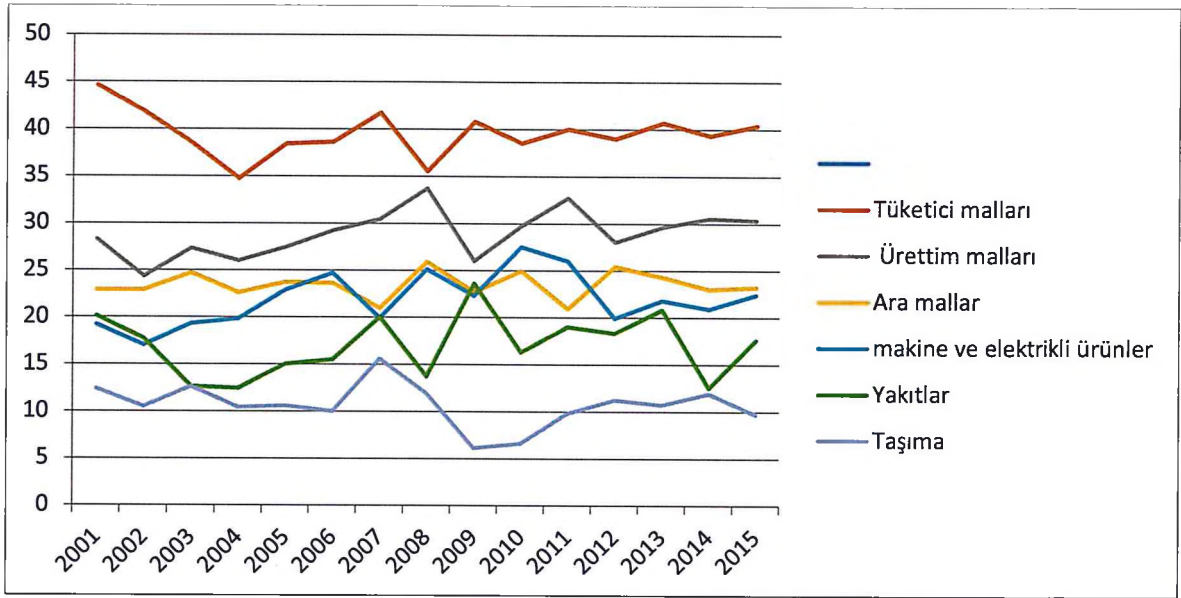
İhracat hedefleri, son on beş yılda büyük bir değişim göstermiştir. Örneğin, Etiyopya'nın ihracat yaptığı önemli ülkelerden biri olan Almanya'nın ihracattaki payı 1995 yılından bu yana düşülmesine rağmen ve 2003 sonrasında hafif bir canlanma göstermiştir. Ayrıca, Hollanda'nın

payı 2004 sonrasında artan kesme çiçek ihracatıyla doğru orantılı olarak tekrar artmaya başlamıştır. Orta Doğu ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere Somali, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Çin 2015 yılında toplam ihracattan sırasıyla %13,36, %12,79, %7,10 ve %7,53'lük pay alarak önemli dış ticaret ortakları arasında yer almıştır. Başka bir deyişle, yukarıda adı geçen dört ülke, Etiyopya'nın toplam ihracatının yaklaşık yarısını kapsamaktadır. Somali ve Cibuti hariç, Etiyopya'nın komşu ülkelerle ticareti oldukça sınırlıdır. Örneğin, Etiyopya'nın toplam ihracatının %1'den daha azı Kenya'ya yapılmaktadır. Etiyopya ve Türkiye arasındaki ticarete baktığımızda ise iki ülke arasında büyük bir ticaret potansiyeli olmasına rağmen 2015 yılında Etiyopya'nın ihracatından sadece %1,36 Türkiye'ye gelirken, Türkiye'nin Etiyopya ithalatından aldığı pay biraz daha yüksek, yani %2,42 düzeyinde gerçekleşmiştir. Etiyopya'nın Türkiye'ye ihracatı ağırlıklı olarak tekstil, kıyafet ve yağlı tohumlardan oluşmaktadır. Diğer yandan Kuveyt son yıllarda Etiyopya'nın önemli ticaret ortakları arasında yer almaktadır. Kuveyt ve Etiyopya arasındaki ticaret hacmi artışı esasen mineral yakıt ihracatı artışından kaynaklanmaktadır. Somali ile ticaret, ağırlıklı olarak Khat ihracatının hâkimiyeti altındadır.

1.5.2 İthalat Yapısı

Etiyopya'nın ithalatı ağırlıklı olarak, tüketim malları, sermaye malları, ara mallar, mekanik ve elektrik ürünleri ve mineral yakıtların üzerinedir. Tüketim ve sermaye mallarının toplam ithalat içindeki payı yüksekken, hammadde ürünlerinin payı %5'in altında gerçekleşmektedir. Tüketim malları toplam ithalat içindeki %34,65 pay ile en yüksek ithalat kalemini oluşturmaktadır. En yüksek ithalat kalemi olmasıyla beraber, tüketici mallarının toplam ithalattan aldığı pay 1995 yılında %24,8 iken, 2015 yılında %34,65'e yükselmiştir.

Benzer şekilde üretim malları da toplam ithalattan 2015'te %34,4'lük pay alarak ikinci en yüksek orana sahip ithalat kalemini oluşturmaktadır.

Şekil 1. 8 Ana İthalat Kalemlerinin Toplam İthalat İçerisindeki Yüzdelik Payları (2001-2015)

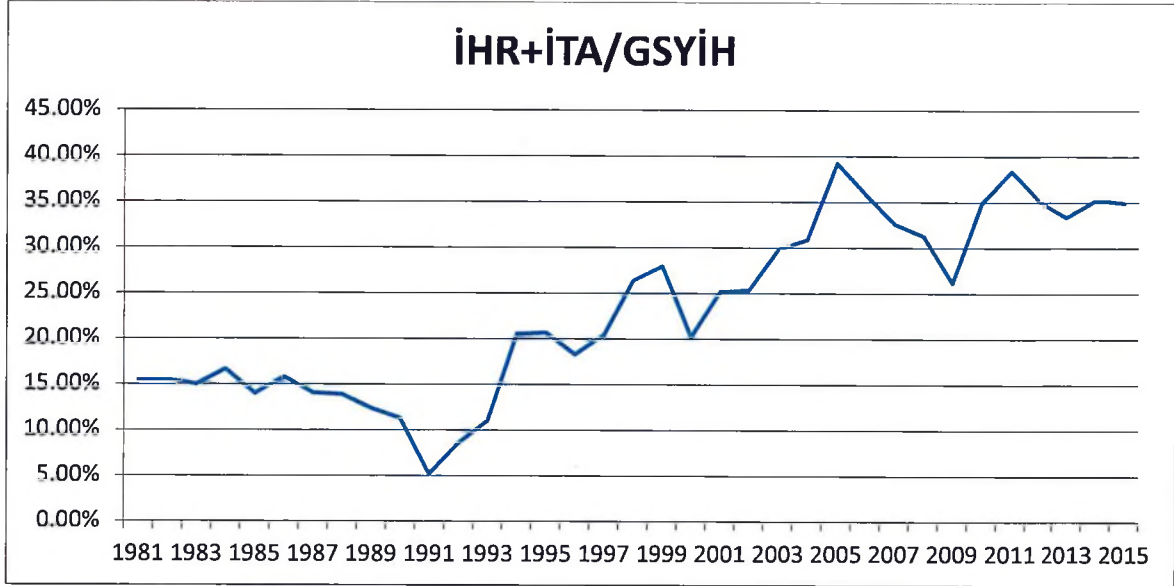
Kaynak: WITS

<http://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/ETH/StartYear/2011/EndYear/2015/TradeFlow/Import/Indicator/MPRT-TRD-VL/Partner/WLD/Product/stages-of-processing> (erişim tarihi: 22.11.2016).

Son yıllarda, toplam ithalat 18 milyar doları aşarak önemli bir artış göstermiştir. 2014 yılına oranla, ithalat %17,8'lik bir büyüme oranı kaydetmiştir. Etiyopya ithalatının büyük bir kısmı tüketim malları ve sermaye mallarından oluşmaktadır. Burada ortaya çıkarılması gereken bir başka önemli husus, yatırım mallarının (hammaddelerin, yarı mamullerin, yakıtların ve sermaye mallarının) toplam payıdır. 2001-2015 yılları arasında yatırım mallarının payı %72 ile %82 arasında değişirken, 2008 yılında kaydedilen en yüksek oran %82 olmuş, en düşük oran %72 ile 2012'de meydana gelmiştir. Bu durum, ülkenin yatırım malları üretiminde ve ithal ikameci alanlardaki yetersizliğinin bir yansımasıdır. Ayrıca, yatırım malları diğer malların üretiminde kullanıldığından, ülke ithalatının ağırlıklı olarak ekonomik kalkınmaya yönelik olduğu yorumunu yapmak mümkündür.

1.6 Ticaretin GSYH İçerisindeki Payı

Toplam ihracat ve ithalat değerinin GSYH'ye oranı olarak tanımlanan ticaret yoğunluğu, bu çalışmanın üzerinde durduğu diğer önemli değişkendir.

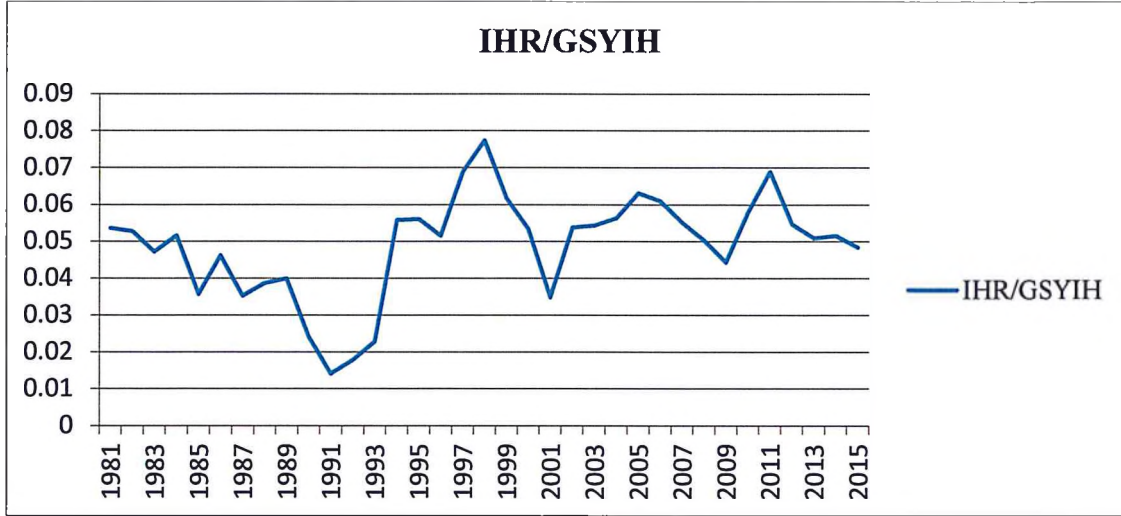
Şekil 1.9 Ticari Açıklık Ölçümü (1981-2015)

Kaynak: İMF verilere dayalı kendi hesaplama

Dış ticaretin GSYH içindeki payı açısından dışa açıklık incelendiğinde bazı dalgalanmaların varlığını gözlemlemek oldukça kolaydır. Dışa açıklık, 2000 yılından 2006 yılına kadar olan altı yıllık süreçte sürekli bir artış göstermiş ve en yüksek değere 2005 yılında ulaşmıştır. Dışa açıklık 2006'dan bu yana azalmaya başlamış ve 2009'da odönemde en düşük oranına gerilemiştir. 2011 yılından itibaren, ticaretin toplam GSYH içindeki payı azalmış ve 2015'te %35'e kadar düşmüştür. Ancak burada şu hususa dikkat etmek gerekmektedir; ticari paydaki düşüş, ihracatın GSYH'ye oranının azalması veya ithalatın GSYH içindeki payının azalmasından kaynaklanıyor olabilir. Aşağıda her iki durum da ayrı ayrı ele alınmaktadır.

1.6.1 İhracatın GSYH'ye Oranı

İhracat ürünlerinin payı dalgalı olmasına rağmen, ihracat hacmi, çalışma süresi boyunca yükseliş eğilimi göstermiştir.

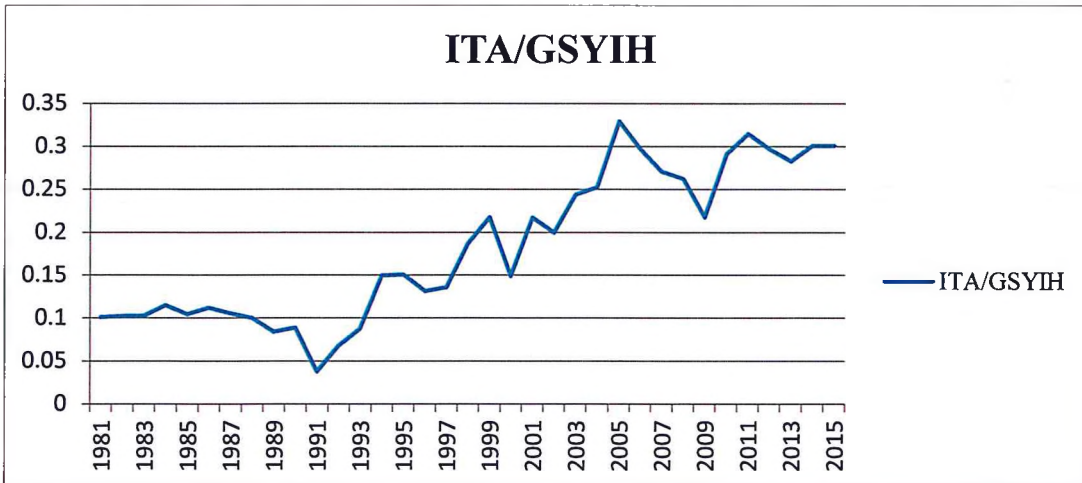

Şekil 1.10 İhracatın GSYH'ye oranı

Kaynak: İMF verilere dayalı kendi hesaplama

Yukarıdaki grafikten incelendiğinde, ihracatın toplam GSYH'ye oranının zaman içerisinde dalgalı bir seyir izlediği ve ihracatın GSYH içerisindeki payının en düşük seviyeye 2009'da ulaştığı görülmektedir. Bunun nedeni, 2008 krizinin yol açtığı ihracat ürünlerine yönelik talep düşüklüğüdür. 2014 yılında ihracat hacmi en yüksek seviyeye ulaşmış olsa da ihracatın GSYH içindeki payı maksimum seviyeye 1998 yılında ulaşmıştır.

1.6.2 İthalatın GSYH'ye Oranı

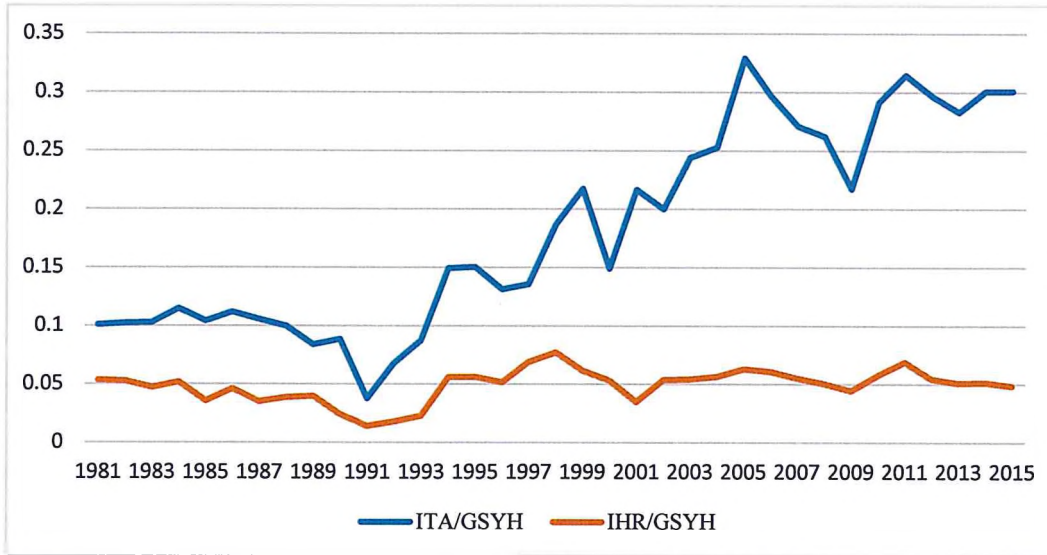

Şekil 1.11 İthalatın GSYH'ye Oranı

Kaynak: İMF verilere dayalı kendi hesaplama

İthalatın Payının GSYH'ye oranı 2005 yılına kadar yükseliş göstermiş, bu durum 2006-2010 yılları arasında değişse de 2010'dan itibaren tekrar devam etmiştir. Yukarıdaki şekle göre ithalatın Etiyopya toplam ticaret hacminden büyük bir pay aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 2015 yılında ihracat, GSYH'nin %4'ünü oluştururken, ithalatın payı %30'dur. Bu yüksek fark yaklaşık 7 kattır. Etiyopya'nın ticaret yoğunluğunun ithalat tarafından kontrol edildiği sonucuna varılabilir. Buradan hareketle, dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini net bir şekilde görmek için, ihracat ve ithalatın ayrı ayrı analiz edilmesi daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

1.6.3 İhracatın ve İthalatın GSYH İçerisinde Paylarının Karşılaştırılması

Şekil 1.12 İhracatın ve İthalatın GSYH İçerisinde Paylarının Karşılaştırılması

Kaynak: İMF verilere dayalı kendi hesaplama

İhracatın ve İthalatın GSYH içerisindeki paylarını karşılaştırdığımızda, ithalatın payının daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışma dönemi 1981 başında %10 civarında olan ithalatın GSYH içindeki payı 2015 yılı sonunda yaklaşık %30'a ulaşmıştır. Dönem dönem dalgalanmalar göstermekle, ithalatın payı çalışma dönemi boyunca yükseliş eğilimi sergilemiştir. İhracatın payı ise daha düşük oranlarda olmuştur. Dolayısıyla, ithalatın Etiyopya ticaret hacminin büyük bir kısmını kapsadığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Bir başka deyişle, ithalatın GSYH içindeki payı, ihracat payından daha fazla açıklayıcı güce sahip olabilmektedir. Ayrıca yukarıdaki tablo, ülkenin ihracatının GSYH seviyesine göre arttırılmayacağını göstermektedir. Bununla birlikte, ekonomi genişledikçe ithalat hızlı bir oranda artmaktadır. Bu duruma esas olarak, talebin ekonomik büyüme ile birlikte artmasından ya da diğer ürünlerin üretimi için kullanılan yatırım mallarının ithal edilmesinden kaynaklandığı gösterilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞA AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME

2.1 Giriş

1980'li yıllar itibariyle dünya ekonomisinde dışa açık ticaret politikaları hızlı bir artış göstermiştir. Dünya Ticaret Örgütünün 1986'de başlayan çok taraflı ticaret sistemi hakkındaki Uruguay turunun müzakeresi öncesinde, gelişmekte olan ülkelere dışa açıklıkla ilgili müzakere süreçlerine fazla katılmamış ve çok taraflı ticaret anlaşmaları genellikle sanayileşmiş ekonomilerle sınırlı kalmıştır. Ancak, 1994'ten sonra bu durum ekonomi tarihindeki en kapsamlı çok taraflı ticari müzakere olan Uruguay turunun gerçekleşmesi ile değişmiştir. 2001'de Katar'da başlayan DTÖ müzakereleri, Uruguay turunda ele alınmayan meseleleri ele almak üzere tasarlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelere verilen yüksek öncelik nedeniyle Doha Kalkınma Programı olarak da bilinen Doha Turu, sanayi malları, tarım ürünleri ve hizmetleri kapsamaktadır. Ayrıca, bu ülkeleri ticari serbestleşme sürecine sokmaya teşvik etmek için özel düzenlemeler ve yardımların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Combes ve Sedik, 2006).

Literatürde, dışa açıklığın gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performanslarına etkisi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlar, dışa açıklığın ekonomik performansı geliştirdiğini, bazıları ise, bu reformun istatistiksel olarak büyüme ve diğer gelişme göstergeleriyle bağlantılı olmadığını savunmaktadır.

Bu bölümde, dışa açıklık ile ekonomik büyüme ilişkisine yönelik literatür, eleştirel bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmalar, ticaretin büyüme üzerindeki etkisinin kesin sonuçlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu bölümde söz konusu problem teorik ve ampirik açıdan incelenecektir.

2.2 Ekonomik Büyüme İle İlgili Kavramlar

2.2.1 Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Gross Domestic Product- GDP), bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değerini ifade etmektedir (Pekin, 2007: 64). GSYH'deki değişim, ülke ekonomisindeki büyümeyi ya da daralmayı en açık şekilde gösteren makroekonomik gösterge olarak yer almaktadır.

2.2.2 Gayri Safi Milli Hasıla

Bir ekonomide bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin her birinin piyasa fiyatları ile çarpılması sonucu elde edilen değerler toplamına gayri safi milli hasıla denir (Pekin, 2007: 66). GSMH reel ve nominal (cari, sabit değerli) olmak üzere iki şekilde ölçülmektedir. Gayri safi milli hasıla ekonomide ne kadar üretim yapıldığını göstermektedir. Ekonominin tüm kapasiteleri ve kaynakları istihdam edildiğinde ulaşılabilecek olan üretim düzeyine potansiyel (tam istihdam) GSMH adı verilmektedir (Kader, 2013: 5).

Kısaca GSMH, belirli bir ülkenin tüm vatandaşlarının gerek yurtiçinde gerekse yurt dışındaki ekonomik faaliyetlerinden oluşmaktadır. GSMH şu şekilde gösterilebilir:

$$\text{GSMH} = \text{GSYH} + \text{Net Dış alem faktör gelirleri}$$

Net dış alem faktör gelirleri pozitif veya negatif değer alabilmektedir. Bu duruma sebep olan ülke dışından ülkeye transfer edilen faktör gelirleri ve ülkeden yurt dışına transfer edilen faktör gelirlerinin nispi büyüklüğüdür. Bunun sonucunda ise GSMH, GSYH'den büyük ya da küçük olabilmektedir.

$$\text{NDAFG} > 0 \rightarrow \text{GSMH} > \text{GSYH}$$

$$\text{NDAFG} = 0 \rightarrow \text{GSMH} = \text{GSYH}$$

$$\text{NDAFG} < 0 \rightarrow \text{GSMH} < \text{GSYH} \quad (\text{Kader, 2013: 5})$$

2.3 GSYH'nin Hesaplanması

Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) üç farklı yolla hesaplanabilmektedir:

1. Harcamalar Yöntemi,
2. Gelir Yöntemi,
3. Üretim (Katma Değeri) Yöntemi.

2.3.1 Harcamalar Yöntemi

Açık bir ekonomide harcamalar şu dört kalemden oluşmaktadır

- a) Özel tüketim harcamaları: C
- b) Özel yatırım harcamaları: I
- c) Kamu harcamaları: G
- d) Net dışalım faktör gelirleri (Net İhracat): $\text{NX} = \text{X} - \text{M}$ (İhracat- İthalat)

Buradan $\text{GSYH} = \text{C} + \text{I} + \text{G} + (\text{X} - \text{M})$ şeklinde hesaplanmaktadır.

Harcamalar yöntemine göre bir ekonomide bir yıllık dönemde yapılan tasarrufların tamamının gayri safi hasıla oluşturduğu varsayılmaktadır. Gayri safi yatırım harcamaları aynı zamanda stok değişmelerini de kapsamaktadır. Bir başka ifade ile eriyen stoklar gayri safi

yatırım harcamalarından çıkarılmakta, biriken stoklar gayri safi yatırım harcamalarına eklenmektedir (Bulutoglu vd., 2000).

2.3.2 Gelir Yaklaşımı

Firmalar hane halkından sağladıkları üretim faktörleri için ödemedeki bulunurlar, bunlar: emek için ücret, sermaye için faiz, doğal kaynaklar için rant ve girişimcilik için kar şeklindedir. Bu ödemeler hane halkının gelirini oluşturur. Hane halkının toplam geliri mal ve hizmet üretiminde yaratılan katma değer toplamından başka bir şey değildir. Böylece ev halkının toplam geliri yaratılan katma değerlerin toplamına dolayısıyla da nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerine eşit olup GSYH'yi oluşturur (Ertek, 2012).

2.3.3 Üretim Yöntemi ile Hesaplama

Bu yöntemle göre hesaplamada o yıl içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin miktarları saptanır ve bunlardan her biri piyasa fiyatları ile çarpılarak GSMH rakamlarına ulaşılır. Üretim yöntemi ile hesaplamada tüm sayılan bu özelliklere göre ülkenin tarım, sanayi, ticaret, ulaştırma mali kurumlar, serbest meslek gibi kesimlerinden tüm nihai mal ve hizmetler piyasa fiyatları ile çarpılarak toplanır ve böylelikle GSMH rakamlarına ulaşılmış olur.

Bu yöntemle hesaplamada dikkat edilmesi gereken en önemli konu çift sayım hatasıdır. Çift sayım hatasına düşmemek için iki ayrı yol vardır:

Birincisi, hesaplamalara yalnızca nihai mal ve hizmetlerin dahil edilmesi yoludur. Nihai mal ve hizmetler tüketicinin ihtiyaçlarını hemen karşılamaya hazır hale getirilmiş mallardır. Nihai malı, ara maldan ayırmanın her zaman kolay olmaması nedeniyle en çok kullanılan ikinci yöntem ise katma değer yöntemidir. Katma değer belli bir ürünün her üretim aşamasında ilave olarak ortaya çıkan bir değeridir. GSMH ise bu katma değerlerin toplamına eşittir (Pekin, 2007).

2.4 Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme süreci ve uluslararası ekonomik göstergelerdeki farklılıkların kaynakları, sosyal bilimlerin en ilginç, önemli ve zorlu alanlarından. Ekonomik büyümenin analizi, klasik iktisatçıların çalışmalarının ortak özelliğiydi. Bu alanda Adam Smith, Thomas Malthus, David Ricardo gibi iktisatçıların önemli katkıları olmuştur. Klasik iktisatçılar arasında çoğunlukla, bir ülkenin uzun bir süre boyunca büyümesinin temelinde mevcut kaynakların verimli kullanılması, beşerî sermaye, teknolojik ilerleme, araştırma ve geliştirme gibi üretken kaynakların birikimi, ekonomik politika ve makroekonomik koşullar ve dışa açıklığın ekonomik büyümenin en önemli belirleyicileri olduğu ile ilgili fikir birliği vardır. Ekonomik

büyüme klasik iktisatçılar dışında da literatürde sıkça tartışılmıştır. Aşağıda farklı iktisadi düşünce okullarının ekonomik büyüme ile ilgili görüşleri incelenecektir.

2.4.1 Klasik Büyüme Modeli

Klasik büyüme modelinin en önemli temsilcileri; Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Thomas Malthus (1766-1834) olmuştur. Klasik iktisadın başlangıcı, Adam Smith'in 1776'da yazdığı "Ulusların Zenginliği" adlı eserine dayandırılmaktadır. A. Smith "Görünmeyen Elin" (rekabetçi bir pazardaki arz ya da talep gücü), uzmanlık ve iş bölümü, fiziksel sermaye birikimi (yatırım) ve teknolojik ilerleme uzun dönemde ekonomik büyümenin ve ayrıca ulusal refahın en önemli belirleyicileri olduğunu savunmaktadır. Adam Smith, refah artışını, iş gücü üretkenliği ve sermaye miktarının artışını yansıtan toprak, emek ve sermaye faktörlerine bağlar. Nüfus artışına, verimlilik artışı ve geniş ölçekli büyümeye katkıda bulunan yatırım ve coğrafi keşiflere büyük önem vermektedir (Lavrov ve Kapoguzov, 2006).

Klasik iktisatçıların en etkili isimlerinden olan David Ricardo'nun (1772- 1823) en önemli mirası, bir ülkenin diğerinden daha düşük bir fırsat maliyetiyle bir mal veya hizmet üretmesi durumundaki konumunu açıklayan karşılaştırmalı üstünlük teorisidir. Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre, ülkelerin daha düşük fırsat maliyeti olan malları üretmede uzmanlaşarak dış ticarete yönelmeleri refah düzeylerini artıracaktır (Sharipov, 2015).

Ricardo ve Adam Smith'in üretim fonksiyonu benzer olmakla birlikte sadece üç üretim faktörünü, (Toprak, İşgücü ve Sermaye) göz önünde bulundurur. Aynı zamanda Ricardo'nun üretim fonksiyonu Azalan Marjinal Verimlilik kanununu öngörmektedir. Bu kanuna göre üretim faktörleri sabitken girdi miktarının arttırılması durumunda ilave her bir birimin verimlilik üzerine etkisi giderek azalmaktadır. Thomas Malthus'un (1766-1834) ekonomik büyümeye ilişkin görüşlerine göre, nüfus artışı, insanlığın yaşamın gereklerine ilişkin arzları yerine getirememesi ile sonuçlanır. Malthus, nüfus geometrik olarak artarken gıda arzının aritmetik olarak artması insanlığın sonunu getirecektir diyerek farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Bu durumun savaşlar, salgın hastalıklar ve açlık gibi büyük felaketlere yol açabileceği belirtilmiştir (Lavrov ve Kapoguzov, 2006).

John Stuart Mill (1808-1873), sermayenin sürekli birikimi düşüncesine dayanan uzun vadeli ekonomik eğilimleri öne çıkaran büyüme teorisini tanımlamıştır. Teoriye göre, sermayenin artması, uzun vadeli nüfus artışını tetikleyen emek talebinde bir artış meydana getirir. Sermaye birikimi emekteki artıştan daha hızlıysa, süreçlerin her ikisi de sonsuza dek sürebilir. İşçi sayısındaki artış tüketicilerin sayısını da artıracak bu da tüketim malları ve

özellikle gıda talebi artışına yol açacaktır. Tarımsal üretimde Azalan Verim Kanunu geçerlidir. Buna göre diğer üretim faktörleri sabitken, emek faktörünün arttırılması bir süre sonra toplam üretim miktarında artış yerine düşüşe yol açacaktır (Lavrov ve Kapoguzov, 2006).

2.4.2 Keynesyen Büyüme Teorisi

Keynesyen ve neo-Keynesyen büyüme teorilerinin önde gelen temsilcileri arasında, John Maynard Keynes (1893-1946), Roy Harrod (1900-1978) ve Evsey Domar (1914-1997) yer almaktadır. Keynes'in "İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi", Keynesyen büyüme teorilerinin temelini oluşturmaktadır. Smith'in büyümenin önemli bir ön şartı olarak savunduğu tasarruf konseptinin aksine, Keynesyen iktisatçıları talep faktörü üzerinde durmuşlardır. Keynesyen büyüme teorisine göre, tüketici ve hükümet kesiminin harcamaları ekonomik büyümenin ön şartıdır. Bu görüşe göre, gelirdeki, özellikle harcanabilir gelirdeki değişiklikler, tüketim harcamaları üzerindeki asıl etkeni oluşturmaktadır. İktisadi açıdan devlet gelirlerindeki artış, doğrudan tüketim harcamalarına yansımaktadır. Ekonomik gidişatın kötü olduğu durumlarda devlet gelirleri azalmakta, dolayısıyla işten çıkarmalar sonucunda tüketim harcamaları azalmaktadır (Sharipov, 2015).

Keynesyen makroekonomik teori, milli gelir, tüketim, tasarruflar ve yatırımlar gibi ekonomik değerlere dayanır. Keynes, ekonomik faaliyet seviyesindeki değişiklikleri açıklamak için tasarlanmış bir teori geliştirmiştir. Ekonomik daralma dönemlerinde gözlenen işsizlik artışları tüketim, tasarruf ve yatırım harcamalarında azalmaya yol açmaktadır. Bu nedenle, John Keynes'e göre, işletme faaliyetlerini arttırmaya yönelik toplam talebi artıracak bir piyasa yapısı mevcut değilse, hükümet makroekonomik politika araçları ile ekonomiye müdahale etmelidir. Örneğin; vergi indirimleri veya hükümet harcamalarındaki artışlar gibi önlemler alınmalıdır.

Roy Harrod (1939, 1948) ve Evsey Domar (1946, 1947), büyüme oranını sermaye stokuyla bağdaştıran bir büyüme modeli geliştirmişlerdir. Ancak, varsayımlar ve sonuçlar aslında Keynes'in büyüme modeli ile aynıdır. Keynes, yatırımın toplam talep üzerindeki etkisini vurgularken (talep etkisi), Harrod ve Domar, yatırım harcamalarının bir ekonominin üretken kapasitesini nasıl artıracığını vurgulamaktadır (arz yönlü bir etki). Harrod-Domar (H-D) modeli, homojen bir ürün olan Y'nin üretildiği kapalı bir ekonomi varsayımı ile geliştirilmiştir (burada Y toplam çıktıdır). Bu ürün ya bir yatırım malı I ya da bir tüketim malı C olarak kullanılabilir. Model, ekonomik büyüme için GSYH'nin belirli bir bölümünün tasarruf edilmesi ve kalan kısmın yatırım için kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Üstelik, işgücünün sabit bir büyüme oranı gösterdiği varsayılmaktadır (Sharipov, 2015).

2.4.3 Neoklasik Büyüme Teorisi

Neoklasik büyüme modelleri ilk olarak Robert Solow ve Trevor Swan tarafından geliştirilmiştir. Neo-klasik model, ekonominin toplam çıktısının, kullanılan fiziksel sermayenin niteliğine ve miktarına, kullanılan emek miktarına ve işgücünün ortalama beceri düzeyine bağlı olduğu görüşünü savunmaktadır. Bununla birlikte, ekonomi tam denge seviyesine ulaştığında verimlilik artarsa, yalnızca ek bir büyüme gerçekleşecektir. Bu durum ya sermaye stokunun kurulması vasıtasıyla ya da işgücünün niteliğinde iyileştirmeler yapılması yoluyla olabilir. Sermaye artırımını, fiziksel ve beşerî olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirmektedir. Fiziksel sermaye artışı, emek verimliliğini artırdığı ve doğrudan değerli bir hizmet sunduğu için çıktıyı artırır.

Beşerî sermaye ekonomik büyümeyi teşvik eder; çünkü nitelikli işgücü vasıfsız olana göre daha üretkendir. Neoklasik büyüme teorisi üç temel varsayım üzerine kurulmuştur: Birincisi, sermayenin emek ile ilişkili olarak artması ekonomik büyümeyi mümkün kılmaktadır. Sermaye artışı iş gücünün verimliliğini artırmaktadır. İkincisi, daha düşük sermaye birikimine sahip fakir ülkelerde getiri oranı daha yüksek olduğu için bu ülkelerin büyüme hızı sermaye birikimi yüksek ülkelere göre daha fazladır. Üçüncü durum, işçi başına sermaye oranının sabit olduğu ve sermaye miktarının değişmemesi durumunda büyümenin söz konusu olmamasıdır. (Sharipov, 2015).

Neoklasik büyüme teorisi, ekonomik büyümenin tasarruf oranı ve sermaye birikimi ile ilişkili olduğunu savunur. Neoklasik büyüme modeli, sermaye ve emeği üretimin belirleyicileri olarak ele almaktadır. Ayrıca üretim fonksiyonuna teknoloji faktörünü eklemiştir. Neoklasik büyüme modeline göre üretim fonksiyonu şu şekildedir: $Y = AF(K, L)$. Y, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), K, sermaye stoku, L, vasıfsız işçilik miktarı ve A, teknoloji düzeyi olarak belirlenmiştir. Bu dışsal değişkendir (teknoloji) değişiminin üretim fonksiyonunda da bir değişime neden olacağını unutmamak gerekmektedir. Üretim parametresine A teknolojisinin dâhil olduğu iki yol vardır. Teknoloji parametresini üretim fonksiyonuna dâhil etmenin en popüler yolu, teknolojinin emek oranını artırdığını varsaymaktır. Buna göre üretim fonksiyonu şu şekilde yazılmaktadır: $Y = F(K, AL)$. İş gücünü artıran teknolojik değişimin emeğin verimliliğini artırdığına işaret eder. Ampirik olarak bu şekilde belirtilen üretim fonksiyonunu tahmin ettiğimizde, A'nın toplam çıktıdaki büyümeye olan katkısı Solow kalıntısı olarak adlandırılır; bu, toplam faktör verimliliğinin çıktı artışını ölçtüğü anlamına gelmektedir. <http://www.investopedia.com/terms/n/neoclassical-growth-theory.asp> (erişim tarihi: 31.03.2017).

2.4.4 İçsel Büyüme Teorisi

İçsel büyüme modellerinde (genişletilmiş Solow büyüme modeli) işçi başına çıktı miktarı hem işçi başına fiziki sermaye girişine, hem de işçi başına sermaye miktarına bağlıdır. Beşerî sermayesi az olan fakir ülkeler, sadece fiziksel sermaye tasarrufu yaparak endüstriyel ülkeleri yakalayabilme beklentisinde olamazlar. Bu nedenle, eğitim ve öğretim yoluyla insan sermayesine yapılan farklı yatırım seviyeleri, zamanla büyüme oranını açıklamaya yardımcı olmaktadır. 1980'lerin ortalarında, özellikle Romer (1986) gibi ekonomistler, kişi başına düşen gelirin uzun dönemli büyümenin açıklanamayan teknolojik ilerlemeler yerine, yatırım kararlarına bağlı olduğu alternatif büyüme modelleri oluşturmaya çalışmıştır. Bu çalışma, teknolojik ilerlemenin matematiksel açıklamasını içeren bir ekonomik büyüme modeli geliştirmiştir. Model, işçileri üretken hale getiren (beceri ve bilgi gibi) yeni beşerî sermaye kavramını içermektedir.

İçsel büyüme teorisine göre, fiziksel sermayenin sürekli bir geri dönüş oranı vardır. Ayrıca, beşerî sermaye artan bir getiri oranına sahiptir. İçsel büyüme teorisine göre, ekonomik büyüme sermaye birikimiyle yavaşlamaz, ancak büyüme oranı bir ülkenin yatırım yaptığı sermayenin türüne bağlıdır. Araştırmalar, beşerî sermayenin (eğitim) ve teknolojik değişimin (yenilik) artmasının uzun vadede ekonomik büyümeyi hızlandıracağını ortaya koymaktadır. Romer modeli, gelişmiş ülkelerin neden ve nasıl sürekli bir büyüme sergilediğini açıklamaya çalışır. Modeline göre gelişmiş ülkelerde teknolojik ilerleme Ar-Ge tarafından belirlenir ve yeni fikirlerin (buluşların) geliştirilmesinden sağlanan faydalarla ilgilidir (Helpman, 2004).

2.5 Ekonomik Büyümenin Belirleyicilere İlişkin Ampirik Literatür

Ekonomik büyümenin belirleyicileri hakkında yapılan birçok ampirik çalışma bulunmaktadır (Tadesse, 2012; Biswas ve Saha, 2014; Ertek, 2012; Hernandez-Cat'a, 2000). Bazıları geleneksel büyüme modellerinin geçerliliğini analiz etmekte, bazıları ise temel modellerin uzantıları şeklindedir. Bu çalışmalar, genellikle tek bir ülke üzerine değil, çapraz ülke temeline odaklanmaktadır. Ampirik çalışmalar ekonomik büyümenin, fiziki sermaye oluşumu (resmî olarak brüt yatırım), işgücü (beşerî sermaye), ihracat seviyesi, dışa açıklık, yardımlaşma, devlet harcamaları, dış borç gibi çeşitli makroekonomik değişkenlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu değişkenlere ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir.

2.5.1 Fiziksel Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme

Bu tür ampirik çalışmalarda sermaye birikimi, ekonomik büyümeyi teşvik eden temel faktör olarak görülmektedir. Sermaye birikimi, çıktı ve gelir düzeyinin sermaye stokuna yapılan ilaveler ve yatırım oranını ifade eder. Genellikle yeni fabrika, makine, teçhizat vb. üretim faktörleri sermaye stokunu oluşturmaktadır. Konuyla ilgili ülke düzeyinde gerçekleştiren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Tadesse, 2012; Biswas ve Saha, 2014). Bu çalışmalarda fiziksel sermaye birikimi ile büyüme oranı arasında önemli bir bağlantı bulunmuştur. Bir ülkenin yüksek düzeyde sermaye birikimi sağlanabilirse, uzun vadede bile büyüme oranının sürdürülebileceği iddia edilmektedir. Ayrıca %27'den az herhangi bir oranın ekonomik büyümeyi sürdürmede yetersiz olduğu gözlemlenmiştir (Biswas ve Saha, 2014). 1990'lı yıllarda büyüme oranı oldukça düşük olan sahra altı Afrika ülkelerinde brüt sermaye birikiminin GSYH'ye oranının gelişmiş ülkelere göre %28 kıyasla oldukça düşük (%17'den az) gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Hernandez-Cat'a, 2000).

2.5.2 Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme

Beşerî sermaye kavramı, bir ülkenin sahip olduğu insan kaynaklarının beceri ve yeteneklerini açıklamak olup, uzun zamandır büyümenin temel itici gücü olduğu düşünülmüştür. Beşerî sermaye oluşumu, ekonomik büyüme için kritik olan becerilerin, sağlıklı, eğitilmiş ve tecrübeli iş gücünün meydana getirilmesi ve sayıca artırılması süreci olarak ifade edilebilir. Eğitim ve sağlık yatırımları, beşerî sermaye geliştirme olarak kabul edilmektedir. Romer (1990) da beşerî sermayeyi, teknolojik ilerleme sağlayan yeni ürünleri veya fikirleri üreten araştırma sektörünün ana girdisi olarak belirtmiştir. Beşerî sermaye birikimi daha fazla olan ülkeler, yeni ürünleri daha hızlı üretmekte ve bu sayede daha hızlı büyümektedir. Barro (1991) eğitim seviyesini beşerî sermayenin bir ölçütü olarak ele almıştır. Beşerî sermaye değişiminin ekonomik büyümeye olan etkisi analizine göre, beşerî sermayenin %2,3'ü değiştiğinde (eğitimde büyüme), uzun dönemde %1,7'lik bir ekonomik büyüme sağlanacaktır.

Etiyopya üzerinde yapılan sınırlı sayıda çalışmada, Kassa (2006) tarafından yapılan çalışma ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmaya göre, eğitim süresinin ekonomik büyüme üzerinde düşük bir etkiye sahip olduğu sonucunu bulmuştur. Ancak, Tadesse (2012) tarafından yapılan çalışmada, okul eğitiminin ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında yer aldığı görüşü savunulmaktadır.

2.5.3 Teknoloji ve Ekonomik Büyüme

Teknoloji, en temel anlamıyla bir iş yapma şekli olarak tanımlanabilir. Teknoloji, mal veya hizmet üretirken kullanılan araç ve aletleri kapsayan bilginin yanı sıra örgütsel yapıyı da kapsar. İyi bir örgütsel yapı eldeki kaynaklarla daha fazla mal ve hizmet üretimini mümkün kılmaktadır. Teknolojik gelişme hem üretimde kullanılan araç gereç ve aletleri kapsayan bilgide, hem de örgütsel yapıda yenilikleri kapsamakta ve verimliliği artırmaktadır. Teknoloji sayesinde aynı kaynaklarla daha fazla mal ve hizmet üretmek mümkündür. Bir ülkede kaynaklar arttıkça üretim ve dolayısıyla reel GSYH artmaktadır.

Reel GSYH'deki artış oranı nüfustaki artış oranından fazla olmadıkça toplumsal refah açısından bir iyileşmeden söz edilemez. Toplumsal refahın iyileşmesinin belki de en iyi göstergesi kişi başına düşen reel GSYH'deki artışlardır. Diğer bir deyişle reel GSYH'nin nüfustan daha hızlı artmasıdır. Bunun için verimlilik düzeyinde bir artış olması gerekmektedir. Kişi başına üretimin ve dolayısıyla gelirin artması için de bir taraftan fiziksel sermayeyi diğer taraftan teknoloji düzeyini artırmak gerekir (Ertek, 2012).

Modern toplumların amacı servet düzeyini yükseltmek için ekonomik ve sosyal kalkınmayı garanti altına almak olduğundan, üretilen mal ve hizmet hacminin artırılması bir zorunluluk halini almaktadır. Ancak üretim faktörlerinin miktar ve verimlilik düzeyindeki artış teknolojik gelişmelere bağlıdır. Bu nedenle, belirli bir zaman diliminde teknoloji bazlı ortaya çıkan üretim artışı, ekonomik büyümeyi temsil etmektedir.

Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için mevcut kaynaklarla maksimum üretimin gerçekleştirilmesi ve kaynakların rasyonel kullanımının sağlanması şeklinde tanımlanan verimlilikte, artış olması gereklidir. Verimliliğin artırılması için diğer faktörler sabitken özellikle teknoloji düzeyinin artırılması ve teknolojik gelişmenin sağlanması gerekmektedir. Teknoloji düzeyi, üretim süreci, yönetim organizasyonu, pazarlama ve satış sonrası ile ilgili bilgi ve deneyimlerinin toplamı olarak tanımlanırken, teknolojik gelişmeden bahsedilirken bu toplamda meydana gelecek değişimin yani bir yeniliğin ortaya çıkması olarak tanımlanabilmektedir (Kirbitçioğlu, 2001).

2.5.4 İhracat ve Ekonomik Büyüme

Mal ve hizmet ihracı, ödemeler dengesine baskı uygulayan ve istihdam olanakları yaratan döviz kazancının en önemli kaynaklarından birini temsil eder. İhracata dayalı büyüme stratejisi, üreticilere mallarını çeşitli ekonomik ve hükümet politikaları yoluyla ihraç etmeleri için teşvikler sunmayı amaçlar. Bunun temel nedeni, ihracatın ekonomik büyümeyi teşvik etmesidir. İhracat ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı incelemek amacıyla birçok

çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir çoğulda ihracat ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir pozitif ilişki bulunduğu sonucu elde edilmişlerdir (Iqbal ve Zahid, 1998; Faye, 2001; Ugochukwu ve Chinyere, 2013).

Iqbal ve Zahid (1998) Pakistan için 1959/60 ile 1996/97 yılları arası kapsayan ve çoklu regresyon tekniğini uygulayarak yaptıkları çalışmada ihracat ile ekonomik büyümenin doğrudan ilişkili olduğu bulmuşlardır. Ayrıca, Biswas ve Saha (2014) Hindistan ekonomisinde ihracat ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada Johanson eş bütünleşme tekniğini ile 1980/81 ile 2010/11 yılları arasında değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmiştir. Mal ve hizmet ihracatında %1'lik artışın Hindistan'da GSYH'yi %0,96 oranında artırdığı bulunmuştur. Ayrıca, Elbeydi (2010) 1970 ile 2007 yılları arasında Libya üzerine yaptıkları çalışmada, Afrika'da yapılan araştırmalara benzer sonuçlar elde etmişlerdir. İhracat ve ekonomik büyüme arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. İhracat artışının hem kısa hem de uzun vadede ekonomik kalkınma üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucu ilgili çalışmaların ortak özelliğini oluşturmaktadır. Aynı şekilde, 1982-2000 dönemi için 19 Sahra altı Afrika ülkesinde panel verileri baz alınarak yapılan bir araştırmada, ihracatın ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaya göre, ihracat-GSYH oranındaki %1'lik artış, yaklaşık olarak GSYH'yi %2,5 oranında artırmaktadır. Ayrıca çalışma, ticarete ve sermaye akışlarına daha açık olan ekonomilerde kişi başı GSYH oranının daha yüksek olduğunu ve ekonominin hızlı büyüdüğünü ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde, 1986 ile 2011 dönemi için Ugochukwu ve Chinyere (2013) tarafından Nijerya'da yapılan bir araştırmada hem petrol ihracatının hem de petrol dışı ihracatın ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve istatistiki olarak önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Diğer değişkenler sabit tutularak petrol ihracat değerinin yüzdelik artışında GSYH'nin %0,62 oranında artacağı ve petrol-dışı ihracat değerinin yüzdelik artışında ise GSYH'nin %0,29 artacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Etiyopya üzerine yapılan araştırmaları büyük bir kısmı ekonomik büyüme ve ihracat arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Faye (2001) Etiyopya üzerine yaptığı araştırmada, ihracat ile ekonomik büyüme arasında olumlu ve belirgin bir ilişki olduğunu bulmuştur. Sonuçlarına göre, ihracatın büyüme hızının ekonomik büyüme oranını olumlu yönde etkilemesinin yanı sıra, uzun vadedeki ilişkinin kısa vadedekinden daha güçlü bir şekilde ortaya çıktığı görülmüştür. Benzer şekilde, Soressa (2013) 1960 ile 2011 dönemi için otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) ve Granger nedensellik testi uygulayarak, ihracattaki %1'lik artışın uzun vadede ekonomik büyümenin %0,57 oranında artıracağını ortaya

koymuştur. Ayrıca Hailegiorgis'in (2012) 1974-2009 dönemi için Granger Nedensellik Testi kullanarak yaptığı araştırmada, Etiyopya'da ihracat ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır (yani ihracat ekonomik büyümeye yol açmaktadır).

Son olarak Gezahegn (2012) 1981-2011 dönemi için ihracat değişkenliğinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun vadeli etkisini analiz etmiştir. Bu çalışmanın sonuçları diğer çalışmalara göre tutarsız çıkmış ihracat değişkenliğinin büyüme üzerinde uzun vadedeki etkisinin istatistiksel açıdan negatif olduğu saptanmıştır. Ayrıca, ihracat ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde olumlu bir ilişki olmasına rağmen, Etiyopya'nın ekonomik büyümesi üzerinde ihracatın önemli bir etkisi olmadığı sonucuna varmıştır.

2.6 Dışa Açıklık

2.6.1 Dışa Açıklığın Tanımı

Dışa açıklık kavramı geniş kapsamlı ve sınırları belirsiz bir kavramdır. Genel olarak bir ülkenin uluslararası pazarlarla bütünleşmesi anlamında kullanılmaktadır. Dışa açık ülke ekonomisinin dış etkilere açılması ve buna göre şekillenmesini kapsamaktadır ve zamana göre değişkenlik göstermektedir. Ülkelerin belirli dönemlerde ekonomileri dışa açık iken belirli dönemlerde dışa kapanmaktadır (Kader, 2013).

İlgili literatürde, dış ticaret serbestleşmesi ve açıklığın net bir tanımının sağlanması başarılammamaktadır. Yakından ilişkili olmakla beraber iki kavram aynı değildir. Balanika (2007) göre ticaret serbestliği dışa açıklığı artırmak için politika önlemlerini içerir. Dışa açıklık genellikle bir ülkenin ticaret yaptığı sektörlerin toplam üretimi ile ilişkili bir artış olarak değerlendirilir. Dışa açıklık, ticaretin serbestleşmesinin sonucu olabilir ancak dışa açıklığın mutlaka serbestleşme sonucu olması gerekmemektedir. Son zamanlarda, "açıklık" kavramının anlamı, tüm ticaret engellerin ortadan kaldırıldığı bir sistem olan "özgür ticaret" fikriyle aynı anlamda kullanılır olmuştur.

Manni ve Afzal (2012) açıklığı bir ekonominin ticaret yoğunluğu olarak tanımlar. Bir diğer ifade ile ticaretin toplam ekonomiden aldığı pay olarak tanımlar. Sachs ve Warner'e (1995) göre ise açıklığın hükümetler tarafından uygulanan uluslararası ticarete yönelik engellerle bağlantılı olarak tanımlanması daha doğru olacaktır. Yeni ekonomik modeller, uluslararası ticarete açıklığı, taşıma maliyetinin, tarifelerin, sübvansiyonların, vergilerin ve tarife dışı engellerin olmadığı düşük uluslararası ticaret maliyeti olarak tanımlamaktadır. Krueger (1978), ticari serbestleşmenin, ihracat sektörüne yönelik önyargıları azaltan politikalar uygulanarak elde edilebileceğini savunmaktadır. Örneğin, ihracat tarifelerinin düşürülmesi veya ihracat kotalarından ve planlarından vazgeçilmesi yoluyla sağlanabilecektir. Ayrıca,

Harrison (1996), ticaret açıklığının iki yoldan sağlanabileceği görüşünü savunmaktadır. Bir ülkenin ithal ikamesi yoluyla döviz tasarruf etmesi ya da ihraç ederek bir döviz birimi elde etme yoluyla dışa açılabilirliğini savunmuştur.

Liberal oryantasyonun gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performanslarına etkisiyle ilgili literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlar (Barboza, 2007; Yannikkaya, 2003) dışa açıklığın ekonomik performansı geliştirdiğini bazıları ise (Olufemi, 2004; Matsuyama, 1992) bu reformun istatistiksel olarak büyüme ve diğer gelişme göstergeleriyle bağlantılı olmadığını ileri sürmektedir. Bu nedenle, ekonomik büyüme ile farklı şekilde bağlantılı birçok açıklık ölçümü olduğu için analizde kullanılan açıklık ölçümünün dikkate alınması gerekmektedir.

2.7 Dış Ticaret Yapma Nedenleri

Ülkeleri birbirleriyle ticaret yapmaya iten nedenler şu şekilde sıralanmaktadır:

2.7.1 Üretimin Yeterli Olmaması

Ülkeler çoğu zaman kendi kendine yetebilecek düzeyde üretim miktarı ve bileşimini gerçekleştiremeyebilir. Bu durum ise büyük ölçüde ülkeler arasında doğal kaynakların dengesiz dağılmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyine ulaşmaları ve bunun sonucunda farklı üretim teknikleri elde etmeleri de yeterli üretimi gerçekleştirememelerine neden olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerin kimi malları üretecek teknolojik bilgi ve sermaye birikimine sahip olmamaları üretilmedikleri malları diğer ülkelerden almak zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Aynı şekilde ileri teknoloji, bilgi ve sermaye birikimine sahip gelişmiş ülkeler ise gereksinim duydukları ham maddeleri ve tarımsal ürünleri gelişmekte olan ülkelere satın almak durumunda kalabilmektedir (Ertek, 2012).

2.7.2 Serbest Ticaretten Faydalanma

Mutlak üstünlükler teorisi, karşılaştırmalı üstünlükler ve Hecksher-Ohlin modeli gibi teoriler, ülkelerin ne için serbest ticaret politikasını benimsemeleri gerektiğini açıklamaktadır. Mutlak üstünlük ve karşılaştırmalı üstünlük teorileri, serbest ticaretten daha yüksek bir çıktı ve gelir seviyesi elde edileceğini göstermektedir. Ayrıca serbest ticaret, her ulusa tek başına elde edilebileceğinden daha yüksek bir üretim ve tüketim seviyesi elde etme imkânı sunmaktadır. Tam rekabet ortamında, serbest ticaret, uzmanlaşma gereksinimleri kapsamında dünya çapında bir kaynak dağılımı sağlamaktadır. Uluslararası ticaret teorileri 3. Bölümde detaylı bir şekilde ele alınacaktır (Bulutoğlu vd., 2000).

2.7.3 Ölçek Ekonomileri

Uluslararası ticaretin gerçekleşmesindeki önemli nedenlerden birisi de üretimde ölçek ekonomilerinin geçerli olmasıdır. Ölçek ekonomisi ile üretim miktarı arttıkça ortalama maliyetlerde gözlenen düşüş kastedilmektedir. Ölçek ekonomileri teorisi altında, ülkeler arası ticaretin ülke farklılıklarına bağlı olması gerekmez. Ortalama maliyet, büyük ölçekli imalat ile düşer. Ölçek ekonomisi çoğunlukla büyük ve çok uluslu şirketlerde görülmektedir. Ölçek ekonomileri, büyük bir işletme içinde çeşitli alanlarda ortaya çıkabilir. Üretim ve satın alma gibi alanlarda ortaya çıkmakla beraber, ölçek ekonomi finans gibi alanlarda da faydalı olabilir. Örneğin, büyük şirketlerin çoğu küçük firmalara göre daha düşük bir sermaye maliyetine sahiptir çünkü daha düşük faiz oranlarıyla borçlanabilirler (Suranovic, 2010).

2.7.4 Uzmanlaşma

Ülkeler arasında belirli malların üretiminde uzmanlaşma olması, o mallarda kaliteyi artırırken maliyetleri düşürmektedir. Her ülkenin farklı malların üretiminde uzmanlaşması ile ülkeler arası ticaretin zemini oluşmaktadır. Bununla birlikte bir yandan farklı kalite, moda ve nitelikte mallara olan talep diğer yandan maliyet unsuru ülkeleri uluslararası ticarete yöneltmektedir. İşletmeler üretim ölçeği genişledikçe, uzmanlaşma sayesinde daha yüksek verimlilik düzeylerine ulaşmaktadır. İş bölümü, her bir işçinin niteliğini yükseltmekte ve işçilerin bir görevden diğerine geçirilmesi gereksinimini ortadan kaldırarak zaman ve maliyet tasarrufu sağlamaktadır (Herzer ve Lehmann, 2006).

2.7.5 Pazar'ın Büyümesi

Cavusgil ve Czinkota'ya (2001) göre, bir ülkeden diğer bir ülkeye ihraç, yeni refah yollarını temsil eder. Başka bir deyişle, sadece yerel pazarlarda faaliyet gösterilmesi ülke refahı üzerinde sınırlı etkiye sahiptir. Ulusal firmaların birbirleri ile rekabet etmek yerine yeni piyasalara girmeleri ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlamalarının yolunu açmaktadır.

2.8 Ticari Korumacılık

Literatürde serbest ticaret yanlısı çalışmalar ağırlıklı olmakla birlikte nadir de olsa korumacılık yanlısı çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda ulusal güvenlik, bebek endüstriler ve farklılaştırma argümanları ile korumacılık yanlısı bir tutum izlendiği görülmektedir.

2.8.1 Ulusal Güvenlik Tartışması

Ulusal endüstriyi korumanın nedenlerinden biri, ulusal savunmayı sürdürme ihtiyacıdır. Serbest ticaretin tanınmış savunucularından Adam Smith bile, "savunma servetten daha önemli" olduğu görüşüne sahiptir. Ulusal savunmanın özel gereklilikleri ve gereksinimleri karşılamanın doğru yolunu bulmanın korumacılık ile mümkün olduğu herhar bir endüstrinin korunması için tek başına yeterli bir sebeptir. Çoğu üretici, faaliyetler ülkelerinin savunması için gerekli gördüğünden, ulusal güvenlik argümanı istismara açıldı. Ulusal güvenlik argümanı, ülkelerin askeri güvenliği açısından kilit öneme sahip endüstriler gelişmiş yabancı ülkeler karşısında haksız rekabetten korunması gerektiğini ileri sürmektedir (Suranovic, 2010).

2.8.2 Bebek Endüstriler Tezi

Bu tez kısaca, gelecekte potansiyel bir karşılaştırmalı üstünlük avantajına sahip olmak beklenen yeni bir endüstri, yabancı rekabete karşı geçici olarak korunmadıysa, bu endüstrileri bir ülkede başlamayabileceğini belirtilmektedir. Bu tartışma önümüzdeki yıllarda üretim ekonomisinde ölçek ekonomileri için bir fırsat sunacak olan iç piyasaların korunması gerekliliğini vurgulamaktadır. Ölçek ekonomilerinin yanı sıra koruma, yeni endüstriler yönetimi, üretim, pazarlama ve teknoloji uygulama becerilerini geliştirme zamanı da verimlilik Rekabet gücü yeterli seviyeye ulaştığında korumacılıktan vazgeçilerek tekrar serbest ticaret politikaları uygulanabilecektir (Ma ve Lu, 2011).

2.8.3 Çeşitlendirme Argümanı

Çeşitlendirme argümanı, yaygın olarak ele alınan bir diğer argümandır. Bu argüman ithalattan korunma ve ihracat gelirindeki istikrarsızlığı azaltmak için ihracatı çeşitlendirme bir araç olarak önermektedir. Bu argüman, iç ekonomide çeşitlilik sağlamak ve böylece ekonomik büyümeyi teşvik etmek için bir araç olarak ithalat korumasını önermektedir. İhracat istikrarı için çeşitlendirme tartışması, birçok gelişmekte olan ülkenin ihracat gelirlerinin çoğunda bir veya iki tarımsal veya mineral ürüne bağımlılığından kaynaklanmaktadır. Tek bir ihracat ürünü "aşırı uzmanlaşma", bu ülkeleri arz veya talep kaymalarına karşı çok hassas hale getirmektedir. Dahası, birincil emtialarda arz ve talebin fiyat esnekliğinin düşük olması nedeniyle fiyatta geniş döngülü dalgalanmaların yaşandığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, ihracat istikrarı argümanı, yerli sanayinin gelişimini teşvik eden ithal koruma sayesinde birincil malların üretiminde ihracatın yerini alan bir argüman haline gelmektedir.

Ancak bu argümanın politik uygulaması, özellikle de uygun çeşitlendirme karmasının ve bunun başarılması için gerekli olan araçların seçimindeki sorunlar zorluklarla doludur. E

zorluklar, ihracat sübvansiyonları ve doğrudan ihracat teşvikleri diğer önlemler ile karşılaştırıldığında, ithalat korumasının etkisiz bir politika aracı olma eğilimindedir (Klinger ve Lederman, 2004).

2.9 Açıklığın Ölçülmesi

Açıklığın genel kabul görmüş bir tanıma sahip olmaması, dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmede önemli bir sorundur. Bu nedenle, açıklık kavramını ele alan, alternatif önlemler öneren ve ölçmeyi amaçlayan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Aşağıda, açıklığı ölçmek için kullanılan yöntemlere yer verilmiştir. Birinci yöntem, ihracatın GSYH'ye oranı veya ihracatın büyüme hızına oranı gibi ölçümlerle açıklığı analiz etmektedir (Koshiyama Vd., 2007; Muhammad vd., 2010 ve Sarkar 2005). Yararlı bir yaklaşım olmasına rağmen, ihracat performansının kendisi ticaret politikasının açıklığının bir göstergesi değildir. Zira ihracat değerleri aynı zamanda, ülke büyüklüğü, coğrafya ve konum gibi başka faktörler tarafından da belirlenmektedir.

Açıklığın ölçülmesinde diğer yöntem, sonuç odaklı bir yaklaşım kullanan fiili sonucun ticaret engelleri olmadan (serbest ticaret kapsamında) sonuçtan sapmasını değerlendiren yöntemdir. Sonuca dayalı sık kullanılan iki ölçüm vardır. Birincisi, ticaret yoğunluğu oranı [$TYO = X_{ij}/X_{it} / X_{wj}/X_{wt}$ regresyonuna dayanan ticaret akış ölçütüdür. Bu ölçüm, bir ülkenin mevcut ticaret yoğunluğunun serbest ticaret altında gerçekleşebileceği miktardan farkını gösterir. Serbest ticaret ortamında öngörülen ticaret hacmi ölçümü, benzer şekilde değiştirilmiş bir Hecksher-Ohlin (HO) ticaret modeli temel alınarak da yapılabilir (Learner, 1988). Bu yöntem doğruluk açısından oldukça eleştirilmekte olup bu nedenle çalışmada bu yönteme yer verilmemiştir. Eleştiriler bu endeksin bazı usulsüzlüklere sahip olduğu ve endekslerin oluşturulmasında kullanılan temel yöntemin yetersiz olduğu ve muhtemelen önyargılı sonuçlara yol açtığını şeklindedir (Rodrik, 1993: 15). Bu düzensizliğe bağlı olarak, Learner kendisi endekslerin uygulanabilirliğinden şüphelenmiş ve bu sonuçları incelerken düzeltilmiş ticaret yoğunluğunun ticaret engellerinin göstergesi olarak kullanımına ilişkin endişeleri olduğunu açıkça belirtmiştir (Learner, 1988: 198).

Diğer yandan Dollar (1992) ve Learner (1988) gibi araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen birtakım araştırmalarda, açıklık oranını doğrudan ticaret gözlemleriyle tahmine dayalı bir yaklaşım kullanmıştır. Sachs ve Warner (1995) tarafından geliştirilen ikili açıklık indeksinde tarifeler ve döviz kuru gibi büyük ticaret kısıtlamalarından oluşmuştur. Hesaplama sonuçlarına göre 1 değeri açık, 0 ise kapalı ekonomileri temsil etmektedir.

Diğer yandan Harrison (1996), ortalama tarife oranları ve tarife dışı engelleri, mal ve hizmet ithalatının doğrudan engellenmesi olarak kabul etmiştir. Döviz kontrolü önlemlerinin ölçümü olarak kara piyasasının döviz kurunu kullanmıştır. Büyük döviz kuru önlemleri hem malların hem sermayenin serbest dolaşımını büyük ölçüde kontrol altına alabilmektedir. Ampirik olarak, büyüme ve ticaret kısıtlamaları arasında önemli bir negatif korelasyon olduğunu göstermektedir. Genel olarak, açıklığın ölçülmesinde kullanılan yöntemlerin tamamı ticaret hacimleri ve ticaret kısıtlamalarının ölçütü olarak iki kategoriye ayrılabilir.

2.9.1 Ticari Akış Doğrultusunda Açıklığı Ölçmek

Birinci gruptaki en yaygın ölçüm, ihracat + ithalatın GSMH'ye bölünmesiyle elde edilen toplam ticaret payıdır. Türedi ve Berber (2010), ticaret açıklığının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğine ilişkin yaptıkları analizde, ticaretin açıklık ölçüsü olarak ticaret oranını ($\text{İTH} + \text{İHR} / \text{GSYH}$) kullanmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki, Johansen eş bütünleşme, kısa dönemli ilişki ise VAR nedensellik analizi ile araştırılmıştır. Eş-bütünleşme analizi, Türkiye ekonomisinde, finansal kalkınma, dışa açıklık ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında eş-bütünleşme ilişkisinin, yani uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koyarken, VAR nedensellik analizi ise dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar, incelenen dönemde Türkiye'de dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında, finansal kalkınma ile büyüme arasındaki ilişkiye kıyasla daha güçlü bir ilişkinin olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Zeren ve Arı (2013) ve Barboza (2007) ticaret açıklığının hacimsel olarak ölçümünü kullanan diğer araştırmacılar arasında yer almaktadır. Ancak bu yaklaşımdaki sorun dışa akışların ticaret politikasını yansıtmakta yetersiz kalmasıdır. Bir ülkenin ticaret hacminin yalnızca ticaret politikası tarafından değil, aynı zamanda ülke büyüklüğü, ticaret ortakları arasındaki mesafe, nakliye masrafları, dünya talebi gibi diğer faktörlerden de etkilendiği açıktır. Tarifeler ve tarife dışı engeller gibi doğrudan ticaret politikası önlemlerinin, bir ülkenin ticarete açıklık derecesini kapsamak için ideal ölçümler olduğu tartışılmaktadır. Ayrıca, doğrudan ticaret politikası önlemleriyle ilgili temel sorun, tek bir politika önleminin ticaret politikasının yalnızca bir boyutunu yansıtmaması ve bu nedenle ticaret politikasının sebep olduğu ülkeler arasındaki engellerin farklarını ortaya çıkarmamasıdır. Bu nedenle, açıklık- büyüme bağlantısını tek bir politika değişkeni kullanarak test etmek yanıltıcı olabilir. Bunun yerine doğrudan ticaret politikasının her alanını ele alan ve bunları içeren karma önlemler gereklidir (OECD,2011).

Ticari akışı kullanan ticaret açığının yeni geliştirilmiş bir ölçütü ticaret kalitesini (ihracat kalitesi) ve ticaret çeşitliliğini (ihracat çeşitlenmesi) kullanmaktır. Bourdon vd. (2011) yaptıkları çalışmada, büyüme teorisi ve uluslararası ekonomideki son gelişmeleri takiben ülkelerin dünya ticaretine entegrasyonunun iki ek boyutunu hesaba katan dışa açıklığı ölçmek için daha ayrıntılı bir yöntem önermektedir. Bu ölçümler ihracat sepetinin kalitesi ve çeşididir. Hausmann vd. (2007), bir ülkenin uzmanlaştığı mal türlerini ve ekonomik büyüme oranını birbirine bağlayan bir analitik çerçeve önermiştir. Bu ilişkiyi test etmek için, her ülke tarafından ihraç edilen mal sepetinin kalitesini kapsamayı amaçlayan bir endeks geliştirmişlerdir. Analizlerin sonucu, ihracat kalitesi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı kuvvetle desteklemektedir. Ayrıca analiz sonuçları daha yüksek üretkenlik seviyesine (veya daha kaliteli) sahip malları ihraç eden ülkelerin daha yüksek büyüme performanslarına sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, ülkelerin ihraç ettiği malların kalitesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

Tekelci rekabet modelleri, dışa serbestlik sonrasında az sayıda üretken firmaların çıkışından dolayı ülkedeki verimlilik artışının veya nakliye maliyetlerinin azaltılmasının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Ayrıca, verimlilik düzeyi yüksek olan firmaların diğerlerine göre daha fazla olması, ihracatı artıracak, dolayısıyla ihracat çeşitliliği de artacaktır. İhracatçıların diğer firmalara göre ortalamada daha üretken olmaları, ihracat çeşitliliğindeki artış ve ekonomik büyümeyle ilişkilendirilebilir. Feenstra ve Kee (2008), ihracat çeşitliliğini toplam üretkenliğe ve GSYH büyümesine bağlayacak bir model geliştirmişti. Bu modele dayalı ampirik çalışma, ihracat çeşitliliği ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

2.9.1.1 İhracat Çeşitlendirmesi

İktisatçılar tarafından ortaya atılan ihracat çeşitlendirmesinin önemli avantajlarından biri, ev sahibi ekonomideki büyümeyi artırmasıdır. İhracat çeşitlendirmesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkında literatürün yanıtlamaya çalıştığı iki temel soru vardır: İlk olarak, ihracat çeşitlendirmesi uzun vadeli ekonomik büyümeyi etkiliyor mu? İkincisi, bir ülke, ihracatını çeşitlendirerek ekonomik performansını artırabilir mi? İhracat çeşitliliğinin en basit tanımı, bir ülkenin ihracat karışımının bileşimindeki değişimdir.

Mevcut ihracat karışımındaki ürünlerin paylarını değiştirerek veya ihracat portföyüne yeni ürünler ekleyerek bir ülke ihracat çeşitlendirmesi elde edebilir. Farklılaşmanın daha genel bir tanımlaması, üretimin birçok sektöre yayılmasıdır ve bu mutlaka farklı üretkenlik düzeyleri anlamına gelmemektedir (Acemoğlu ve Zilibotti, 1997). Genellikle ekonomik büyümeye neden

olan ihracat seviyesi değil, aynı zamanda ihracat çeşitlendirmesinin derecesinin de önemli olduğu iddia edilmektedir. Böyle bir görüşe destek veren taraflar, büyümeye büyük katkıda bulunan çeşitlendirme yönünün yaygınlığını vurgulamışlardır.

Aslında Klinger ve Lederman (2004) ayrıştırılmış ihracat verilerini kullanarak, düşük kalkınma seviyelerinde toplam çeşitliliğin arttığını ancak ülke geliştikçe bu oranın düştüğünü bulmuştur. Buna ek olarak, yeni çıkarılan ihracat ürünleri ve gelişme seviyesi ile ölçülen ihracat keşifleri arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Yeni ihraç ürünlerinin sayısına yönelik gelir arttıkça ekonomilerin daha az yoğunlaştığı ve daha fazla çeşitlendirme eğiliminde olduğunu gösteren tersine bir U eğrisi izlediğini saptamıştır. Nispeten yüksek gelir seviyelerinde, daha fazla büyüme, artan uzmanlaşma ve daha az çeşitlilikle ilişkilidir. Ayrıca, Cadot vd. (2011), Theil'in yoğunlaşma endeksinin, doğrudan ve geniş kapsamlı (yeni ürünler veya yeni pazarlar) ihracat çeşitliliğinin marjlara ayrıldığı bir ayrışımı çoğaltmış ve tekrar incelemiştir. İhracat marjının kişi başına GSYH'nin fonksiyonları olarak nasıl geliştiğini analiz etmek için 156 ülkeyi kapsayan çok geniş bir veri tabanı oluşturmuşlardır. Ayrıca, Klinger ve Lederman'ın (2004) bulgularına benzer şekilde, ekonomik gelişme ve ihracat çeşitlendirmesi arasında kambur (ters U) şeklinde bir ilişki tespit etmişlerdir.

Bir takım ampirik çalışmalar ihracat çeşitliliğinin kişi başına düşen gelirden artışı sağladığını göstermektedir. Örneğin Love (1986) devletin istikrarı sağladığı sektörlerde bazı ihracat sektöründeki dalgalanmaları kısmen telafi etme potansiyelini azalttığından bir ülkenin sınırlı ürünlere aşırı bağımlılıktan kaçınması gerektiğini ileri sürmektedir. Love (1986) ihracattaki çeşitlendirmenin istikrarsızlığı azaltmak için yararlı bir strateji olduğunu savunmuş ve yalnızca tarım dışı sektörlerle sınırlandırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Buna ek olarak, Gutiérrez-de-Piñeres ve Ferrantino (2000), Latin Amerika ülkeleri üzerinde yaptıkları incelemelerde, ihracat çeşitlendirmesi ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir etkileşimin olduğunu tespit etmişlerdir. Şili, Kolombiya, El Salvador, Paraguay, Bolivya'nın Çokuluslu Devleti ve Uruguay ihracatı önemli ölçüde çeşitlendiren ve oldukça güçlü bir büyüme performansı gösteren ülkelerden bazılarıdır.

Bir ülkenin verimliliği ile sektörel ihracat çeşitliliği arasındaki ilişki Feenstra ve Kee (2008) tarafından da incelenmiştir. 1984-1997 döneminde 34 ülke ele alınarak, tüm sanayilerde ihracat çeşitliliğinde %10'luk bir artışın bir ülke verimliliğini %1,3'lük oranında attıracağını tespit etmişlerdir. Dahası, Herzer ve Lehmann (2006), Şili'de yaparak öğrenme ve ihracata dayalı öğrenme dışsallıkları vasıtasıyla ihracat çeşitlendirmesi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu hipotezini analiz etmiş ve ekonomik büyümenin hem yatay hem de dikey ihracat çeşitlendirmesinden olumlu etkilendiğini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte,

literatürde ihracatta çeşitlilik ve büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunması, her zaman görülmemektedir. Örneğin Michaely (1977) ihracat ve ekonomik büyümede yalnızca çok gelişmiş ekonomiler arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu fakat az gelişmiş ülkelerde durumun bu şekilde olmadığını bulmuştur. Bu nedenle İhracatın bir ekonomide büyümeyi etkilemesi için belli bir asgari gelişim seviyesinin gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Benzer şekilde, Chang vd. (2000) Çin Taipei'de 1971-1995 yılları arasındaki hızlı büyüme döneminde ihracat çeşitlendirme ve büyüme arasında yaptıkları analiz sonucu, bu hipotezi destekleyen herhangi bir destek bulamamıştır.

Gutiérrez-de-Piñeres ve Ferrantino (2000) yaptığı zaman serisi analizi, panel verilerinin aksine Şili ve Kolombiya'da çeşitlendirmeye dayalı büyümeyi destekleyen hiçbir kanıt bulamamıştır. Bu çalışmada, İhracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümenin kaynağı olmadığı tespit edildi. Benzer şekilde, Chang vd. (2000) Çin Taipei'de 1971-1995 yılları arasındaki hızlı büyüme döneminde bu hipotez için herhangi bir destek bulamamıştır.

2.9.2 Korumacılık Ölçümleri

Ticaret politikalarının büyüme üzerindeki etkisi oldukça fazla tartışılan bir durumdur. Diğer yandan azalan ticari engeller, ticari işlem maliyetlerini azaltarak ekonomik büyümeyi hızlandırmakta ve uluslararası ticareti teşvik etmektedir. Benzer şekilde, gelişmekte olan ülkelerin ya da yükselen ekonomilerinin daha gelişmiş ülke teknolojilerinden daha fazla yarar sağladıklarını söylemek mümkündür. Öte yandan, bazı korumacılık biçimlerinin (örneğin, bazı endüstrileri veya sektörleri geliştirmek için küçük endüstrilerin korunması veya kilit sektörlerde koruyucu bir ticaret politikası izlenmesi) ekonomik kalkınma için faydalı olabileceğini ileri süren görüşler de mevcuttur.

Korumacılık ölçümleri arasında tarifeler ve görünür ticaret kısıtlamaları, kısıtlamaların en doğrudan göstergeleri olarak düşünülebilir. İktisatçılar tarafından yaygın olarak kullanılan; uluslararası ticarete ilişkin vergiler, basit tarife ortalamaları, ticaret ağırlıklı tarife ortalamaları, vergilerin toplam yüzdesi olarak vergilendirilmesi ve etkin koruma oranı gibi birkaç tarife önlemi bulunmaktadır. Bu önlemler ticaret politikasının en doğrudan göstergeleri olmasına rağmen, ticaret politikasının zayıf göstergeleri olarak da görülmektedir.

İlk olarak, belirtildiği gibi tarife koruması üreticileri ve tüketicileri farklı biçimde etkilemektedir. İkincisi, ithalat esneklikleri ürün ve ülkeler arasındaki değişikliği artırmaktadır. Dolayısıyla, belirli bir tarife oranı, hem tek bir ülkede farklı ürünler hem de farklı ülkelerdeki aynı ürün için farklı etkilere sahip olabilmektedir. Üçüncüsü, tüm ürün kategorileri hakkında kapsamlı tarife verileri toplamak, sık sık yapılmayan büyük bir işlemdir. Bu tür veriler

derlendiğinde bile, araştırmacı halen uygun ağırlıklandırma şemasıyla karşı karşıyadır (Bourdon vd., 2011).

Doğrudan uygulanan dış ticaret politikalarından tarife oranları, tarife dışı engeller ve döviz kuru düzenlemeleri başlıca ticari koruma önlemlerini oluşturmaktadır. İlk iki önlem bir ülkenin ticaret hacmini doğrudan etkilediği (azalttığı veya tamamen ortadan kaldırdığı) için bu politikaların ortadan kaldırılması serbest bir ticaret rejimine geçişte ilk basamaktır (Ulaşan, 2014). Sachs ve Warner'a (1995) göre yüksek bir kara para aklama, ithalatta yerel fiyatlara oranla artışa neden olduğundan temelde tarife ve tarife dışı engellerle aynı rolü oynamaktadır. Rodrik ve Rodriguez (2000) gibi yazarlar ise, yüksek kara para piyasası kârının genelde dış ticaret engellerinden ziyade makroekonomik dengesizlikleri gösterdiğini iddia etmektedir.

Korumacılık yanlısı ticaret politikalarından, tarife oranları ve tarife dışı engeller, bir ülkenin uluslararası dışa açıklık durumunu belirlemede oldukça etkilidir. Yine de bu etkinin tam yönüne ilişkin bir saptamada bulunmak veri yetersizliği nedeni ile mümkün değildir. Bu, diğer bir deyişle veri kısıtları tarife dışı engellerin ölçülmesi veya yoğunluk derecelerinin belirlenmesini engellemektedir. Diğer yandan, 1870'lerin tarife artışlarının bu politikayı uygulayan ülkeler için olumlu bir büyüme etkisi yaptığı gözleminde yola çıkan çalışma büyüme performansını korumacı tarife politikasına bağlamaktadır (Vamvakidis, 1999).

2.10 Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Dışa açıklık ve ekonomik büyüme alanlarında yapılan araştırmaların (Harrison, 1996; Muhammad vd., 2010 ve Olufemi, 2004) sonucunda da açıkça görülebileceği gibi, dışa açıklığın daha yüksek bir ekonomik büyüme saylayıp sağlamadığı sorusuna net bir cevap bulunamamıştır. Rodrik ve Rodriguez (2000) gibi bazı yazarlara göre, dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmek için yapılan birçok araştırma, iki önemli eksiklikten ötürü iki ülke arasındaki ilişkilerin gerçek boyutunu göstermemektedir. Birinci ve en önemli eksiklik dışa açıklığın ölçüm yöntemi, ikincisi ise iki değişken arasındaki korelasyonu tahmin etmek için kullanılan modellerdir.

Dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar 4 gruba ayrılabilir. Birincisi dışa açıklığın ekonomik büyümeyi etkilediği sonucu bulan çalışmalar, ikincisi ekonomik büyümenin dışa açıklığı etkilediğini bulan çalışmalar üçüncüsü her ikisinin birbirini etkilediğini bulan çalışmalar ve dördüncüsü ise ikisinin ilişkili olmadığını iddia eden çalışmalardır. Aşağıda, gruptaki çalışmaların ampirik bulguları daha detaylı bir şekilde incelenmektedir.

2.10.1 Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme Etkilediğini Gösteren Ampirik Çalışmalar

1992'de ticari serbestliğin ölçümü için iki ipucu öneren Dollar (1992) (reel döviz kuru bozulma endeksi ve reel döviz kuru değişkenliği), 1976-1985 döneminde açık ekonomilerin kapalı ekonomilere kıyasla belirgin şekilde daha hızlı büyüdüğünü bildirmiştir. Yazar, gelişmekte olan ülkelerin ticari serbestleşme sürecini büyüme perspektifi açısından hızlandırmasını önermektedir.

Harrison (1996), geniş açıklık ölçülerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmüştür. Sonuç, analiz için zaman seçiminin önemli olduğunu göstermektedir. Kesit verileri kullanıldığında sadece birkaç açıklık ölçümü büyüme olumlu yönde etkilerken, verilerin daha uzun süreli ortalaması alındığında açıklık önlemleri ile büyüme daha pozitif bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu nedenle, açıklığın döngüsel olarak kısa ve uzun soluklu etkisini farklı koşullar altında değerlendirmeyi önermektedirler. Ayrıca, nedensellik etkisinin, analizde kullanılan zaman ufkuna bağlı olarak farklı olabileceğini savunmuşlardır. Bu durum özellikle ekonomi politikası çok sık değişen ülkeler için geçerlidir.

Olufemi (2004) ekonomik büyümenin ve açıklığın, 1970-2000 yılları arasında Nijerya ekonomisi üzerinde zaman serileri verilerini kullanarak yaptığı çalışmada değişkenlerin eş-bütünleştiğini bulmuştur. Bulgular, Nijerya'da ekonomik büyüme ve açıklık arasında uzun vadeli bir denge ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. İronik bir şekilde, sonuçlar Nijerya ekonomisinde ticaret açıklığı ile ekonomik büyüme arasında bir Granger nedenselliğinin olmadığını ve bunun sonucunda artan ticaret açıklığının Nijerya'daki ekonomik büyümeyi düşüreceğini de ortaya koymaktadır.

Matsuyama'nın (1992) çalışması, büyümenin imalat sektöründe yaparak öğrenme şeklinde olduğunu, iki sektörün tarım ve üretim-içsel büyüme modelini sağladığını göstermektedir. Tarımsal ürünler için talebin gelir esnekliğinin düşük olduğu varsayımından ötürü bu model, açık ekonomi durumu için olumsuz bir bağlantı öngörürken, kapalı ekonomi durumu için tarımsal üretkenlik ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir bağlantı kurmaktadır. Bir başka ifade ile bir ülke geleneksel karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre sanayi malları üzerinde uzmanlaşmışsa, uluslararası ticarete açıklık uzun vadede ekonomik büyüme oranını yükseltecektir. Eğer bir ülke tarımda uzmanlaşarak uluslararası ticarete katılırsa, dışa açıklık uzun vadede büyüme oranının düşmesine yol açacaktır.

Chaudhry vd. (2010), 1997 ve 2007 yılları arasında Pakistan'da ticari serbestlik, beşerî sermaye ve ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ve Granger nedensellik yöntemlerini kullanarak nedensellik testleri yapmıştır. Sonuçlar, büyüme modelindeki değişkenler arasında kısa süreli ve uzun dönem eş bütünleşme ve nedensellik ilişkilerinin olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçları, dışa açıklık politikalarının ekonomik büyümeyi sürdürmede uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca, dışa açıklıktan GSYH büyümesine uzanan tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu, bunun yanında beşerî sermaye ile işgücünün GSYH'nin büyümesine katkısı arasında tek yönlü bir nedensellik bulunduğu tespit edilmiştir. Açıkçası, sonuçlar, ticaret açıklıktaki %1'lik artışın gerçek gayri safi milli hasılayı yaklaşık %3.06'lık oranda arttırdığını göstermektedir.

Dolar ve Kraay (2004), çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerin üçte birinin hızlı bir küreselleşme oranına sahip olduğunu ve bunun da son yirmi yılda gelir artışını ve yoksulluğu azalttığını ortaya koymuştur. Ticaretin hızla geliştiği Bangladeş, Hindistan ve Sri Lanka gibi gelişmekte olan Güney Asya ülkeleri hem tarife, hem tarife dışı ticaret engellerini önemli ölçüde azaltmıştır. Öte yandan, çoğunluğu Afrika ülkelerinden oluşan dünyada gelişmekte olan ülkelere geriye kalan üçte ikisi, ihracata yönlendirme stratejisinin yetersiz uygulanması nedeniyle ticari genişlemeye gitmemiş; bu durum nedeniyle de yoksulluğun azaltılması ve GSYH büyümesinde herhangi bir gelişme göstermemiştir.

Onafowora ve Owoye (1998), 12 alt Sahra Afrika ülkesinde (Burundi, Kamerun, Fil Dişi, Etiyopya, Gana, Kenya, Madagaskar, Nijerya, Senegal, Sudan, Tanzania, Zambiya) Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanarak uygulanan ticaret politikaları, ihracat ve yatırım değişiklikleri sonucunda ekonomik büyümede meydana gelen değişiklikleri araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlar, ticaret politikalarının, ihracatın ve yatırım fiyatlarındaki şokların Kamerun ve Sudan dışında on iki araştırılmış ülkelerden onunda ekonomik büyümede belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, bazı Afrika ülkelerinde dışa açıklığın ihracat yönelimi stratejisi yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve hızlandırmak için uygulanabilir olduğunu göstermektedir.

Saçık (2009), dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz ederken dışa açıklığı ölçmede üç farklı yöntem kullanmıştır. Birinci ölçüm, ihracatın GSYH'ye oranı, ikinci ölçüm ithalatın GSYH'ye oranı ve son ölçüm de ihracat ile ithalatın toplamının GSMH'ye bölünmesiyle elde edilen orandır. Analizin sonucu dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulmuştur.

Sinha ve Sinha (1996) 1950-1992 dönemi için 15 Asya ülkesinin açıklık ve büyüme arasındaki bağlantısını incelemek amacıyla toplam ticaret hacmini açıklık ölçütü olarak kullanıp bir zaman serisi analizi yapmıştır. Ayrıca açıklık (ihracat ve ithalat), iç yatırım ve nüfus artışlarının bir fonksiyonu olarak GSYH büyümesini belirten bir model geliştirmiştir. Bu araştırmada açıklık katsayısının artışının, 15 ülkenin sadece sekizinde belirgin olduğu görülmüştür. Bunun yanında, GSYH büyüme oranının açıklık ve yerli yatırımın büyüme

oranları ile pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğu önermesi desteklenmiştir. Oysa GSYH büyüme oranı ile nüfus büyüme oranı arasındaki ilişki kesin değildir.

Sonunda, Chandran ve Munusamy (2009) gibi araştırmacılar ise dışa açıklığın, imalat ve ithalatın yanı sıra ihracatın üretim çıktısına olan oranını açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi göstermek amacıyla hesaplamışlardır. 1970-1993 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak, eş bütünleşme yaklaşımından elde edilen sonuçlar, Malezya'daki açıklık ve büyüme arasında uzun vadeli olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Etiyopya üzerine, ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için yapılmış başlıca çalışmalar şunlardır. Girma (1982) Etiyopya GSYH'sini bağımlı değişken ve ihracatı tek açıklayıcı değişken olarak ülkeye özgü regresyon analizi yapmıştır. Sonuç olarak, GSYH'nin ve ihracatın, 0,962'lik bir korelasyon katsayısıyla yüksek korelasyona sahip olduğunu ve belirleme katsayısının (R²) 0,81 olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bu yaptığı çalışmada, ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkileyebilecek diğer önemli değişkenlerin etkisi göz ardı edilmiştir.

Debel (2002), ihracatın 1960 -2000 döneminde ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek ve dışa açıklığı ölçmek amacıyla ihracatın GSYH'ye oranını kullanmıştır. İlgili çalışmada ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki dolaylı etkisini incelemek için eş zamanlı Denklem Modeli ve Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Eş bütünleşme ve hata düzeltme modellerinden yola çıkılarak, ihracatın kısa vadede ekonomik büyüme üzerinde belirgin ve doğrudan bir etkiye sahip olduğu ve Granger nedensellik testinin, ihracattan büyümeye doğru yön belirlediği bulgularına ulaşılmıştır.

Manni ve Afzal (2012), 1980-1990 döneminde Bangladeş ekonomisi üzerindeki dışa açıklığın etkisini araştırmışlardır. En küçük kareler (OLS) yöntemini kullanmışlar ve GSYH'deki büyümenin dışa açıklığı arttırdığını bulmuşlardır. Ayrıca, açıklığın daha fazla olmasının gerçek ihracat üzerinde olumlu etki yarattığını ve daha sonra ekonomik büyümeye neden olduğunu keşfetmişlerdir.

2.10.2 Ekonomik Büyümenin Dışa Açıklığı Etkilediğini Gösteren Ampirik Çalışmalar

Edward (1997), açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmede kısıtlı veri kullanma sorununu çözmeye çalışmıştır. Analizinde dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmek için dokuz farklı gösterge kullanmıştır. Regresyon analizinin sonucu, dışa açık ülkelerin aslında daha hızlı verimlilik artışı sağlayarak ekonomik büyümeye öncülük ettiğini göstermiştir.

Barboza (2007), 1950-2000 dönemini kapsayan panel verilerini kullanarak Latin Amerika'daki dışa açıklığın ekonomik büyüme katkısı üzerine bir araştırma yapmıştır. Sonuçlar, dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında anlamlı ve güvenilir bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Koshiyama vd. (2007), 1952-2003 dönemini kapsayan 18 Latin Amerika ekonomisinden oluşan bir panel veri seti kullanarak dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, kişi başı açıklık endeksi (ihracatın GSYH oranı ve ithalatın GSYH oranı) ve GSYH'ye ait yatırım payı olmak üzere üç değişken içermektedir. Sonuçlar, çalışmanın kapsadığı yedi ülkede (Brezilya, Şili, Ekvator, Guatemala, Panama, Paraguay, Uruguay) ticareten büyümeye uzanan tek yönlü Granger nedenselliğinin bulunduğunu, bununla birlikte, üç ülkede (Arjantin, Dominik Cumhuriyeti ve El Salvador) büyümeden ticarete nedenselliğin, iki ülkede (Kosta Rika ve Meksika) çift yönlü nedenselliğin bulunduğunu, altı ülkede (Bolivya, Kolombiya, Honduras, Nikaragua, Peru ve Venezuela) ise bu değişkenler arasında Granger nedensellik ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir.

2.10.3 Dışa Açıklığın ve Ekonomik Büyümenin Birbirini Etkilediğini Gösteren Çalışmalar

Frankel ve Romer (1999), 150 ülkeye OLS yöntemi uygulayarak uluslararası ticaretin geliri nasıl etkilediği sorusunu araştırmıştır. Bu soruna coğrafi faktörlerden ötürü ticaret bileşeni üzerinde durarak vurgu yapmışlardır. Yazarlar, bazı ülkelerin nüfusu fazla ülkelere daha yakın oldukları için ticaret yaptıklarını ve bazılarının ise izole edilmeleri nedeniyle ticaret yaptıklarını iddia etmektedir. Analiz sonuçları, ticaretin geliri arttırabileceğini göstermektedir. Ticaretin coğrafi bileşeni ile gelir arasındaki ilişki, ticaretin GSYH'ye oranındaki %1'lik artışın, kişi başı geliri en az %0,5 arttırabileceğini göstermektedir. Ticaret, fiziki ve beşerî sermaye birikimini hızlandırmakta ve mevcut sermaye seviyesine göre çıktıyı artırarak geliri yükseltmektedir. Sonuçlar aynı zamanda ülke içi ticaretin geliri arttırdığını da ortaya koymaktadır. Uluslararası ticarete kontrollü, genişleyen ve belirli sınırlar dâhilinde hareket eden ülkelerin daha fazla gelir elde ettiğini göstermektedir. Nokta tahminleri, bir ülkenin büyüklüğünü ve alanını %1 artırmanın geliri %0,1 veya daha fazla arttıracağını önermektedir. Tahminler aynı zamanda uluslararası ticaretin sermaye birikimini de arttırdığını göstermektedir.

Zeren ve Arı (2013), G7 ülkeleri için dışa açıklığı ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışmada, ülkelerin GSYH'si ile dış ticaretin payı olarak açıklık derecesi ölçülmüştür. Çalışmada, heterojen panel verileri için nedensel olmayan Granger testini uygulamışlardır. Ampirik analizlerin sonuçları açıklık ve büyüme arasında iki yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir. Bu kanıt açıklığın ekonomik büyümeyi arttırdığı

hipotezini desteklemektedir. Ayrıca bununla birlikte, iki değişken arasında bir geribildirim ilişkisi olduğunu da ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, açıklığın artması büyümeyi artırmakta ve büyümedeki artış da açıklığı artırmaktadır. Bu nedenle, G7 ülkelerindeki uluslararası ticareti bütünleşmesinin büyümenin artırılması yararına bir politika olacağı ön görülmektedir. Bununla birlikte, aynı zamanda büyüme açıklığa neden olduğundan yüksek açıklık düzeyinin sebepleri arasında yüksek ekonomik performans da göz önüne alınmaktadır.

Muhammad vd. (2010), Pakistan'da 1998'den 2009'a kadar üçer aylık veriler kullanarak, Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen bir araştırma yapmıştır. Çalışmada Granger nedensellik analizi ve vektör otomatik regresyon (VAR) modellerinin temel ilkesi kullanılmıştır. Sonuçlar GSYİH, DYY, ihracat ve ithalat arasında uzun vadede bir ilişki olduğunu göstermiş; GSYH ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik ve GSYH ile ithalat arasında tek yönlü ilişki olduğunu göstermiştir. Ek olarak, ithalattan DYY'ye ve GSYH'ye doğru tek yönlü nedensellik olduğu görülmüştür. Ayrıca sonuçlar, ihracatın teşvik edilmesi ve doğrudan yabancı yatırım çekmenin GSYH'nin büyümesinde kalıcı etkileri olabileceğini söyleyen büyüme teorileri ile tutarlılık göstermektedir.

Li vd. (2010), Batı Çin'de dış ticaret ile GSYH büyümesi arasındaki ilişki hakkında panel nedenselliğine dayalı bir ampirik çalışma gerçekleştirmiştir. 1981'den 2008'e kadar, Batı Çin'in 12 bölgesinde panel verileri kullanılarak dış ticaret ile GSYH büyümesi arasındaki nedenselliği araştırmak için birim kök testleri, Granger nedensellik testleri ve hata düzeltme modeli (ECM) kullanmışlardır. Sonuçlar, GSYH ile toplam ihracat arasındaki uzun dönemli ve kısa vadeli nedenselliğin varlığını ortaya koymaktadır. Toplam ihracat, GSYH büyümesi ile olumlu bir ilişki içindedir ve nedensellik çift yönlüdür. Dış ticaretin GSYH büyümesiyle uzun vadeli ve kısa vadeli ilişkileri vardır ancak ithalat ile GSYH büyümesi arasındaki uzun dönemli nedensellik ilişkisinin varlığını gösteren herhangi bir kanıt bulunamamıştır.

2.10.4 Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişkinin Olmadığı Gösteren Çalışmalar

Levine ve Renelt (1992), ihracatın GSYH içindeki payını kullanan araştırma bulgularının, GSYH'deki toplam ticaret veya ithalat payını kullananlar ile hemen hemen aynı sonuçları verdiğini söylemektedir. Yazarlar, İhracat göstergelerini kullanan çalışmaların, ihracat ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemekten ziyade, büyüme ve ticaret arasındaki ilişkiyi daha geniş tanımlayacak şekilde yorumlanması gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Ayrıca, çok çeşitli ticaret politika ölçümlerinin büyümeyle güvenilir bir ilişkisinin olmadığını iddia

etmişlerdir. Ticaret açığı ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı ölçmek için dış ticarete müdahale endeksi ve açıklık endeksi oluşturmuşlardır. Ancak ne müdahale endeksi ne de açıklık endeksi, büyümeyle güvenilir ilişkidir. Bu açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin anlamsız olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre, tek bir politikanın büyüme üzerindeki etkisini bulmak zordur.

Sarkar (2005), dışa açıklığı Hindistan ve Kore'de ekonomik büyümeyi hızlandırıp hızlandırmadığına ve arttırıp arttırmadığına ilişkin bir araştırma yapmıştır. Araştırma Hindistan örneği için 1956-1999 dönemini ve Kore için 1956-2001 dönemini ele almıştır. Araştırmada kullanılan Otomatik Regresif Dağıtım Gecikme (ARDL) modeli sonuçları, çalışma döneminde Hindistan ve Kore'de ticari serbestleşme ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki olmadığını göstermektedir. Dudley ve Karski (2001) panel gerileme modelini kullanarak 1969-1989 döneminde açıklık derecelerinin, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyümeyi, etkileyip etkilemediğini araştırmıştır. Sonuçlar on ülkenin üçünde açıklık derecesinin ekonomik büyüme üzerinde belirgin bir pozitif etkisi olduğunu göstermiş; üç ülkede açıklığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ve geri kalan dört ülkede ise dışa açıklığın büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir.

Yanıkaya (2003), dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisini, 1970-1997 dönemini kapsayarak, 100'ün üzerinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede panel verileriyle ampirik olarak analiz etmiştir. Elde ettiği sonuç ticari serbestleşmenin ekonomik büyüme ile doğrudan ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde ticari engelleri azaltmanın, ekonomik büyüme üzerinde bazı olumlu etkileri olmuştur.

Sarkar (2007), 1981-2002 yılları arasında 51 ülkelik bir örneklem oluşturarak, bu ülkeler üzerine çapraz ülke panel verileri analizi kullanmış ve 1961-2002 yılları arasındaki dönem için ülke bazında zaman serisi analiziyle açıklık ile büyüme arasındaki bağlantıyı incelemiştir. 16 'zengin' ülke ve 35 'fakir' ülke grubu için panel veri analizi için regresyon yapmıştır. Sonuçlar, 1981-2002 yılları arasındaki 'zengin' grup için ticaret açıklığı ile GSYH büyümesi arasında anlamlı bir pozitif ilişki olduğunu göstermiştir. Ülke düzeyindeki sonuçlar, Doğu Asya ülkelerini de içeren gelişmekte olan ülkelerin çoğunun, 1961-2002 döneminde, açıklık ve büyüme arasında uzun vadeli olumlu bir ilişki göstermediğini belirtmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1 Değişkenlerin Tanımı

Bir yıl boyunca bir ülkede üretilen malların ve hizmetlerin toplam değeri olan gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), ekonomik büyümenin de bir ölçütü olarak kullanılmaktadır. Reel GSYH'nin özel ve kamu yatırımlarında olumlu bir etki yaratması beklenmektedir. Dışa açıklık ise genellikle bir ülkenin ticaret yaptığı sektörlerin toplam üretimle ilişkili gerçekleştirdiği bir artış olarak değerlendirilmektedir. Dışa açıklığı ölçmenin farklı yolları vardır. Literatürde çeşitli dışa açıklık ölçüm yöntemleri bulunsa da bu çalışmada dışa açıklığı ölçmede en çok kullanılan 3 ölçüt kullanılmıştır. Aşağıda dışa açıklığın ölçülmesi için üç yöntem bulunmaktadır.

Dışa Açıklık 1: Bu çalışmada dışa açıklığı ölçmek için kullanılan ilk yöntem, İthalatın gayri safi yurt içi hasılaya oranıdır. (Saçık, 2009; Koshiyama Vd., 2007) gibi yazarlar dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelerken bu yöntemi kullanmışlardır.

Dışa Açıklık 2: Dışa açıklığın ikinci ve yaygın olarak kullanılan diğer ölçütü, toplam ticaretin gayri safi yurtiçi hasılaya oranıdır. (Zeren ve Arı, 2013; Türedi ve Berber, 2010) dışa açıklığı, ihracatın ve ithalatın GSYH içindeki payı $(İHR + İTA / GSYH)$ olarak ifade etmişlerdir.

Dışa Açıklık 3: Dışa açıklığı ölçmek için kullanılan üçüncü ve nihai yöntem toplam ekonomide ihracatın payıdır $(İHR / GSYH)$. (Levine ve Renelt, 1992; Muhammad vd., 2010; Li vd., 2010) gibi yazarlar dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek için bu yöntemi kullanmıştır.

3.2 Veri Kaynağı ve Metodolojisi

Bu çalışmada kullanılan veriler farklı kaynaklardan elde edilmiştir. GSYH ile ilgili zaman serileri verileri ile ihracat ve ithalat verileri IMF yayınlarından elde edilmiştir. İhracat hedef ülkeleri ve toplam ihracattan farklı ürünlerin payına ilişkin veriler Dünya Bankası yayınlarından faydalanmıştır. Açıklık ölçümleri, (Açıklık 1, Açıklık 2 ve Açıklık 3) IMF verileri baz alınarak çalışma için hesaplanmıştır. Dışa açıklık verilerinin ve GSYH'nin logaritması herhangi bir ekonometri analizi yapılmadan önce alınmıştır. Herhangi bir ekonometri analizi yapılmadan önce, verilerin durağan olup olmadığı ile durağanlık durumlarının ADF testi ile kontrolü yapılmıştır. Değişkenlerin durağanlığı kanıtlandıktan sonra, optimal gecikme sırası, sıralı modifiye Olabilirlik Oranı test istatistikleri [OO], Son

Tahmin Eksikliği [STE], Akaiki Bilgi Kriteri [ABK], Schwarz Bilgi Kriteri [SBK] Ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri [HQBK] gibi yöntemlerle belirlenmiştir.

Optimal gecikme sırası sonucunu kullanarak, dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki eş bütünleşmenin varlığı, Johansen eş bütünleşme testi kullanılarak test edilmiştir. Ticaret açıklığı ve ekonomik büyümenin uzun vadeli ve kısa vadeli ilişkisini belirlemek için Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) uygulanmıştır. Son olarak, açıklık ve büyüme arasındaki nedenselliği belirleyen Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

3.3 Durağan ve Durağan Olmayan Seriler

Uygulanan ekonometri çalışmasında kullanılan standart klasik tahmin yöntemleri, değişkenlerin durağanlığı varsayımına dayanmaktadır. Durağan olmayan bir serinin zaman içinde farklı noktalarda farklı ortalaması vardır ve varyansı örneklem büyüklüğüyle birlikte artar. Yani, ekonometrik bir çalışmada ilk şey, bir verinin durağan olup olmadığını belirlenmesidir. Durağan olmayan değişkenlerle ilişkileri tahmin etmek için klasik tahmin yöntemlerinin kullanılması, sonuçları gerçek değerlerden saptıracaktır (Mahadeva ve Robinson, 2004).

Bir değişkeni durağan hale getirmek için değişkenin farklılaştırılması gerekiyorsa, değişken $I(1)$ işareti ile temsil edilir. Durağan serinin ise sıfır derece yani $I(0)$ 'de entegre edilmesi gerekmektedir. Genel olarak, serinin durağanlaşmadan önce “d” kez entegre edilmesi halinde, $I(d)$ olarak belirtilecektir. Genel olarak, birim kök testi, bir zaman serisi değişkeninin durağan olup olmadığını ve birim köke sahip olup olmadığını test etmektedir. Sıfır hipotezi genel olarak birim kökün varlığı olarak tanımlanır ve alternatif hipotez ise durağanlığı temsil etmektedir.

3.3.1 ADF Testi

Değişkenler arasındaki ilişkilerin tahmininden önce, analizlerde kullanılan serilerin durağanlık gösterip göstermediğinin analiz edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, elde edilen tahminlerde sapmalar olacaktır. Benzer şekilde, eş bütünleşme denklemindeki tüm zaman serilerinin aynı bütünleşme sırasına sahip olması zorunludur. Bu nedenle çalışmada kullanılan zaman serilerinin durağan oldukları seviyenin belirlenmesinde Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. Augmented Dickey-Fuller testinde, hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız, homojen ve sabit varyansa sahip olduğu kabul edilmektedir. Testte kullanılan Augmented Dickey-Fuller (ADF) negatif bir sayıdır. Negatif değer arttıkça, belli bir güven düzeyinde, birim kök olduğu yönündeki hipotezi reddetme daha da güçlü olmaktadır (William, 1997).

Analizde kullanılan değişkenler; GSYH = Gayri Safi Yurt İçi Hasıla; Açıklık 1; Açıklık 2; Açıklık 3 olup analizde değişkenlerin logaritma formu kullanılmıştır.

Tablo 3.1 Analizde Kullanılan Değişkenlerin ADF Test Sonucu

Değişkenler	ADF t istatistiği (Düzye)		ADF t istatistiği (Birinci Fark)		
	Trendli (Olasılık)	Trendsiz (Olasılık)	Trendli (Olasılık)	Trendsiz (Olasılık)	
GSYH	-0.77 (0.9500)	1.49 (0.9639)	-3.76 ^b (0.0316)	-2.98 (0.0040) ^a	
Açıklık 1	-2.82 (0.1992)	-1.05 (0.2560)	-7.06 ^a (0.000)	-7.13 (0.000) ^a	
Açıklık 2	-2.58 (0.29)	-0.94 (0.3020)	-6.01 ^a (0.001)	-6.12 (0.000) ^a	
Açıklık 3	-2.68 (0.2469)	-0.707 (0.4030)	-5.74 ^a (0.002)	-6.12 (0.000) ^a	
Anlamlılık Düzeyi	%1	-4.252	-2.63	-4.262	-2.636
	%5	-3.548	-1.95	-3.552	-1.951
	%10	-3.207	-1.61	-3.209	-1.610

a: %1 anlamlılık düzeyi

b: %5 anlamlılık düzeyi

Yukardaki tabloda görüldüğü gibi analizde kullanılan verilerin seviyede durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, tüm faktörler birinci farklarında durağandır. Analizde kullanılan değişkenler (açıklık 1, açıklık 2 ve açıklık 3) birinci farkta sabit olduğundan, bir sonraki analiz seviyesine geçilebilir. Verilerin durağanlığı kontrol edildikten sonra, dışa açıklık değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki muhtemel eş bütünleşmeyi test etmek için eş bütünleşme testi yapılmıştır.

3.4 Değişkenler için Gecikme Uzunluğunun Tanımlaması

Davidson ve Mackinnon'a (2003) göre, eş zamanlılık sonucu modeldeki gecikme sayısına duyarlı olabileceği için VHDM'nin tahmini uygun gecikme süresinin belirlenmesini gerektirir. Johansen eş bütünleşme testi sonuçları, endojen değişkenler için dahil edilen gecikme sayısına karşı çok hassas olabilir ve bu da eş bütünleşme testinden önce optimal gecikme sırasının belirlenmesini gerektirir. Optimum gecikme uzunluğu, Olabilirlik Oranı test

istatistikleri [OO], Son Tahmin Eksikliği [STE], Akaike Bilgi Kriteri [ABK], Schwarz Bilgi Kriteri [SBK] ve Hannan-Quinn Bilgi Kriterleri [HQBK] test edilmiştir.

Tablo 3.2 Açıklık 1 ve Ekonomik Büyümenin Gecikme uzunluğu

Lag	LogL	OO	STE	ABK	SBK	HQBK
0	-731.3861	NA	1.21e+18	47.31523	47.40775	47.34539
1	-645.5503	155.0582	6.19e+15	42.03550	42.31305*	42.12598
2	-639.6472	9.902026*	5.50e+15*	41.91272*	42.37530	42.06351*
3	-637.0346	4.045332	6.07e+15	42.00223	42.64984	42.21333
4	-635.1144	2.725350	7.07e+15	42.13641	42.96905	42.40783

Yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi, tüm OO, STE, SBK ve HQBK değerlerinin %5'lik anlamlılık düzeyinde optimum gecikmenin iki olduğu gözlenmektedir. Böylece, açıklık 1 ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki için yapılan eş bütünleşme testi için gecikme sayısı 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3.3 Açıklık 2 ve Ekonomik Büyümenin Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	OO	STE	ABK	SBK	HQBK
0	-736.1319	NA	1.65e+18	47.62141	47.71393	47.65157
1	-648.4676	158.3613*	7.47e+15*	42.22372*	42.50126*	42.31419*
2	-645.6404	4.742423	8.09e+15	42.29938	42.76196	42.45017
3	-643.6524	3.078171	9.30e+15	42.42919	43.07680	42.64029
4	-642.2443	1.998686	1.12e+16	42.59640	43.42904	42.86782

Yukarıdaki tabloda görüleceği gibi Açıklık 2 ve GSYH için optimum gecikme uzunluğu 1 olarak tanımlanmıştır. Test etmek için kullanılan tüm kriterler gecikme uzunluğunun 1 olduğu göstermiştir ve böylelikle Açıklık 2 ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesinde 1 gecikme kullanılmıştır.

Tablo 3.4 Açıklık 3 ve Ekonomik Büyümenin Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	OO	STE	ABK	SBK	HQBK
0	-683.5962	NA	5.56e+16	44.23201	44.32453	44.26217
1	-611.3597	130.4917*	6.81e+14*	39.82966*	40.10721*	39.92013*
2	-610.9369	0.709212	8.62e+14	40.06045	40.52302	40.21123
3	-609.6729	1.957115	1.04e+15	40.23696	40.88457	40.44807
4	-609.2721	0.568882	1.34e+15	40.46917	41.30181	40.74059

Açıklık 3 ve ekonomik büyümenin gecikme uzunluğu baktığımızda ise %5 anlamlılık düzeyinde optimum gecikme uzunluğunun 1 olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuca dayanarak, Açıklık 3 ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizinde 1 gecikme uzunluğu kullanılmıştır.

3.5 Eş Bütünleşme Testi

Birçok makroekonomik zaman serisi durağan değildir ve en uygun şekilde birinci farkla temsil edilir. Özgün zaman serileri durağan olmasa da bu değişkenlerin doğrusal bir kombinasyonu durağan olabilir (yani birlikte bütünleşik olabilirler). Eğer bu değişkenler eş bütünleşik ise, o zaman istikrarlı bir ilişkiye sahip olurlar ve birbirlerinden "çok fazla" uzaklaşamazlar. Buna karşılık eş bütünleşme eksikliği, bu değişkenlerin uzun vadede bir bağlantısının olmadığını, prensip olarak rastgele bir şekilde birbirlerinden uzaklaşabildiklerini ileri sürmektedir (Rao, 1994).

Zaman serilerinin istikrarsızlığını belirledikten sonra çalışmanın bir sonraki basamağı olan dışa açıklık değişkeninin, Etiyopya verileri için, ekonomik büyüme değişkenleriyle birlikte bütünleşip bütünleşmediğini belirlemek amacıyla eş bütünleşme testi uygulanmasına geçilmiştir. Ekonomik büyüme ve dışa açıklık değişkenlerinden oluşan iki değişkenli sistemde, eş bütünleşme vektörlerinin maksimum sayısı bir tanedir; bu nedenle sıfır hipotezi, eş bütünleşme vektörü bulunmadığını ve alternatif hipotez en çok bir eş bütünleşme vektörünün olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi kontrol etmek için literatürde yaygın olarak kullanılan Johansen eş bütünleşme testi kullanılmıştır.

Eş bütünleşme Testi (Johansen Yaklaşımı), birim durağan olan iki veya daha fazla değişken arasındaki uzun vadeli ilişkinin ön şartıdır. Seriler aynı seviyede durağan ise, iki değişken eş bütünleşik olabilmektedir. Bu test, değişkenler arasında uzun vadeli denge ilişkisi olarak görülebilir. Eş bütünleşme testlerinin amacı durağan olan seriler arasında uzun dönem ilişkinin olup olmadığını test etmektedir. ADF sonuçlarına dayanarak o serinin durağan olmadığı, yani bir $I(1)$ düzeninin bütünleştiği sonucuna varırsak, iki zaman değişkeninin birlikte entegre olmasını gerektiren ikinci adıma geçilir. Başka bir ifade ile, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı incelenir, istikrarlı ve sahte eş bütünleşikler arasındaki fark belirlenmeye çalışılır. Çalışmanın amacı dışa açıklığın 3 ayrı forma göre ölçüldüğünde, ekonomik büyüme (GSYH) değişkenleri ile uzun vadeli bir ilişkiye sahip olup olmadığını belirlemektir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamak için Johansen (1992) eş bütünleşme istatistiği kullanılmıştır. Johansen yaklaşımı, aynı sıradaki durağan olmayan değişkenlerin eş-bütünleşik vektör sayısını belirlemektedir.

Tablo 3.5 Açıklık 1 ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Johansen Koentgre Testi (Eş bütünleşme Testi)

Sıfır Hipotez (H0)	İz istatistiği	%5 kritik değer	Olasılık	Maksimum Özdeğer istatistiği	%5 kritik değer	Olasılık
Koentgre vektör yoktur ($r=0$)	26,76	15,49	0,0007	23,75	14,26	0,0012
En çok 1 Koentgre vektör vardır ($r\leq 1$)	3,01	3,84	0,0826	3,01	3,84	0,0826

Ekonomik büyüme ve dışa açıklık değişkenlerinden oluşan iki değişkenli sistemde, eş-bütünleşik vektörlerin maksimum sayısı birdir. Dolayısıyla sıfır hipotezi eş bütünleşme vektörünün bulunmadığını alternatif hipotez ise eş bütünleşme vektörünün olduğunu söylemektedir. Analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Ekonomik büyüme değişkenleri ile dışa açıklık (yani $r = 0$) arasında eş bütünleşmenin olmadığını iddia eden sıfır hipotezi, iz istatistiğinin kritik değerinden büyük olduğu için, tüm durumlarda yüzde 5 anlamlılık düzeyinde reddedilir. En fazla bir eş bütünleşme vektörünün ($r \leq 1$) olduğunu söyleyen sıfır hipotezi kabul edilir. Dışa açıklık (açıklık 1 şeklinde ölçüldüğünde) ve ekonomik büyüme eş bütünleşme olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyüme ve açıklık değişkeninin Etiyopya ekonomisi için eş bütünleşik olması, zaman serileri arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, en az bir yönde nedensellik olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3.6 Açıklık 2 ve Ekonomik büyüme Arasındaki Johansen Koentgre testi (Eş bütünleşme Testi)

Sıfır Hipotez (H0)	İz istatistiği	%5 kritik değer	Olasılık	Maksimum Özdeğer istatistiği	%5 kritik değer	Olasılık
Koentgre vektör yoktur ($r=0$)	22,29	12,32	0,0008	19,72	11,22	0,0013
En çok 1 Koentgre vektör vardır ($r\leq 1$)	2,56	4,12	0,1289	2,56	4,12	0,1289

Ekonomik büyüme değişkenleri ile dışa açıklık arasında eş bütünleşmenin olmadığını söyleyen sıfır hipotezi ($r = 0$), iz istatistiğinin kritik değerinden büyük olduğu için yüzde 5 anlamlılık düzeyinde reddedilir. Ayrıca, en fazla bir eş bütünleşik vektörün ($r \leq 1$) olduğunu söyleyen sıfır hipotezi kritik değeri iz istatistiğinden daha büyük olduğu için kabul edilir. Açıklık oranını İHR+ İTA / GSYH şeklinde ölçmek, İTA / GSYH ile aynı eş bütünleşme sonucu vermektedir. Böylelikle dışa açıklık ve ekonomik büyüme GSYH'deki pay olarak ölçüldüğünde eş bütünleşme göstermektedir.

Tablo 3.7 Açıklık 3 ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Johansen Koentgre Testi (Eş bütünleşme Testi)

Sıfır Hipotez (H0)	İz istatistiği	%5 kritik değer	Olasılık	Maksimum Özdeğer istatistiği	%5 kritik değer	Olasılık
Koentgre vektör yoktur ($r=0$)	25.37	15,49	0,0012	19,40	14,26	0,0070
En çok 1 Koentgre vektör vardır ($r\leq 1$)	5,90	3,84	0,0146	5,96	3,84	0.0146

Açıklık 3 ve GSYH için ortak eş bütünleşme sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Ekonomik büyüme değişkenleri ile dışa açıklık ($r = 0$) arasında eş bütünleşme olmadığını iddia eden sıfır hipotezi, tüm durumlarda yüzde 5 anlamlılık düzeyinde kabul edilir. Aynı şekilde en fazla bir eş bütünleşme vektörünün olduğu söyleyen sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde kabul edilir. Böylelikle, dışa açıklık (açıklık 3 şeklinde ölçülürse) ekonomik büyüme ile eş bütünleşik olmadığı görülmektedir. Bu sonuç yukarıdaki iki ölçümün sonuçları ile çelişmektedir.

3.6 Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM)

Vektör otoregresif model tahmin edildikten sonra, bilgi kriteri sonuçlarına dayanarak uygun bir gecikme seçilir ve Johansen eş bütünleşme testinin sonuçlarından faydalanarak VDHM tahmin edilir. VHDM iki bölümden oluşur; uzun dönem eş bütünleşme katsayılarının matrisi uzun dönemli eş entegrasyon ilişkisini türetmek için, kısa vadeli katsayılar ise kısa dönem analiz için kullanılır. Üstelik, uzun dönem ilişkisi arasındaki dengesizliğin giderilmesi hakkında bilgi vermektedir. Aşağıda uzun vadeli ve kısa vadeli ilişkiler ayrı ayrı incelenmiştir. Ancak, Açıklık 3 ve ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşme bulunmadığı için uzun vadeli ve kısa vadeli VHDM yapılmamıştır.

3.6.1 Uzun Vadeli İlişki

Daha önce de açıklandığı gibi, Johansen eş-bütünleşme testine dayalı eş bütünleşik ilişkiler bulunmaktadır. Bu çalışma, dışa açıklığın ekonomik büyümeye uzun vadeli etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Tablo 3.8 Açıklık 1 İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Uzun vadeli VHDM Test Sonucu

Değişkenler	Açıklık 1	C
Katsayı	-6,509 (-3,23)	-35,13

Yukarıdaki tabloya göre, aşağıdaki eşitliği oluşturmak mümkündür:

$$\text{Log GSYH} = 35,13 + 6,509 \text{ log (Açıklık 1)}$$

Bu denklem, ekonomik büyümeyi ve dışa açıklığı (Açıklık 1 şeklinde ölçüldüğünde) ilişkilendiren uzun vadeli ilişki denklemdir.

Bu durumlarda, T değeri -1,96'dan daha küçük olduğu için Etiyopya'daki ekonomik büyümenin dışa açıklık ile olumlu ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3.9 Açıklık 2 İle Ekonomik Büyüme Arasında Uzun vadeli VHDM Test Sonucu

Değişkenler	Açıklık 2	C
Katsayı	-7,814 (-3,72)	-35,54

Yukarıdaki tabloya göre, aşağıdaki eşitliği oluşturmak mümkündür:

$$\text{Log GSYH} = 35,54 + 7,814 \log (\text{Açıklık 2})$$

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere, dışa açıklık, Açıklık 2 şeklinde ölçüldüğünde uzun vadede ekonomik büyüme ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Bu bulgu, dışa açıklığın, klasik iktisadi büyüme teorisinin öngördüğü gibi, uzun vadede büyüme için faydalı bir strateji olduğunu göstermektedir. Literatür kısmında anlatıldığı gibi dışa açıklığın büyümeyi olumlu etkilediğini, uzmanlaşma ve iş bölümünü arttırdığını böylelikle verimlilik ve ihracat kapasitesinin yanı sıra ekonomik performansı da geliştirdiğini savunulmaktadır.

3.6.2 Kısa Vadeli İlişki

Tablo 3.10 Açıklık 1 ve Ekonomik Büyüme Kısa Vadeli İlişkisi

Hata düzeltme	Kat sayısı	t-değeri
Esbütleş. Denklem	-0,0205	-2,093
D(Açıklık 1)	0,0603	0,4999
C	0,0328	1,0663

Dışa açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki kısa vadeli etkisini incelediğimizde, dışa açıklığının Etiyopya'nın ekonomik büyümesi üzerinde önemli bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bu yargıya %5 anlamlılık düzeyinde, T değerinin 1.96'dan düşük çıkması (0,4999 < 1,96) dikkate alınarak ulaşılmıştır.

Tablo 3.11 Açıklık 2 ve Ekonomik Büyüme Kısa Vadeli İlişkisi

Hata düzeltme	Kat sayısı	t-değeri
Eşbütleş. Denklem	-0,0192	-2,7792
D (Açıklık 2)	0,0944	0,7894
C	0,0368	1,6130

Dışa açıklık, açıklık 2 şeklinde ölçüldüğünde, t-değerinin 1.96'dan küçük olduğu için ($0,7894 < 1.96$) dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerine kısa dönem etkisinin olmadığı sonuca ulaşabiliriz. Diğer bir ifade ile, dışa açıklık ve ekonomik büyüme uzun vadede ilişkili olmalarına rağmen, dışa açıklık seviyesinin kısa dönemde ekonomik büyüme üzerine açıklayıcı bir gücünün olmadığını göstermektedir.

3.7 Granger Nedensellik Testi

Nedensellik, tahmin modellerinin oluşturulmasında yaygın olarak kullanılan istatistiki geri bildirim kavramının bir türüdür. Tarihsel olarak, ekonomide nedensellik uygulamasını resmileştiren iktisatçı Granger'dir (1969). Granger nedensellik testi, bir zaman serisinin diğer seriyi tahmin etmekte önemli olup olmadığını belirlemek için kullanılan bir tekniktir (Granger 1969). Standart Granger nedensellik testi (Granger, 1988), bir değişkenin geçmiş değerlerinin başka bir değişkende meydana gelen değişimleri tahmin etmeye yardımcı olup olmadığını belirlemeyi amaçlamaktadır.

Granger'e (1988) göre, nedensellik testi yapılmadan önce X ve Y arasındaki eş bütünleşmenin varlığı değerlendirilmelidir. Eş bütünleşik bir ilişki tanımlanırsa, nedensellik en az bir yönde olmalıdır. Nedensellik tek yönlü olabilir, diğer bir deyişle sadece X'den Y'ye kadar uzayabilir; örneğin, bu çalışmada Granger Nedensellik Testi dışa açıklıktan ekonomik büyümeye gelebilir veya tersi olabilir. Literatürde önerildiği gibi iki yönlü nedensellik de söz konusu olabilir (tüm değişkenlerin birbirine neden olacağı düşünülebilir). Bu durum iki değişkenli X ve Y'de, $(X \Leftrightarrow Y)$ şeklinde gösterilmektedir. Nedensellik bir değişkenden diğerine geçtiğinde ve bu diğer değişkenden bir öncesine geçtiğinde, geri bildirim etkisinin var olduğu söylenir. Y'ye yapılan yenilik ve X'e yapılan yenilikler birbiriyle ilişkilendirilirse, doğrudan nedensellik olduğu söylenir. Son nedensellik ihtimali ise, değişkenler arasında hiçbir nedensellik ilişkisinin olmamasıdır. Bu durumda, değişkenlerin bağımsız olduğu söylenir.

Granger nedensellik tekniğinin, bir değişkenin en yeni değerini açıklamada yani X değişkeninin Y değerini tahmin etmesine yardımcı olması durumunda Y değişkeninin X değişkeninden kaynaklanan nedensellik olduğunu da belirtmektedir. Bu durum, X değişkeninin değerlerinin Y değişkenini açıklamada istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlamına gelir. Bu araştırmada test edilen sıfır hipotezi (H0), açıklık değişkeninin Ekonomik büyümeye neden olmadığı ve ekonomik büyümenin de açıklığa neden olmadığı anlamına gelmektedir.

Açıklık ve GSYH, aslında, çeşitli kanallar vasıtasıyla birbiriyle bağlantılıdır. Hangi faktörün hangi faktöre neden olduğuna dair teorik veya ampirik olarak kesin bir kanıt yoktur. Bu nedenle, bu çalışmada açıklık ve GSYH üzerinde Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger testinde iki değişken birinci farkta entegre ise, bu iki değişkenin eş bütünleştiği anlaşılmaktadır. Aşağıda her üç açıklık ölçme yöntemi için Granger nedensellik testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.12 Açıklık 1 ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Granger Nedensellik Testi

Sıfır hipotezi	F istatistiği	Olasılık
Açıklık, ekonomik büyümeye neden değildir	6,65	0,0045
Ekonomik büyüme açıklığa neden değildir	3,05	0,0634

Yukarıdaki tabloya göre, p değeri %5'ten küçük olduğu için (H0: Açıklık ekonomik büyümenin nedeni değildir) sıfır hipotezi reddedilir. Bunun yerine "dışa açıklığın ekonomik büyümenin nedeni olduğunu iddia eden" alternatif hipotez kabul edilir. Dolayısıyla bu hipotezi reddediyoruz ve "açıklığın ekonomik büyümeye neden olduğuna" ilişkin alternatif hipotezi kabul ediyoruz. Başka bir ifade ile, Açıklık 1 şeklinde ölçüldüğünde, dışa açıklığın ekonomik büyümenin nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, P değeri %5'ten büyük olduğu için diğer sıfır hipotezi (H0: ekonomik büyüme açıklığa neden değildir) kabul edilir. Buradan, Etiyopya'daki ekonomik büyümenin dışa açıklığın nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla, nedenselliğin açıklıktan büyümeye doğru olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile, dışa açıklık (açıklık 1 şeklinde ölçüldüğünde) ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 3.13 Açıklık 2 ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Granger Nedensellik Testi

Sıfır hipotezi	F istatistiği	Olasılık
Açıklık, ekonomik büyümeye neden değildir	14,57	0,0006
Ekonomik büyüme açıklığa neden değildir	0,19	0,6645

Dışa açıklık, Açıklık 2 şeklinde ölçüldüğünde "açıklık, ekonomik büyümenin nedeni değildir" sıfır hipotezi olasılık 0.05'den küçük olduğu için reddedilir, bunun yerine "açıklık, ekonomik büyümenin nedenidir" şeklindeki alternatif hipotez kabul edilir. P değeri %5'ten büyük olduğu için ikinci sıfır hipotezi olan "ekonomik büyüme dışa açıklığın nedeni değildir" hipotezi kabul edilir. Dolayısıyla, ekonomik büyüme dışa açıklık (açıklık 2 şeklinde ölçüldüğünde) için bir neden değildir.

Tablo 3.14 Açıklık 3 ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Granger Nedensellik Testi

Sıfır hipotezi	F istatistiği	Olasılık
Açıklık, ekonomik büyümeye neden değildir	9,3637	0,0046
Ekonomik büyüme açıklığa neden değildir	1,5169	0,2276

Son olarak Açıklık 3 şeklinde dışa açıklık ölçüldüğünde, "açıklık, ekonomik büyümeye neden değildir" sıfır hipotezi reddedilir ve alternatif hipotez kabul edilir. ($P = 0.0046 < 0.05$). Buradan dışa açıklığın ekonomik büyümeye neden olduğu sonucuna ulaşılır. Ayrıca, "ekonomik büyüme açıklığa neden değildir" ikinci sıfır hipotez ($p = 0.2276 > 0.05$) kabul edilir. Böylece, ekonomik büyümenin dışa açıklığa neden olmadığı sonucuna ulaşılır.

Analiz sonuçları, Etiyopya'da dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin tek yönlü olduğunu göstermektedir. Nedensellik, dışa açıklıktan ekonomik büyümeye doğru uzanır. Bu sonuçlar, 1974'ten 2009'a kadar Hailegiorgis (2012) tarafından Etiyopya'da ihracat ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik olduğuna dair bulgularını (ihracat ekonomik büyümenin nedenidir) güçlü bir şekilde desteklemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Etiyopya'nın 1992 öncesi izlediği dış ticaret politikası tarife ve tarife dışı engellerden oluşan içe dönük bir yapı göstermektedir. 1992 yılından bu yana, piyasa ve fiyat düzenlemelerine yönelik önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Döviz piyasası kısmen liberalleştirilmiş ve ithalat kısıtlamaları azaltılmıştır. Döviz piyasasının liberalleştirilmesi, makroekonomik İstikrarın sağlanması ve yatırımcıları ülkeye çekmeye yönelik adımlar atılmıştır. Tüm bu uygulamalar ülkede ihracata yönelik önyargıyı azaltmada önemli bir başarı sağlamıştır. İhracata yönelik teşvikler ihracat kazançlarını artırmışken, ihracat çeşitlendirmesi açısından hala ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Bu nedenle Etiyopya'nın ihracatında hâla tarım ürünleri ağırlıklı olarak yer almaktadır.

Toplam ekonomide ticaretin payı 1981'den bu yana artış göstermiştir. 2015 yılında ticaretin GSYH içindeki payı %35'e ulaşmıştır. Son on yılda ticaretin payı artmış olsa da ihracatın payı halen %5'in altındadır. Bu durum Etiyopya'nın ihracat kalemlerinin, makine ve sanayi ürünlerinden oluşan ithalata kıyasla düşük değerli tarımsal ürünlerden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Etiyopya ihracatının GSYH'ye oranı ithalatın GSYH'ye oranı ile karşılaştırıldığında ithalatın daha yüksek oranda olduğu görülmektedir. İthalat, Etiyopya GSYH'sinin yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır. Ticaret hacminin GSYH'ye oranının artması temelde, söz konusu %30'luk ithalat hacminden kaynaklanmaktadır.

Etiyopya'da dışa açıklık, ihracat gelirlerini artırmak ve ithalat talebini düşürmek yoluyla dış ticaret açığını azaltmak ve zamanla tamamen ortadan kaldırmak için izlenen bir ekonomi politikası vardır. Ancak Etiyopya'nın ihracat sepetinin başta kahve ve diğer tarım ürünleri ve ithal sepetinin sanayi ürünleri ağırlıklı olması bu hedefi oldukça zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, 1981-2015 döneminde Etiyopya'da dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin hem kısa hem uzun vadede tanımlanması için eş-bütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme yaklaşımları uygulanmıştır. Verilerin istikrarını kontrol etmek için zaman serisi birim kök analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda serilerin birinci düzey farkla durağan olduğu tespit edilmiştir. Böylece, analizde tüm verilerin ilk farkı kullanılmıştır. Literatür taramasına dayanarak dışa açıklık (İhracat/GSYH, İthalat/GSYH, İthalat + İhracat/GSYH) biçiminde ölçülmüştür. Değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için Johansen eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Eş bütünleşme sonucu dikkate alınarak, veriler uzun vadeli ve kısa vadeli etkileri

belirlemek için VHDM ile test edilmiştir. Son olarak, dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönünü göstermek için Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

Çalışmanın literatüre en büyük katkısı, Etiyopya üzerine sadece dışa açıklık ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmaların aksine, değişkenler arasındaki nedenselliğin de incelenmiş olmasıdır. Üstelik bu çalışma diğer çalışmaya göre daha çeşitli dışa açıklık ölçme yöntemi kullanmıştır. Bu çalışmada aynı zamanda dışa açıklıkla ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ve kısa dönem ilişkisi de ele alınmıştır.

Analizde kullanılan veriler düzeyde durağan değilken tüm kullanılan veriler birinci seviyede durağan bulunmuştur. Johansen eş-bütünleşme analizine göre açıklık 1 ve açıklık 2 ekonomik büyüme ile eş bütünleşik olduğu bulunmuştur. Ancak, açıklık3 ve ekonomik büyüme eş-bütünleşmediği görülmüştür. Nedensellik analizinin sonuçlarına göre ise dışa açıklıktan ekonomik büyümeye uzanan tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Kısa vadeli ve uzun vadeli ilişkiyi incelediğimizde, dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun vadeli ilişki varken kısa vadede anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Dışa açıklığın ekonomik büyümeye etkisinin uzun vadede olumlu olduğu dikkate alındığında, tamamlayıcı reformların uygulanması gerekmektedir. Dışa açıklığın uzun vadeli etkisini artırmak için, Etiyopya hükümetinin ülkenin kendine has özelliklerini dikkate alarak çeşitli düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bu kapsamda önerilen başlıca politik reformlar aşağıdaki gibidir:

1. Fiziki altyapının geliştirilmesi: beşerî sermaye, özellikle dış ticaret uzmanı ile hükümete ve özel yatırımcılara teknik destek sağlayacak danışmanların veya uzmanların yetiştirilmesi gerekmektedir.

2. İhracata yönelik üretimde arz yönlü kısıtlamaları aşma: arz yönlü kısıtlamaları aşmak için kurumsal kapasitenin geliştirilmesi gerekmektedir. İhraç ürünlerinde pazarlama imkânı ve yeterli piyasa erişimi yaratmakta kolaylık sağlanmalıdır. Bu durum, uzun zaman alan ve zorlu bir süreçtir. Bu şartların sağlanmaması durumunda, dışa açıklık öngörülen faydaları sağlayamayabilir ve hatta olumsuz sonuçlar bile doğurabilir. Bir diğer yandan gerçekçi ve sorumlu bir yaklaşım dışa açıklığın ulusal kalkınma stratejisine entegre hale getirilmesini mümkün kılacaktır.

3. İhracatın Çeşitlendirilmesi: ihracat kalitesi ve niş pazarlar aracılığı ile ihracat çeşitlendirmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu sayede ticaret hadlerinden iyileştirmeler sağlanabilecektir.

4. Sermaye piyasanın güçlendirilmesi: döviz piyasanın etkinliğini arttırmak için gelişmiş bir sermaye piyasasına sahip olmak oldukça önemlidir. Döviz kuru dış ticaretin en önemli

etkileyicisi olup ülkeyi dış sektöre karşı korumak için etkin bir döviz piyasanın varlığı oldukça önemlidir.

5. Kayıt Dışı Ticaretin Önlenmesi: kaçak ticaret Etiyopya'nın ülke sınırları boyunca karşılaştığı önemli sorunlardan biridir. Bu nedenle, hükümetin ithalat tarifelerini azaltması ve kayıt dışılığı önlemede gerekli yasal reformları gerçekleştirmesi gerekmektedir.

6. İhraç piyasasının çeşitlendirilmesi: dış ticaretten alınan payı arttırmak için ihracatın yanı sıra ticari ortakların da çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Çeşitlendirme yalnızca ihracat ürünleri açısından yapılmamalı, Etiyopya ihraç noktalarını da çeşitlendirmeye çalışmalıdır. Bu sayede, finansal krizler veya ihracat yapılan ülkelerdeki talebin düşük olması gibi olumsuzluklara karşı ülke ekonomisi korunabilecektir.

7. Tarım Sektörünün Modernizasyonu: tarım ürünleri Etiyopya'nın GSYH'sinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle, tarımsal üretimin modernize edilmesi, dışa açıklığı artırarak ekonomik büyümenin teşvik edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. ve Zilibotti, F. (1997). “Was Prometheus Unbound by Chance? Risk Diversification and Growth”. *Journal of Political Economy*, 105(4): 709-751.
- Balanika, V. (2007). *The Impact of Trade Openness on Economic Growth: Evidence in Developing Countries*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erasmus School of Economics, Rotterdam.
- Barboza, G. (2007). “Dynamic Empirics of Trade Openness and Economic Growth Latin America: Do Fast Reformers Grow Faster?”. *Journal of Economic development*, 3 (2): 93-110.
- Barro, R. J. (1991). “Economic Growth in a Cross Section of Countries”. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2): 407-443.
- Bhagwati, J. (1988). “Export-Promoting Trade Strategy: Issues and Evidence”. *Research Observer*, 1:27-57.
- Biswas, S. ve Saha, A. K., (2014). “Macroeconomic Determinants of Economic Growth in India: A Time Series Analysis”. *Transactions on Economic Research*, 1(2): 78-89.
- Bourdon, H.M., Vijil, M., ve Mouel C. L. (2011). “The Relationship Between Trade Openness and Economic Growth: Some New Insights on the Openness Measurement Issue”. *XIII_eme Congres de l'Association Europ_ee des Economistes Agricoles (EAAE)*. Aug 2011, Zurich, 1-18.
- Bulutoğlu, E., Berber, M., ve Çelik, K. (2000). *İktisada Giriş*. Akademi Yayınevi, Trabzon.
- Bülent, U. (2014). “Openness To International Trade and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation”. *Türkiye cumhuriyet merkez bankası*, 14(07): 1-23.
- Cadot, O., Carrere, S. ve Strauss-Kahn, V. (2011). “Export Diversification: What’s Behind the Hump”. *The Review of Economics and Statistics*, 93(2): 590-605.
- Cavusgil, S. ve Czinkota, M. (ed.). (1990). *International Perspectives on Trade Promotion and Assistance*. Quorum boks, New York.
- Chandran, V. R. ve Munusamy, G. (2009). “Trade Openness and Manufacturing Growth in Malaysia”. *Journal of Policy Modeling*, 31(1): 637-47.
- Chang, T., Fang, W., Liu, W. ve Thompson, H. (2000). “Exports, Imports and Income in Taiwan: An Examination of the Export-led Growth Hypothesis”. *International Economic Journal*, 14(2): 151-60.

- Chaudhry, I. S., Malik A., ve Faridi, M. Z. (2010). "Exploring the Causality Relationship Between Trade Liberalization, Human Capital and Economic Growth: Empirical Evidence From Pakistan". *Journal of Economics and International Finance*, 2(8): 175-182.
- Combes, J. ve Sedik, T. (2006). "How Does Trade Openness Influence Budget Deficits in Developing Countries?". *IMF Working Paper*, 6(3): 1-20.
- Davidson, R. ve Mackinnon, J. G. (2003). *Econometric Theory and Methods*. Oxford University Press, New York.
- Debel, G. (2002). *Exports and Economic Growth in Ethiopia: An Empirical Investigation*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Addis Ababa University School of Graduate Studies, Addis Ababa.
- Deloitte (2016). *Ethiopia Economic Outlook 2016: The Story Behind the Numbers*. Deloitte, Kenya.
- Dollar, D. (1992). "Outward Oriented Developing Economies, Really do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs". *Economic Development and Cultural Change*, 40(3):523.
- Dollar, D. ve Kraay, A. (2004), "Trade, Growth, and Poverty". *The Economic Journal*, 114 (1): 22-49.
- Dudley, L. ve Karski, M. B. (2001). "Does the Degree of Openness of an Economy Affect Its Economic Growth? Openness and Growth: A Panel Data Analysis for Developing Countries" Mart 2001, 1-25.
- Dünya Bankası, (2014). *4th Ethiopia Economic Update: Overcoming Constraints in Manufacturing Sector*. Dünya Bankası, Washington DC.
- Edwards, S. (1997). "Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?". *Economic Journal*, 108 (447):383-398.
- Elbeydi, K. R. M. (2010). "The Relationship Between Export and Economic Growth in Libya Arab Jamahiriya". *Theoretical and applied Economics*, 17(542): 67-76.
- Engle, R., ve Granger, C. W. J (1987). "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing". *Econometrica*, 55: 251-276.
- Ertek, T. (2012). *Makro İktisat*. Beta Basın Yayım, İstanbul.
- Faye, E. (2001). "The Role of Exports in Economic Growth With Reference to Ethiopian Country". *Arsi-Bale rural development Project*. Mayıs 2001, Addis Ababa, 25-32.
- Feenstra, C ve Kee, H. (2008). "Export Variety and Country Productivity: Estimating the Monopolistic Competition Model With Endogenous Productivity". *Journal of International Economics*, 74(1): 500-514.

- Frankel, J. A. ve Romer, D. (1999). "Does Trade Cause Growth?" *American Economic Review*, 89(3): 379–399.
- Geda, A. (2011). *Readings on the Ethiopian Economy*. Addis Ababa University Press, Addis Ababa.
- Gezahegn, G. (2012). *Long-run Effect of Export Volatility on GDP: Case of Ethiopia*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Södertörn University Department of Social Sciences, Huddinge.
- Girma, E. (1982). *An Analysis of the Relationship Between Ethiopia's Foreign Trade and GDP*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Addis Ababa University School of Graduate Studies, Addis Ababa.
- Granger, C. W. J. (1969) "Investigation of Causal Relations by Economic Models and Cross-Spectral Methods". *Econometrica*, 37(4): 424-438.
- Granger, C. W. J. (1988). "Causality, Cointegration, and Control". *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2): 551-559.
- Gutiérrez-de-Piñeres, S. A. ve Ferrantino, M. (2000). *Export Dynamics and Economic Growth in Latin America: A Comparative Perspective*. Ashgate Pub Ltd, Burlington.
- Hailegiorgis, B. (2012). "The Effect of Export-Led Growth Strategy on the Ethiopian Economy". *American Journal of Economics*, 2(3): 50-56.
- Harrison, A. (1996). "Openness and Growth: A Time Series, Cross Country Analysis for Developing Countries". *Journal of Development Economics*, 48: 419- 447.
- Hausmann, R., Hwang, J., ve Rodrik, D. (2007). "What You Export Matters". *Journal of Economic Growth*, 12(1):1–25.
- Helpman, E. (2004). *The Mystery of Economic Growth*. Harvard University Press, Massachusetts.
- Hernandez-Cata, M. (2000). "Raising Growth and Investment in Sub-Saharan Africa-What Can be done?". *Finance and Development quarterly magazine of International Monetary Fund*, 37(4): 1-15.
- Herzer, D. ve Lehmann, N. (2006). "What Does export Diversification Do For Growth? An Econometric Analysis". *Applied Economics* 38(15): 1825-1838.
- Iqbal, Z. ve Zahid, G.M. (1998). "Macroeconomic Determinants of Economic Growth in Pakistan". *The Pakistan Development Review*, 37(2):125-148.
- IMF (2015). *The Federal Democratic Republic of Ethiopia*. IMF Country Report No. 15/326, Washington DC.

- Johansen, S. (1988). "Statistical Analysis of Cointegration Vectors". *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2):231-254.
- Johansen, S. (1992). "Determination of Cointegration Rank in the Presence of a Linear Trend". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 54(3): 383-397.
- Kader, O. (2013). *Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kassa, W. (2006). *The Human Capital and Economic Growth in Ethiopia*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Addis Ababa University School Of Graduate Studies, Addis Ababa.
- Kazgan, G. (2011). *İktisadi Düşünce Veya Politik İktisadın Evrimi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kirbitçioğlu, A. Ve Diboogl, S. (2001). "Long Run Economic Growth: An Interdisciplinary Approach". *University of Illinois at Urbana- Champaign, Working paper*, 01-0121: 1-18.
- Klinger, B. ve Lederman, D. (2004). "Discovery and Development: An Empirical Exploration of New Products". *World Bank Policy Research Working Paper*, 3450: 1-26.
- Koshiyama, D., Alencastro, D. ve Fochezatto, A. (2007). "International Trade and Economic Growth in Latin America: A Granger Causality Analysis with Panel Data". *International Conference on Policy Modeling*. 2007, São Paulo, 1-20.
- KPMG, (2016). *Ethiopia Economic Snapshot*. KPMG, Güney Afrika.
- Krueger, A. O. (1978). "Foreign Trade Regimes and Economic Development Liberalisation Attempts and Consequences". *Weltwirtschaftliches Archiv*, 114(4): 834-836.
- Lavrov, E. I. ve Kapoguzov, E. A. (2006). *Economic Growth: Theory and Problems*. Omsk Publishing House, Omsk.
- Learner, E. (1988). "Measures of Openness", *University of Chicago Press*, 0-226-03607: 145-204.
- Levine, R. ve Renelt, D. (1992). "A Sensitivity Analysis Of Cross-Country Growth Regressions". *American Economic Review*, 82(1): 942-963.
- Li, Y., Chen, Z., Yan, L. ve Luo, S. (2010). "Research on the Relationship Between Foreign Trade and GDP Growth in West China-Empirical Analysis Based on Panel Causality". *International Journal of Information Processing and Management*, 1(2): 56-65.
- Love, J. (1986). "Commodity Concentration and Export Earnings Instability: A shift From Cross Section to Time Series Analysis". *Journal of Development Economics*, (24)2: 239-248.

- Ma, J. ve Lu, Y. (2011). "Free Trade or Protection: A Literature Review on Trade Barriers". *Research in World Economy*, 2(1):12-25.
- Mahadeva, L. ve Robinson, P. (2004). "Unit Root Testing To Help Model Building". *Center for Central Banking Studies*, 22: 1-53.
- Manni, U. H. ve Afzal, M. N. I. (2012). "Effect of Trade Liberalization on Economic Growth of Developing Countries: A Case of Bangladesh Economy". *Journal of Business, Economics and Finance*, 1(2): 37-47.
- Matsuyama, K. (1992). "Agricultural Productivity, Comparative Advantage, and Economic Growth". *Journal of Economic Theory*, 58 (1): 317-334.
- Michaely, M. (1977). "Exports and Growth: An Empirical Investigation". *Journal Of Development Economics*, 4(1): 49-53.
- Muhammad, S., Faiz, M. ve Amir, H. (2010). "Causality Relationship Between FDI, Trade and Economic Growth in Pakistan". *Asian Social Sciences*, 6(9):24-29.
- OECD, (2011). "OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2011". *OECD Publishing*, 19-194.
- Olufemi, S. M. (2004). "Trade Openness and Economic Growth in Nigeria: Further Evidence on the Causality Issue". *Obafemi Awolowo University Department of Economics*, 7(2): 299-313.
- Onafowora, O., ve Owoye, O. (1998). "Can Trade Liberalization Stimulate Economic Growth in Africa?". *World Development*, 26(3): 497-506.
- Pekin, T. (2007). *Makro Ekonomi*. Zeus Kitabevi Yayınları, İzmir.
- Prebisch, R. (1950). "The Economic Development of Latin America and its Principal Problems". *Economic Bulletin for Latin America*, 7: 1-22.
- Rao, B. B. (1994). *Co-integration for the Applied Economist*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Rodrik, D. (1993). "Trade and Industrial Policy Reform in Developing Countries: A review of recent theory and evidence". *NBER Working Paper*, 15(4417): 261-338.
- Rodrik, D. ve Rodriguez, F. (2000). "Trade policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-national Evidence". *NBER Macroeconomics Annual*, 15(1): 261-325.
- Romer, P. M. (1986). "Increasing Returns and Long Run Growth". *Journal of Political Economy*, 94(5): 1002-1037.
- Romer, P. M. (1990). "Engedegeous Political Change". *Journal of Political Economy*, 98(5): 71-102.
- Sachs, J. D. ve Warner, A. (1995). "Economic Reform and the Process of Global Integration". *Brooking Papers of Economic Activity*, (1): 1-49.

- Saçık, S. Y. (2009). “Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık”. *Selçuk Üniversitesi İİBF sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, 525-545.
- Sarkar, P. (2005). “Is There Any Impact of Trade Liberalisation on Growth? Experiences of India and Korea”. *MPRA Munich Personal RePEc Archive*, 5177: 1-33.
- Sarkar, P. (2007). “Trade Openness and Growth: Is There Any Link?” *MPRA Munich Personal RePEc Archive*, 4997: 1-40.
- Sharipov, İ. (2015). “Contemporary Economic Growth Models And Theories: A Literature Review”. *Editura Universitati CES Working Papers Issue 3*: 759-773.
- Sinha, D. Ve Sinha, T. (1996). “An Emperical Investigation Into the Relationship Between Openness And Economic Growth: Evidence From Asia”. *Rivista Internazionale Di Scienze Economiche E Commerciali*, 43(1): 356-370.
- Singer, H. (1950). “The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries”. *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 40: 473–85.
- Soressa, T. (2013). “Exports, Domestic Demand and Economic Growth in Ethiopia: Granger Causality analysis”. *Journal of Economics and International Finance*, 5(9) :1-13.
- Suranovic, S. (2010). *International Trade Theory and Policy*. Flat World Knowledge, Washington DC.
- Tadesse, A. (2012). *The Nexus Between Public Investment, Private Investment, Trade Openness and Economic Growth in Ethiopia: Co-Interated VAR Approach*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Addis Ababa University School of Graduate Studies, Addis Ababa.
- Turedi, S. ve Berber, M. (2010). “Finansal Kalkınma Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35: 301-316.
- Ulaşan, B. (2014). “Trade Openness and Economic Growth: Panel Evidence”. *Applied Economics letter*, 22(1): 163-167.
- Ugochukwu, U. S. ve Chinyere, U. P. (2013). “The Impact Of Export Trading On Economic Growth In Nigeria”. *International Journal of Economics, Business and Finance*, 1(10): 327-341.
- Vamvakidis, A. (1999). “Regional Trade Agreements or Broad Liberalization: Which Path Leads to Faster Growth?” *IMF Staff Papers*, 46(1): 42-68.
- William, H. (1997). *Econometric Analysis*. Macmillan Publishing Company, Basingstoke.
- Yanikkaya, H. (2003). “Trade Openness and Economic Growth: A Cross-country Empirical Investigation”. *Journal of Development Economics*, 72(1): 57-89.

Zeren, F. ve Ari, A. (2013). "Trade Openness and Economic Growth: A Panel Causality Test". *International Journal of Business and Social Science*, 4(9): 317-324.

INTERNET KAYNAKLARI

Dünya Bankası: Etiyopya

<http://www.worldbank.org/en/country/ethiopia> (erişim tarihi: 08.02.2017).

Dünya Bankası: Ethiopia Overview

<http://www.worldbank.org/en/country/ethiopia/overview> (erişim tarihi:14.02.2017).

Dünya Bankası: Döviz Kuru

<http://data.worldbank.org/indicator/PA.NUS.FCRF?locations=ET> (erişim tarihi: 4.04.2017).

Dünya Bankası: Tarım/ GSYH

<http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=ET> (erişim tarihi: 04.04.2017).

Dünya Bankası: Hizmet/GSYH

<http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS?locations=ET> (erişim tarihi: 4.04.2017).

Dünya Bankası: Sanayi/GSYH

<http://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?locations=ET> (erişim tarihi: 4.04.2017).

Investopedia

<http://www.investopedia.com/terms/n/neoclassical-growth-theory.asp> (erişim tarihi: 31.03.2017).

The World Factbook: Ethiopia”

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html> (erişim tarihi: 12.02.2017).

Wikipedia Etiyopya

<https://en.m.wikipedia.org/wiki/Ethiopia> (erişim tarihi: 08.02.2017).

WITS: Ana İhraç kalemlerin Payı

<http://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/ETH/StartYear/2011/EndYear/2015/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-TRD-VL/Partner/WLD/Product/stages-of-processing> (erişim tarihi: 22.11.2016).

WITS: Ethiopia

<http://wits.worldbank.org/#> (erişim tarihi: 23.11.2016).

WITS: Ana İthal kalemlerin Payı

<http://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/ETH/StartYear/2011/EndYear/2015/TradeFlow/Import/Indicator/MPRT-TRD-VL/Partner/WLD/Product/stages-of-processing>

(erişim tarihi: 22.11.2016).

EKLER

GSYH Trendsiz ve Seviyede ADF testi

Null Hypothesis: LOGGDP has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 1 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	1.496589	0.9639
Test critical values: 1% level	-2.636901	
5% level	-1.951332	
10% level	-1.610747	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LOGGDP)

Method: Least Squares

Sample (adjusted): 3 35

Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGGDP(-1)	0.001513	0.001011	1.496589	0.1446
D(LOGGDP(-1))	0.454705	0.160691	2.829692	0.0081
R-squared	0.210622	Mean dependent var		0.062952
Adjusted R-squared	0.185158	S.D. dependent var		0.135164
S.E. of regression	0.122011	Akaike info criterion		-1.310725
Sum squared resid	0.461485	Schwarz criterion		-1.220027
Log likelihood	23.62696	Hannan-Quinn criter.		-1.280208
Durbin-Watson stat	1.982548			

GSYH Trendli ve Seviyede ADF testi

Null Hypothesis: LOGGDP has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 1 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-0.777753	0.9577
Test critical values: 1% level	-4.262735	
5% level	-3.552973	
10% level	-3.209642	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LOGGDP)
 Method: Least Squares
 Sample (adjusted): 3 35
 Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGGDP(-1)	-0.041902	0.053875	-0.777753	0.4430
D(LOGGDP(-1))	0.406960	0.180208	2.258286	0.0316
C	0.919029	1.212220	0.758137	0.4545
@TREND(1)	0.005236	0.003224	1.624241	0.1151
R-squared	0.279916	Mean dependent var		0.062952
Adjusted R-squared	0.205424	S.D. dependent var		0.135164
S.E. of regression	0.120484	Akaike info criterion		-1.281390
Sum squared resid	0.420974	Schwarz criterion		-1.099995
Log likelihood	25.14294	Hannan-Quinn criter.		-1.220356
F-statistic	3.757690	Durbin-Watson stat		1.985126
Prob(F-statistic)	0.021486			

Açıklık 1 Trendli ve Seviyede ADF testi

Null Hypothesis: LOGOPEN1 has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.823233	0.1992
Test critical values:		
1% level	-4.252879	
5% level	-3.548490	
10% level	-3.207094	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LOGOPEN1)
 Method: Least Squares

Sample (adjusted): 2 35
 Included observations: 34 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGOPEN1(-1)	-0.395273	0.140007	-2.823233	0.0082
C	-1.026240	0.378775	-2.709363	0.0109
@TREND(1)	0.018771	0.007571	2.479199	0.0188
R-squared	0.205401	Mean dependent var		0.032181
Adjusted R-squared	0.154136	S.D. dependent var		0.256820
S.E. of regression	0.236200	Akaike info criterion		0.035821
Sum squared resid	1.729502	Schwarz criterion		0.170500
Log likelihood	2.391047	Hannan-Quinn criter.		0.081750
F-statistic	4.006685	Durbin-Watson stat		2.096077

Prob(F-statistic) 0.028333

Açıklık 1 Trendsiz ve Seviyede ADF testi

Null Hypothesis: LOGOPEN1 has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-1.058368	0.2560
Test critical values: 1% level	-2.634731	
5% level	-1.951000	
10% level	-1.610907	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LOGOPEN1)

Method: Least Squares

Date: 08/12/17 Time: 17:19

Sample (adjusted): 2 35

Included observations: 34 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGOPEN1(-1)	-0.024052	0.022726	-1.058368	0.2976
R-squared	0.017184	Mean dependent var		0.032181
Adjusted R-squared	0.017184	S.D. dependent var		0.256820
S.E. of regression	0.254604	Akaike info criterion		0.130758
Sum squared resid	2.139170	Schwarz criterion		0.175651
Log likelihood	-1.222887	Hannan-Quinn criter.		0.146068
Durbin-Watson stat	2.478006			

Açıklık 2 Trendli ve Seviyede ADF testi

Null Hypothesis: LOGOPEN2 has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.582540	0.2900
Test critical values: 1% level	-4.252879	
5% level	-3.548490	
10% level	-3.207094	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LOGOPEN2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 17:22
 Sample (adjusted): 2 35
 Included observations: 34 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGOPEN2(-1)	-0.335149	0.129775	-2.582540	0.0148
C	-0.748305	0.301909	-2.478576	0.0188
@TREND(1)	0.013899	0.006306	2.204070	0.0351
R-squared	0.178792	Mean dependent var		0.024024
Adjusted R-squared	0.125811	S.D. dependent var		0.238628
S.E. of regression	0.223112	Akaike info criterion		-0.078187
Sum squared resid	1.543150	Schwarz criterion		0.056492
Log likelihood	4.329180	Hannan-Quinn criter.		-0.032258
F-statistic	3.374645	Durbin-Watson stat		1.903363
Prob(F-statistic)	0.047208			

Açıklık 2 Trendsiz ve Seviyede ADF testi

Null Hypothesis: LOGOPEN2 has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-0.941250	0.3020
Test critical values:		
1% level	-2.634731	
5% level	-1.951000	
10% level	-1.610907	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LOGOPEN2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 17:23
 Sample (adjusted): 2 35
 Included observations: 34 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGOPEN2(-1)	-0.023171	0.024617	-0.941250	0.3534
R-squared	0.015975	Mean dependent var		0.024024
Adjusted R-squared	0.015975	S.D. dependent var		0.238628
S.E. of regression	0.236714	Akaike info criterion		-0.014959
Sum squared resid	1.849104	Schwarz criterion		0.029934
Log likelihood	1.254300	Hannan-Quinn criter.		0.000351
Durbin-Watson stat	2.165666			

Açıklık 3 Trendsiz ve Seviyede ADF testi

Null Hypothesis: OPEN3 has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.689490	0.2469
Test critical values: 1% level	-4.252879	
5% level	-3.548490	
10% level	-3.207094	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(OPEN3)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 22:18
 Sample (adjusted): 2 35
 Included observations: 34 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
OPEN3(-1)	-0.368447	0.136995	-2.689490	0.0114
C	0.013743	0.006443	2.133193	0.0409
@TREND(1)	0.000234	0.000198	1.183653	0.2455
R-squared	0.189531	Mean dependent var		-0.000153
Adjusted R-squared	0.137243	S.D. dependent var		0.011171
S.E. of regression	0.010376	Akaike info criterion		-6.214545
Sum squared resid	0.003338	Schwarz criterion		-6.079866
Log likelihood	108.6473	Hannan-Quinn criter.		-6.168615
F-statistic	3.624735	Durbin-Watson stat		1.802085
Prob(F-statistic)	0.038496			

Açıklık 3 Trendsiz ve Seviyede ADF testi

Null Hypothesis: OPEN3 has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-0.707030	0.4030
Test critical values: 1% level	-2.634731	
5% level	-1.951000	
10% level	-1.610907	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(OPEN3)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 17:29
 Sample (adjusted): 2 35
 Included observations: 34 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
OPEN3(-1)	-0.026449	0.037409	-0.707030	0.4845
R-squared	0.014733	Mean dependent var		-0.000153
Adjusted R-squared	0.014733	S.D. dependent var		0.011171
S.E. of regression	0.011088	Akaike info criterion		-6.136892
Sum squared resid	0.004057	Schwarz criterion		-6.091999
Log likelihood	105.3272	Hannan-Quinn criter.		-6.121582
Durbin-Watson stat	2.071489			

Açıklık 1 Trendli ve Seviyede ADF testi

Null Hypothesis: OPEN3 has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.689490	0.2469
Test critical values:		
1% level	-4.252879	
5% level	-3.548490	
10% level	-3.207094	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(OPEN3)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 17:28
 Sample (adjusted): 2 35
 Included observations: 34 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
OPEN3(-1)	-0.368447	0.136995	-2.689490	0.0114
C	0.013743	0.006443	2.133193	0.0409
@TREND(1)	0.000234	0.000198	1.183653	0.2455
R-squared	0.189531	Mean dependent var		-0.000153
Adjusted R-squared	0.137243	S.D. dependent var		0.011171
S.E. of regression	0.010376	Akaike info criterion		-6.214545
Sum squared resid	0.003338	Schwarz criterion		-6.079866
Log likelihood	108.6473	Hannan-Quinn criter.		-6.168615
F-statistic	3.624735	Durbin-Watson stat		1.802085
Prob(F-statistic)	0.038496			

Açıklık 1 Trendsiz ve Birinci farkta ADF testi

Null Hypothesis: D(LOGGDP) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.988508	0.0040
Test critical values: 1% level	-2.636901	
5% level	-1.951332	
10% level	-1.610747	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LOGGDP,2)

Method: Least Squares

Date: 08/12/17 Time: 21:47

Sample (adjusted): 3 35

Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LOGGDP(-1))	-0.441742	0.147814	-2.988508	0.0053
R-squared	0.218105	Mean dependent var		0.001524
Adjusted R-squared	0.218105	S.D. dependent var		0.140630
S.E. of regression	0.124352	Akaike info criterion		-1.301571
Sum squared resid	0.494827	Schwarz criterion		-1.256222
Log likelihood	22.47592	Hannan-Quinn criter.		-1.286312
Durbin-Watson stat	2.050249			

GSYH Trendli ve Birinci farkta ADF testi

Null Hypothesis: D(LOGGDP) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.764711	0.0316
Test critical values: 1% level	-4.262735	
5% level	-3.552973	
10% level	-3.209642	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LOGGDP,2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 21:50
 Sample (adjusted): 3 35
 Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LOGGDP(-1))	-0.638126	0.169502	-3.764711	0.0007
C	-0.023122	0.044935	-0.514557	0.6106
@TREND(1)	0.003547	0.002367	1.498794	0.1444
R-squared	0.320928	Mean dependent var		0.001524
Adjusted R-squared	0.275657	S.D. dependent var		0.140630
S.E. of regression	0.119688	Akaike info criterion		-1.321352
Sum squared resid	0.429755	Schwarz criterion		-1.185306
Log likelihood	24.80231	Hannan-Quinn criter.		-1.275577
F-statistic	7.088977	Durbin-Watson stat		1.943315
Prob(F-statistic)	0.003011			

GSYH Trendsiz ve Birinci farkta ADF testi

Null Hypothesis: D(LOGGDP) has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.988508	0.0040
Test critical values:		
1% level	-2.636901	
5% level	-1.951332	
10% level	-1.610747	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LOGGDP,2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 21:56
 Sample (adjusted): 3 35
 Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LOGGDP(-1))	-0.441742	0.147814	-2.988508	0.0053
R-squared	0.218105	Mean dependent var		0.001524
Adjusted R-squared	0.218105	S.D. dependent var		0.140630
S.E. of regression	0.124352	Akaike info criterion		-1.301571
Sum squared resid	0.494827	Schwarz criterion		-1.256222
Log likelihood	22.47592	Hannan-Quinn criter.		-1.286312

Durbin-Watson stat 2.050249

Açıklık 1 Trendli ve Birinci farkta ADF testi

Null Hypothesis: D(LOGOPEN1) has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-7.063688	0.0000
Test critical values: 1% level	-4.262735	
5% level	-3.552973	
10% level	-3.209642	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LOGOPEN1,2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 21:54
 Sample (adjusted): 3 35
 Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LOGOPEN1(-1))	-1.249567	0.176900	-7.063688	0.0000
C	0.021215	0.097080	0.218534	0.8285
@TREND(1)	0.001102	0.004770	0.230935	0.8189
R-squared	0.624528	Mean dependent var		-0.000384
Adjusted R-squared	0.599497	S.D. dependent var		0.411939
S.E. of regression	0.260697	Akaike info criterion		0.235593
Sum squared resid	2.038889	Schwarz criterion		0.371639
Log likelihood	-0.887280	Hannan-Quinn criter.		0.281368
F-statistic	24.94973	Durbin-Watson stat		1.986488
Prob(F-statistic)	0.000000			

Açıklık 1 Trendsiz ve Birinci farkta ADF testi

Null Hypothesis: D(LOGOPEN1) has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-7.131809	0.0000
Test critical values: 1% level	-2.636901	
5% level	-1.951332	
10% level	-1.610747	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LOGOPEN1,2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 21:55
 Sample (adjusted): 3 35
 Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LOGOPEN1(-1))	-1.227601	0.172130	-7.131809	0.0000
R-squared	0.613819	Mean dependent var		-0.000384
Adjusted R-squared	0.613819	S.D. dependent var		0.411939
S.E. of regression	0.255993	Akaike info criterion		0.142504
Sum squared resid	2.097044	Schwarz criterion		0.187853
Log likelihood	-1.351318	Hannan-Quinn criter.		0.157763
Durbin-Watson stat	1.976369			

Açıklık 2 Trendli ve Birinci farkta ADF testi

Null Hypothesis: D(LOGOPEN2) has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.012156	0.0001
Test critical values:		
1% level	-4.262735	
5% level	-3.552973	
10% level	-3.209642	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(LOGOPEN2,2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 21:58
 Sample (adjusted): 3 35
 Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LOGOPEN2(-1))	-1.093693	0.181914	-6.012156	0.0000
C	0.005167	0.092665	0.055758	0.9559
@TREND(1)	0.001214	0.004558	0.266330	0.7918
R-squared	0.546489	Mean dependent var		-0.000345
Adjusted R-squared	0.516255	S.D. dependent var		0.357879
S.E. of regression	0.248911	Akaike info criterion		0.143068
Sum squared resid	1.858705	Schwarz criterion		0.279114
Log likelihood	0.639380	Hannan-Quinn criter.		0.188843
F-statistic	18.07529	Durbin-Watson stat		1.997726
Prob(F-statistic)	0.000007			

Açıklık 2 Trendsiz ve Birinci farkta ADF testi

Null Hypothesis: D(LOGOPEN2) has a unit root

Exogenous: None

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.124531	0.0000
Test critical values: 1% level	-2.636901	
5% level	-1.951332	
10% level	-1.610747	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation

Dependent Variable: D(LOGOPEN2,2)

Method: Least Squares

Date: 08/12/17 Time: 21:59

Sample (adjusted): 3 35

Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(LOGOPEN2(-1))	-1.079286	0.176223	-6.124531	0.0000
R-squared	0.539633	Mean dependent var		-0.000345
Adjusted R-squared	0.539633	S.D. dependent var		0.357879
S.E. of regression	0.242822	Akaike info criterion		0.036860
Sum squared resid	1.886804	Schwarz criterion		0.082209
Log likelihood	0.391809	Hannan-Quinn criter.		0.052119
Durbin-Watson stat	1.996807			

Açıklık 3 Trendli ve Birinci farkta ADF testi

Null Hypothesis: D(OPEN3) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.748304	0.0002
Test critical values: 1% level	-4.262735	
5% level	-3.552973	
10% level	-3.209642	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(OPEN3,2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 21:52
 Sample (adjusted): 3 35
 Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(OPEN3(-1))	-1.049755	0.182620	-5.748304	0.0000
C	-0.000550	0.004358	-0.126199	0.9004
@TREND(1)	2.31E-05	0.000214	0.108061	0.9147
R-squared	0.524206	Mean dependent var		-6.68E-05
Adjusted R-squared	0.492486	S.D. dependent var		0.016422
S.E. of regression	0.011699	Akaike info criterion		-5.972127
Sum squared resid	0.004106	Schwarz criterion		-5.836081
Log likelihood	101.5401	Hannan-Quinn criter.		-5.926352
F-statistic	16.52622	Durbin-Watson stat		2.003163
Prob(F-statistic)	0.000014			

Açıklık 3 Trendsiz ve Birinci Farkta ADF testi

Null Hypothesis: D(OPEN3) has a unit root
 Exogenous: None
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.124751	0.0000
Test critical values:		
1% level	-2.636901	
5% level	-1.951332	
10% level	-1.610747	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(OPEN3,2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/12/17 Time: 22:16
 Sample (adjusted): 3 35
 Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(OPEN3(-1))	-1.048982	0.176752	-5.934751	0.0000
R-squared	0.523952	Mean dependent var		-6.68E-05
Adjusted R-squared	0.523952	S.D. dependent var		0.016422
S.E. of regression	0.011330	Akaike info criterion		-6.092807
Sum squared resid	0.004108	Schwarz criterion		-6.047458
Log likelihood	101.5313	Hannan-Quinn criter.		-6.077548
Durbin-Watson stat	2.003490			

Açıklık 1 ve Ekonomik Büyüme Gecikme uzunluğu

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: ACIKLIK_1 GSYH

Exogenous variables: C

Sample: 1981 2015

Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-731.3861	NA	1.21e+18	47.31523	47.40775	47.34539
1	-645.5503	155.0582	6.19e+15	42.03550	42.31305*	42.12598
2	-639.6472	9.902026*	5.50e+15*	41.91272*	42.37530	42.06351*
3	-637.0346	4.045332	6.07e+15	42.00223	42.64984	42.21333
4	-635.1144	2.725350	7.07e+15	42.13641	42.96905	42.40783

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Açıklık 2 ve Ekonomik Büyüme Gecikme Uzunluğu

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: ACIKLIK_2 GSYH

Exogenous variables: C

Sample: 1981 2015

Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-736.1319	NA	1.65e+18	47.62141	47.71393	47.65157
1	-648.4676	158.3613*	7.47e+15*	42.22372*	42.50126*	42.31419*
2	-645.6404	4.742423	8.09e+15	42.29938	42.76196	42.45017
3	-643.6524	3.078171	9.30e+15	42.42919	43.07680	42.64029
4	-642.2443	1.998686	1.12e+16	42.59640	43.42904	42.86782

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Açıklık 3 ve Ekonomik Büyüme Gecikme Uzunluğu

VAR Lag Order Selection Criteria
 Endogenous variables: GSYH ACIKLIK_3
 Exogenous variables: C
 Sample: 1981 2015
 Included observations: 31

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-683.5962	NA	5.56e+16	44.23201	44.32453	44.26217
1	-611.3597	130.4917*	6.81e+14*	39.82966*	40.10721*	39.92013*
2	-610.9369	0.709212	8.62e+14	40.06045	40.52302	40.21123
3	-609.6729	1.957115	1.04e+15	40.23696	40.88457	40.44807
4	-609.2721	0.568882	1.34e+15	40.46917	41.30181	40.74059

* indicates lag order selected by the criterion
 LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)
 FPE: Final prediction error
 AIC: Akaike information criterion
 SC: Schwarz information criterion

Açıklık 1 ve Ekonomik Büyüme Eş-bütünleşme

Sample (adjusted): 1985 2015
 Included observations: 31 after adjustments
 Trend assumption: Linear deterministic trend
 Series: DGSYH DOPEN1
 Lags interval (in first differences): 1 to 2
 Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized	Trace	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.535218	26.76493	15.49471	0.0007
At most 1	0.092624	3.013157	3.841466	0.0826

Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level
 * denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level
 **MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized	Max-Eigen	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.535218	23.75177	14.26460	0.0012
At most 1	0.092624	3.013157	3.841466	0.0826

Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level
 * denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level
 **MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by $b'S11*b=I$):

DGSYH	DOPEN1
0.092595	8.896382
11.57739	5.178272

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(DGSYH)	0.091873	-0.003766
D(DOPEN1)	-0.140812	-0.059455

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood 35.96956

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

DGSYH	DOPEN1
1.000000	96.07803
	(17.8227)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(DGSYH)	0.008507
	(0.00160)
D(DOPEN1)	-0.013039
	(0.00436)

Açıklık 2 Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme Testi

Sample (adjusted): 4 35

Included observations: 32 after adjustments

Trend assumption: No deterministic trend

Series: DGDP DOPEN2

Lags interval (in first differences): 1 to 1

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.460192	22.29674	12.32090	0.0008
At most 1	0.077097	2.567389	4.129906	0.1289

Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**Mackinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.460192	19.72935	11.22480	0.0013
At most 1	0.077097	2.567389	4.129906	0.1289

Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**Mackinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b*S11*b=I):

DGDP	DOPEN2
-1.227821	5.897249
8.514888	3.873527

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(DGSYH)	0.088074	-0.005755
D(DOPEN2)	-0.146948	-0.064218

Açıklık 3 ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme Testi

Sample (adjusted): 4 35
 Included observations: 32 after adjustments
 Trend assumption: Linear deterministic trend
 Series: DGDP DOPEN3
 Lags interval (in first differences): 1 to 1

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.454777	25.37850	15.49471	0.0012
At most 1 *	0.170157	5.968582	3.841466	0.0146

Trace test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.454777	19.40992	14.26460	0.0070
At most 1 *	0.170157	5.968582	3.841466	0.0146

Max-eigenvalue test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b*S11*b=I):

DGDP	DOPEN3
-0.966065	4.872207
10.02649	3.285068

Açıklık 1 ve Ekonomik Büyüme VHDM

Vector Error Correction Estimates

Sample (adjusted): 1984 2015

Included observations: 32 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

Cointegrating Eq:	CointEq1	
LOGGSYH(-1)	1.000000	
LOGOPEN1(-1)	-6.509187 (2.01270) [-3.23405]	
C	-35.13283	
Error Correction:	D(LOGGSYH)	D(LOGOPEN1)
CointEq1	-0.020509 (0.00980) [-2.09358]	-0.015234 (0.02443) [-0.62345]
D(LOGGSYH(-1))	0.352724 (0.22413) [1.57373]	-1.279570 (0.55905) [-2.28883]
D(LOGGSYH(-2))	0.035431 (0.23153) [0.15303]	0.161729 (0.57750) [0.28005]
D(LOGOPEN1(-1))	0.087646 (0.13461) [0.65109]	-0.654310 (0.33576) [-1.94872]
D(LOGOPEN1(-2))	0.060352 (0.12072) [0.49994]	-0.000881 (0.30111) [-0.00293]
C	0.032849 (0.03080) [1.06637]	0.125310 (0.07684) [1.63088]
R-squared	0.548022	0.246775
Adj. R-squared	0.461103	0.101924
Sum sq. resids	0.263379	1.638587
S.E. equation	0.100648	0.251043
F-statistic	6.304979	1.703644
Log likelihood	31.39234	2.144389
Akaike AIC	-1.587021	0.240976
Schwarz SC	-1.312196	0.515801
Mean dependent	0.061613	0.033615
S.D. dependent	0.137104	0.264906
Determinant resid covariance (dof adj.)		0.000438
Determinant resid covariance		0.000289
Log likelihood		39.57484
Akaike information criterion		-1.598427
Schwarz criterion		-0.957168

Açıklık 2 ve Ekonomik Büyüme VHDM

Vector Error Correction Estimates

Date: 08/19/17 Time: 02:49

Sample (adjusted): 1983 2015

Included observations: 33 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

Cointegrating Eq:		CointEq1	
LOGGSYH(-1)		1.000000	
LOGOPEN2(-1)		-7.814960 (2.10010) [-3.72123]	
C		-35.54519	
Error Correction:		D(LOGGSYH)	D(LOGOPEN2)
CointEq1		-0.019259 (0.00693) [-2.77925]	-0.002064 (0.01738) [-0.11876]
D(LOGGSYH(-1))		0.385710 (0.21606) [1.78518]	-0.781424 (0.54180) [-1.44227]
D(LOGOPEN2(-1))		0.094456 (0.11965) [0.78946]	-0.359089 (0.30003) [-1.19685]
C		0.036896 (0.02287) [1.61306]	0.081656 (0.05736) [1.42364]
R-squared		0.549222	0.117912
Adj. R-squared		0.502590	0.026661
Sum sq. resids		0.263533	1.657138
S.E. equation		0.095328	0.239045
F-statistic		11.77775	1.292175
Log likelihood		32.87143	2.533385
Akaike AIC		-1.749784	0.088886
Schwarz SC		-1.568389	0.270281
Mean dependent		0.062952	0.024672
S.D. dependent		0.135164	0.242297
Determinant resid covariance (dof adj.)			0.000333
Determinant resid covariance			0.000257
Log likelihood			42.73400
Akaike information criterion			-1.983879
Schwarz criterion			-1.530392

Açıklık 1 ile Ekonomik Büyüme arasındaki Granger Nedensellik

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 04/15/17 Time: 15:05

Sample: 1 35

Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
DOPEN1 does not Granger Cause DGDP	32	6.65736	0.0045
DGDP does not Granger Cause DOPEN1		3.05932	0.0634

Açıklık 2 ile Ekonomik Büyüme arasındaki Nedensellik Testi

Pairwise Granger Causality Tests

Sample: 1 35

Lags: 1

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
OPEN2 does not Granger Cause GDP	34	14.5782	0.0006
GDP does not Granger Cause OPEN2		0.19170	0.6645

Açıklık 3 ve Ekonomik Büyüme Granger Nedensellik Testi

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 08/19/17 Time: 01:14

Sample: 1981 2015

Lags: 1

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
DOPEN3 does not Granger Cause DGSYH	33	9.36376	0.0046
DGSYH does not Granger Cause DOPEN3		1.51696	0.2276

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI: Wegagen Jifara NEGASA

Doğum Tarihi: 10.05.1992

Doğum Yeri: Jeldu, Etiyopya

Uyruğu: Etiyopyalı

Medeni Hali: Bekar

Eğitim Durumu: YÜKSEKLİSANS DİPLOMASI

Tez konusu: Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme: Etiyopya Örneği

Lisans Diploması: Adama Science and Technology University

Mezun olduğu Lise: Jeldu Secondary and Preparatory School

Yabancı Diller: İngilizce, Türkçe, Afaan Oromo, Amharca

E-mail: wegagen606@gmail.com